

Раҳим Муқимов
Муҳаммад Шарипов

ҚАРДОШ ХАЛҚЛАР АДАБИЁТИ

Дарслик-хрестоматия

«Ўқитувчи»
1967

- УКРАИН АДАБИЁТИ -

**Тарас Шевченко
(1814—1861)**

Тарас Григорьевич Шевченко 1814 йилда деҳқон оиласида туғилди. Ёш чоғида ота-онасидан айрилган Тарас бир неча йил кишиларнинг уйида чўпонлик қилди. У 23 ёшигача бир помешчик уйида деҳқон бўлиб ишлади. Фақат 1838 йилда уни рус рассом ва ёзувчиларидан Брюллов, Венецнанов ва Жуковскийлар 2500 сўм эвазига сотиб олиб, озод қилдилар. Шундан сўнг Т. Г. Шевченко Петербургдаги рассомлик академиясида ўқийди. 1840 йилда у ўзининг илк асари «Қўбизчи»ни нашр эттиради.

1847 йилда подшо Николай I ни танқид қилганлиги учун Т. Г. Шевченко қамоққа олинади ва кейинчалик сургун қилинади. Шеър ёзиш ва расм чизиш ҳуқуқидан маҳрум этилади. 1857 йилда тутқунликдан қутулган Тараснинг соғлиғи ёмонлашиб, 1861 йилда 47 ёшида вафот этади.

Шевченко дostonларининг энг яхшиси «Гайдамаклар» (1841) дostonидир.

Драматург сифатида у «Назар Стодоль» (1843) драмасини, прозаик сифатида «Музикант», «Рассом» ва «Капитан қизи» (1856) повестларини яратди.

ЎЙЛАРИМ СИЗ, МЕНИНГ ЎЙЛАРИМ

Ўйларим сиз, менинг ўйларим,
Мендир адо, сиз куйдирасиз.
Нега қоғоз бетига тушиб,
Кўз олдимда ғамгин турасиз?
Ўйларим сиз, менинг ўйларим,
Нега сизни шамол чанг каби
Тўзитмади чўлларга ёзиб?
Нега ҳасрат ўз боласидай
Ўлдирмади, тагига босиб —
Уйқусираб сизни, ўйларим?
Чунки ҳасрат билан дунёга
Таҳқирланиш учун келдингиз:
Қанча йиғи-сиғилар билан,

Кўз ёшларда сиз қуйилдингиз...
Нега ахир ўша кўз ёшлар
Сизни ювиб ва фарқ этмади?
На денгизга тўқдилар сизни,
На далалар чанқаб ютмади?
Сўрашмасди ана ўшанда
Эл-халойиқ дард тортганимни...
Сўрашмасди нега лаънатлаб,
Тақдиримга тош отганимни,
Нега дунё азоблар мени?
Энтикаман, қалбимда яра.
«Лақиллайди бекордан-бекор!»
Дея этмасдилар масхара.
Болаларим, севган ўйларим!
Сизни экиб, ўстирдим нега?
Жаҳонаро биронта юрак
Сизнинг билан йиғлаганимдак
Йиғлармикан ботиб қайғуга?
Тўғри чиқар, балки ўйлашим,
Менинг каби кўксин тигловчи,
Ўйларим-ла бирга йиғловчи
Бирор юрак топилар қиздан,
Қиздан, балки, қуралай кўздан?
Шундан ўзга йўқдир ҳожатим.
Қуралай кўз тўкса томчи ёш,
Бас ... шундадир бахтим, роҳатим.
Ўйларим сиз, менинг ўйларим,
Адо бўлдим, сиз куйдирасиз.
Қуралайдек кўзлар ўйида,
Нафис, қора қошлар кўйида,
Юракларим толпинди шодон,
Юраклардан сўз оқди равон.
Ўз ҳолича ва билганича
Тим қоронғи кечаларни деб,
Олчазор-у боғчаларни деб,
Қизлардаги ғамзаларни деб...
Украинадаги чўлларни,
Қўрғон-мозор тепаларни деб,
Юраклардан сўз оқди равон;
Юракларим ачинди ёмон,
Истамади куйлаигни сира
Бегона ер, ғурбатлар ичра...
Ўрмонларда, қирларда туриб,
Туғ кўтариб, гурзи кўтариб,
Юрган ўша казак аҳлидан —
Бир чақириб ёрдам олгани,
Ё маслаҳат, ҳамдам олгали,
Дил чопмади, кўнгил бўлмади...
Қўйинг, майли, Украинада

Казак руҳи кезсин, сарфароз,
Саҳродай кенг, чексиз сийнада
У бошидан бу бошигача
Севинч-қувонч тўлган, жуда соз...
Оқиб ўтган эркинлик каби
Кенг бир дарё Днепр — денгиз.
Чўллар, чўллар, саҳролар чексиз,
Қирдай мазор тепалар-тоғлар,
Пишқиради ҳарсанг қирғоқлар,
У ерларда туғилди, ўсди
От сакратиб сарбаст казаклар.
Унда шляхта, татарлар билан
Бўлган жангда қонлар тўкилди.
Ҳоримади казаклар эрки,
Далаларга гавда экилди...
Сўнгра тинди...
Ана ўша замондан бери
Кўп қабрлар ердан ўсди-да,
Қора бургут қоровул каби
Учиб юрар унинг устида.
Ўша жанглари, кўплаб қабрлар
Тўғрисида айтилар ҳамон
Кўзи ожиз, қобзарь фақирлар
Куйлайдилар тарихий дoston.
Чунки ақл билан тўлгандир
Ўшаларнинг донишманд боши...
Лекин мен-чи? Лекин менгина,
Менда фақат бир йиғигина,
Украина учун фақат кўз ёши...
Сўзлагани тилим келмайди...
Алам, ҳасрат!.. Ҳасрат дейсизми?..
Ахир уни ким ҳам билмайди?..
Кимки халққа қадрдон бўлса,
Кўнгил бериб, жонажон бўлса,
Оғирликка бўлса у ҳамдам,
Унга ушбу дунё ва ҳаёт
Кўринади дўзах, жаҳаннам,
У дунёда, У дунёда-чи...
Шунча ёниб, ютиб ҳасратни,
Гар саодат менда бўлмагач,
Чақирмайман бахт ва қисматни.
Майли, шунча жафо, машаққат
Умр сурар уч-тўрт кун фақат,
Яшираман жафо, фиғонни,
Яшираман ёвуз илонни —
Юрагимга, токи кўрмасин —
Душманларим ҳасрат кулкисин...
Майли, қўйинг, ўй қарға каби
Учиб юрсин ҳамда сайрасин.

Лекин юрак бир булбул каби
Куйласин ҳам фиғон айласин.
Бу яширин — киши кўролмас,
Масхаралаб, мазах қилолмас...
Кўзларимдан ёшлар тўкилар —
Кеча-кундуз, қўйинг, артмангиз,
Оқсин-оқсин, ҳеч тўхтамангиз,
Токи-токи... бегона қумлар
Билан кўзим қачон юмилар,
Чет ерларни суғорсин улар,
Оқса-оқсин, майли, артмангиз...
Шундай экан... Энди не чора?
Ҳасрат ёрдам қилолмас зарра.
Кимки менга қилса ғайирлик,
Мен етимни этса истехзо,
Худо берсин ўшанга жазо!
Уйларим сиз, гул лолаларим,
Уйларим сиз, жон болаларим,
Парваришлаб ўстирдим, нетай?
Қаерларга сизни узатай?
Уйларим сиз, жон болаларим!
Боринг ўша Украинага,
Ўша бизнинг Украинага,
Деворларнинг тагидаги зор —
Йиғлаб юрган бўлиб хокисор —
Етим-есирларнинг олдига.
Мен узоқда ҳалок бўламан.
Сиз у ёқда топа оласиз
Самимий қалб ҳамда ҳурматни,
Ўша ердан топа оласиз
Чин ҳақиқат, балки, шуҳратни...
Украинам,
Севимли она,
Шу беақл болаларимни,
Уз гўдагинг, болангдек қараб
Кутиб олгин, севиб дўстона.
1839

Амин Умарий таржимаси

ВАСИЯТ

Ўлсам менинг жасадим
Украинага кўмилсин;
Қабрим у кенг даланинг
Энг ўртасида бўлсин.
Поёни йўқ она ер
Ва зангори Днепр

Кўриниб турсин менга,
Вағиллаб оққан дарё
Билиниб турсин менга!
Душман қонини дарё
Ювиб оқизган замон,
Элим топган кун омон,
Қўзғаларман қабримдан.
Кўминг-у қўзғанг исён,
Кишанлар кул-кул бўлсин,
Эрк жангида душманнинг
Қора қони тўкилсин.
Сўнг улўғ оилада
Бошлангиз эркин ҳаёт,
Секингина мени ҳам
Ёд этиб қилингиз шод.
1845

Ҳамид Олимжон таржимаси

Леся Украинка (1871—1913)

Леся Украинка «Қўшиқлар қанотида» (1893), «Уйлар ва орзулар» (1899), «Акс садолар» (1902) номли учта шеърини тўплам нашр эттирди.

Шоира ўзининг «Шотланд қироли Роберт Брюс» (1894), «Қадимий нақл» (1896) «Асир», «Яна бир сўз» дostonларида, «Катакомбада» (1905), «Бўшлиқда» ҳамда «Меша таронаси» номли сахна асарлари ва драматик поэмаларида Украинанинг бой тарихини ёритади, ўша замоннинг жуда муҳим сиёсий масалаларини кўтариб чиқади.

Леся Украинканинг лирикасида, дostonларида, драматик ва насрий асарларида қаҳрамоилик, мардлик руҳи ниҳоятда кучлидир. Унинг ижодида халқлар дўстлиги ҳамда тинчлик учун кураш ғоялари кучли эди.

Леся Украинка узоқ давом этган касалликдан сўнг 1913 йилда Сурамида вафот этди.

УМИД

Бахтим қаро экан, толеим нигун,
Ёлғиз умид билан яшайман бугун:

Умидим — бир кўрсам Украинамни,
Диёрим — мунисим, жоним онамни.

Зангор Днепрга бир боқар бўлсам,
Армоним йўқ эди сўнг майли, ўлсам.

Қиру адирларда юрсайдим яна,
Тошқин ўйларимни сурсайдим яна...

Бахтим қаро экан, толеим нигун,
Фақат умид билан яшайман бугун.
1880

МАРВАРИД ГУЛ

Ўсди танҳо марварид гул,
Юксак эман қошида —
Асраб уни бўронлардан
Посбон бўлди бошида.

Лекин узоқ яшолмади
Марварид гул бечора,
Танноз бир қиз узиб олди,
Раҳм этмади — не чора?

Узиб олди, парво қилмай,
Давом этди йўлида.
Барно кирди гавжум балга

Гулни тутиб қўлида.

Ҳар томонда шодлик, ўйин,
Ҳар томонда шўх кўлгу.
Марварид гул сўлиб борар,
Бошин аста эгар у.

Қиз чарх уриб рақс тушди,
О, нақадар шод кўнгил.
Дона-дона япроқларин
Кўз ёшидек тўқди гул..

Йиғлаб шўрлик видо айтди:
«Хайр, ўрмон — эй она!
Алвидо, эй юксак эман,
Дўстим эдинг ягона!»

Шундай дея жим бўлди гул,
Букди ниҳол қаддини.
Кўзларини юмди, э воҳ,
Улоқтирди қиз уни.

Эй нозанин, бир кун сендан
Юз ўгирар саодат.
Улоқтирган шу гулингни
Хотирингда тут албат.

Ўйин, кулгу, шод кунларинг
Тез ўтгуси — билиб қўй.
Эрта сени мафтунларинг
Унутгуси, билиб қўй.

Сен қалбингни бағишлаган,
Жондан севган бир одам —
Хазон бўлган шу гул каби
Ташлаб кетар сени ҳам.

1884

АЛЛА

Жонгинам қўзим,
Ой боқар хушҳол.
Кўзларингни юм,
Бир зум ором ол,
Кеч бўлди, қўзим!

Тунинг хуш бўлсин,
Кўнглинг хуш бўлсин,

Бу кеч кўрганинг
Ширин туш бўлсин,
Кўнглинг хуш бўлсин.

Қайғурмоқ нечун?
Ким билар бу кун—
Тақдирда не бор?
Балки ёруғ кун,
Балки алам, зор,
Ким билар бу кун?

Кулфатда жаҳон,
Ғурбатда замон.
Бутун эл ношод.
Заҳматда ҳар он
Кечади ҳаёт,
Бутун эл ношод.

Бас, эгдик кўп бош,
Бас, тўқдик кўп ёш,
Шунча қилдик, бас—
Тақдирга бардош,
Йўқ, энди бўлмас!

Жонгинам қўзим,
Ой боқар хушҳол.
Кўзларингни юм,
Ухлаб ором ол.

Тин олсин бир зум —
Бу мурғак жонинг.
Ухла, жон қўзим,
Келар давронинг.
1890

ТОНГОТАР МАШЪАЛЛАРИ

Ҳорғин бу эл узра қанотин
Астагина ёйди қаро тун.
Шаъмлар ўчган, зим-зиё ҳар ён,
Етар ширин уйқуда жаҳон,
Тун борлиқни қамраган бутун.
Алам чекар ким бўлса бедор!
Ухлаганлар қандай бахтиёр!
Кўзларимга келмайди уйқу,
Атроф жим-жит, атроф қоронғу
Сукут ичра гўёки мозор.
Кеча узоқ, тоқатларим тоқ,

Гўё туннинг сўнги йўқ мутлоқ,
Шу тоб бирдан кўринди зиё,
Зулмат ичра касб этиб жило—
Узоқларда порлади чироқ.
Чироқ! Бериб қуёшдан хабар,
Тун бағрини тилкалаб ёнар,
Ёнар бўлмай уфқлар алвон,
Ёнар турмай уйқудан жаҳон —
Меҳнат аҳли ёққан машъаллар.
Тўлқин урар кўнгилда исён,
Уйғон, сени иш кутар, уйғон!
Ҳайда туннинг ғафлат уйқусин,
Ёқ тонготар машъалини сен,
Қуёш чиқмай, уйғонмай жаҳон!
1892

САФГА ТУРДИК

Сафга турдик — ҳақдир йўлимиз,
Биламиз, ҳақ асло енгилмас.
Шу ишонч-ла кучли қўлимиз,
Шу ишонч-ла оламиз нафас.

Сафимизда йўқ бирор олчок,
Қўрқитолмас бизларни зулмат.
Қўлимизда муқаддас байроқ,
Баланд тутиб борамиз ҳар вақт.

Ким ҳақ учун қилса фидо жон,
Бизнинг сафга турсин баробар.
Унга қалблар очиқ ҳар қачон,
Ҳақни севган бизга биродар.
1893

Эркин Воҳидов таржималари

ОҚШОМГИ СОАТДА

Қуёш оғиб уфққа ботди,
Деразамдан кумуш ой боқди.
Парпиради осмонда юлдуз,
Атроф ухлаб... ғусса юмди кўз.
Боққа чиқиб оламан нафас,
Ой нурида куйлайман бирпас...
Бу ер қандай тоза, кенг, эркин,
Унутилди ҳамма ғам секин.
Теварак боғ, уйлар қордай оқ,

Сайроқ булбул ўрмонда уйғоқ,
Волиндаги ҳаётдай худди.
Ҳаёт қайда бегона юртда?
Она қучган каби ардоқлаб,
Уйларни тун олган қучоқлаб,
Гўё ширин фарзанд бешигин
Тебратгандай аллалаб секин
Нафас олар баҳорги ел жим...
Юрак тўлар қўшиқларга лим...
1889

УМИД КУТАМАН

Бас! Тарқалинг, оғир хаёллар,
Ер юзида яшнади кўклам,
Наҳот ёлғиз ғусса, фарёдлар
Туманида сўлар ёшлик дам?
Йўқ! Мен кўзда ёш билан кулиб
Қайғуда ҳам қўймам куйларим,
Мен барибир умидга тўлиб
Кулмоқчиман, кетинг, ўйларим!
Мен ҳаттоки харобалиқда,
Вайронада ўстираман гул.
Йўлларга гул экиб—совуқда
Суғораман кўз ёш-ла буткул.
Бу ёшлардан қўзғалмас бўрон,
Эрир ундан музлик қатламлар.
Мен эккан гул очилиб чандон
Балки келар ажиб кўкламлар.
Бу йўлларнинг чўққиларига
Зиналарни тошдан қуярман,
Харсангларни кўтарганда ҳам
Қўшиғимни тинмай куйларман.
Йилдай узун қоронғу тунлар
Мижжа қоқмай ўтаман уйғоқ,
Тунлар шоҳи—йўлчи юлдузни
Ўз кўзим-ла бўламан кўрмоқ.
Ҳа, кўзда ёш билан куламан,
Қайғуда ҳам қўймам куйларим.
Мен барибир умид кутаман,
Бас, тарқалинг, ғамгин ўйларим!
1890

КУЙЛАРИМ

Куйларим! Нега сиз чақмоқдай бўлиб,
Жангларда ёнувчи пўлат эмассиз?

Ё душман бошини бешафқат узиб
Ташловчи шамшири қасос эмассиз?

Эй менинг тобланган тиғим — куйларим,
Сизни қинингиздан олсам суғуриб,
Фақат оқизасиз дилдан хунларим,
Ёв бағрин тешмайсиз яшиндай уриб!..

Бағишлаб барча куч, билим, санъатни,
Мен пўлат шамширни чархлайман жангга,
Ярқираб деворнинг бўлиб зийнати
Турган бу пўлатдан не фойда менга?

Эй менинг курашга тайёр куйларим,
Биз ҳалок бўлмасмиз беҳуда ҳеч бир.
Балки сиз нотаниш жасур дўстларим
Қўлида бўлэрсиз душманга шамшир.

Кишанга теккан тиғ чиқарган садо
Душман қўрғонини қўпориб ташлар.
Озод қардошларнинг дардига даво
Бўлиб кураш сари, жанг сари бошлар.

Қасоскор ҳеч қачон жангда енгилмас,
Хужумга кираркан қўшиқ-ла ҳамдам.
Куйларим! Бу заиф қўлларга эмас,
Жасур курашчига ёр бўлинг ҳар дам!
1896

МАРВАРИД ЁШЛАР

Оҳ, ўлкам... бепоён далалар юрти,
Нечун ҳамма ёққа чўкмиш сукунат?
Нечун гулдуракни кутгандай худди
Мунғайган ўрмонда чирқираб фақат
Қушлар жим бўлади... туман ҳукмрон?
Ҳолимиз ёмон!..

Сен қайда, эй кўкнинг юлдузи — ҳурлик,
Осмонингдан пастга тушмайсан нечук?
Эркни нондай кутиб бизнинг ер шўрлик
Қийналди... ва ҳамон қуюқлашиб тун,
Ҳақиқат-ла яккаш риё қилар жанг,
Аҳволимиз танг!..

Бутун халқ, оилам, онам ва иним
Занжирда инграйди суяги қақшаб,
Украинам тани тилим ва тилим,

Яллиғлаб ёнади оловга ўхшаб.
Занжирни узишга мадад берар ким!
Билмайман, тангрим!..

Токай шундай бўлур, ё кулар тақдир?
Бу заиф қўлларга минг ва минг лаънат!
Нега қабр ичра туғилдик ахир,
Наҳот қуллик бордир қисматда фақат?
Гар шундай бўлса биз ўлмакка ҳозир...
Нақадар оғир!..
1897

Зулфия таржималари

ЭРК ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

Одамлар боради, байроқлар чўғдай
Ловуллаб ҳилпираб. Қалин оломон —
Тутундай ўрмалар, чайқалар сафлар,
«Эрк қўшиғи» янграр бош узра ҳамон.

Даҳшатли кунларда яшагандик биз,
Жангга кўтарилдик тонготар чоғда.
«Йўқ, ёруғ кунларга етолмайсиз!» деб,
Такрорланар эди бир куй қулоқда.

Сиз ўзга авлодсиз. навқирон авлод,
Сизга бошқа қўшиқ муносиб бу чоғ.
Кўксингиз тўлдириб оласиз нафас,
Марсия куйлашга ҳали эртароқ.

Умрингиз гулларга буркансин буткул,
Мунгли куй қўймасин дилларга заҳар.
Оҳу воҳ ярашмас сизларга асло,
Янги қўшиқ тўқинг, қадрдон дўстлар!

Шундай бир қўшиқки, нур сочсин кўкда,
У билан изма-из осмонга ўрлаб,
Эзгу қизил байроқ товланиб нурда,
Мўъжиза яратсин мағрур ҳилпираб!
1905

Уйғун таржимаси

ТУШ

Қуёш қиздирмоқда... Наҳот бу Миср?

Ҳа, Миср... Нақ ўзи... Осмони баланд,
Осмон чодирӣ ҳам мовий ва ёрқин,
Нечоғлиқ юксак-а! Осуда, шодмон.
Нақ Миср ўзи...

Ёқимтой эркалаш... Украинамисан?
Ҳа, менинг севиқли Украинам бу,
Ёғоч уй ва чорбоғ, яшил чаманзор,
Чакалак ортида ўт босган ҳовуз...
Бу — Украина...

Етар дарбадарлик.... Йўлдан озиш бас...
Ҳаёт ёруғ бўлғай.. Туғилган ўлкам.
Мен билан азобдан қутулдинг сен ҳам.
Осмон йиғламайди, одамлар хушвақт.
Ухласаму доим шу тушни кўрсам...
Ҳаёт ёруғ бўлғай...
1910

Миртемир таржимаси

Максим Рильский (1895—1964)

Атоқли украин шоири ва жамоат арбоби Максим Фаддеевич Рильский Киев шаҳрида туғилди. Киев Давлат университетиде ўқиди.

Максим Рильскийнинг ижоди 1910 йилда «Оқ оталарда» шеърлар тўпламини нашр эттириш билан бошланди.

«Ёз» (1936), «Украина» (1938) шеърлар тўплamlари ва «Марина» (1933) достони нашр этилган.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида яратган «Дунё тонги» (1942), «Ёрқин қурол» (1941) тўплamlари учун у Давлат мукофотиға сазовор бўлди.

Максим Рильский «Кўприклар» (1948), «Биродарлик» (1950), «Бизнинг куч» (1952), «Уч юз йил» (1954), «Халқ иродаси» (1954) сингари шеърлий тўплamlарни эълон қилди.

Максим Рильский украин адабиётини «Евгений Онегин», «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон», «Пан Тадеуш» (А. Мицкевич) асарлари билан бойитган зўр таржимон ҳам.

ОНАНИНГ БАЙРАМИ

Қанча кўз ёш тўқдинг катта майдонда,
Қалин ўрмонларда тўқдинг қанча қон,
Изтироб, ғам чекдинг эркисизлик онда,
Ва ўлиб тирилдинг қайта, онажон!

Гала кўппак каби увлаб беҳаё
Фашистлар тўдаси қилганда ҳужум,
Фарзандларни жангға узатиб маъсум,
Оқ йўл, зафар тилаб ўқидинг дуо.

Улкан қалбинг — йиртқич душман устиға
Қаҳр-ўт ёғдириб тобланди чунон.
Сен қурбонлар бериб қурбон устиға,
Ғалабаға ишонч сақладинг ҳар он.

Сенинг ҳам байраминг келди, о она,
Севган гуллар билан уйингни безат:
Отлар кишнамоқда, эшит, мардона —
Фарзандлар қайтмоқда жангдан, шод беҳад!
1945

М. Икром таржимаси

- БЕЛОРУС АДАБИЁТИ -

Якуб Колас (1882—1956)

Константин Михайлович Мицкевич — Якуб Колас ҳозирги Стольбцевский районида ўрмончи деҳқон оиласида туғилди.

Якуб Коласнинг ижоди 1906 йилдан шеър ёзиш билан бошланди. Йигирманчи йилларда шоирнинг Белоруссияда юз берган катта ижтимоий ўзгаришлар ҳақида яратган бир неча шеърлар тўпламлари, шунингдек, «Янги ер» (1923) ва «Симон музикант» (1925) дostonлари босилиб чиқди.

1949 йилда Якуб Коласга унинг «Балиқчининг хатаси» (1941) дostonи учун Давлат мукофоти берилди. 1926 йилда Якуб Колас «Белоруссия ССР халқ шоири» деган фахрий унвонни олишга сазовор бўлди.

ҚАДРДОН МАНЗАРЛАР

Жондош ўлкам манзаралари,—
Шодлигим ҳам, қайғум ҳам ўзинг!
Юрак талпинади сен сари,
Мунча иссиқ сенинг юлдузинг.

Дарё, боғлар, қўрғон, адирлар,
Дала ҳамда қадрдон ўрмон...
Аччиқ қайғу зўр ҳасрат ичра
Мотамсаро сизни кўрурман.

Чарчоқ асирларни ўтказган
Шаҳарларда ҳоким сукунат.
Севиқли лавҳалар, жон бағишлайман,
Учиб келинг, қоқингиз қанот.

Сарғайган майсазор елда шувиллар,
Далалардан чиқар ҳаётини товуш.
Қоронғи ўрмонлар тинмай гувиллар,
Қайин япроқларин куйлари — на ҳуш!

Эй жондош лавҳалар, етимсиз, сизни
Кўраман, қишлоқлар, инсонлар, бу дам.
Ҳасратли, қайғули қўшиғингизни
Тинглайман, ҳеч қачон унутмайман ҳам!
1908

Мирмуҳсин таржимаси

Петрусь Бровка (1905 йилда тугилган)

Петр Устинович Бровка (Петрусь Бровка) Белоруссиянинг Путилковиче қишлоғида туғилди. Белоруссия давлат университетида таҳсил олди.

Унинг ижоди 1926 йилдан бошланди. Шоир ўттизинчи йилларда «1914» (1938) ва «Катерина» (1938) дostonларини яратди.

Петрусь Бровка сўнгги йилларда проза соҳасида ҳам қалам тебратиб, ўзининг «Дарёлар туташганда» (1957) романини ёзди.

Петрусь Бровка Т. Шевченко, В. Маяковский, П. Тичина ва А. Твардовский сингари рус ва украин шоирларининг асарларини белорус тилига таржима қилди.

ЮРАК ОНТИ

Жуда миннатдорман мен қора нондан,
Муздай чашмаларнинг зилол сувидан,
Яшил ўрмондану,
Кўм-кўк осмондан,
Дала ариқларин тиниқ сувидан;

Жуда миннатдорман, ўсиб-унганим,
Кўп нарсани татиб,
Дили-бағридан,
Асл дўст орттириб, кўнгил қўйганим —
Серқуёш, сершовқин гўзал шаҳардан;

Жуда миннатдорман, қалбдан севганим
Сахий, очиқ кўнглим ёру дўстлардан,
Ҳамда ҳамма ерда доим ҳамдамим —
Белоруссия —
Деган ўлкадан!

УЙ

Шоир кун бўйи ўйлаб,
 Ҳар томон кезиб юради:
«Яна нимани ёзсам,
 Илҳом келар нимадан?»
У кезишдан чарчади,
 Юриб мадори қурди,
Шунда ўтлоқ ичида
 Чашмани кўрди бирдан.
Чашма тип-тиниқ эди,
 Таги ойнадай равшан.
Ичган билан чашманинг
 Суви қуримас экан.
У чашмадан сўради:

— Нега бунча тиниқсан?
Бунча сени одамлар
Мақтагани-мақтаган ?
Шунда кумуш тўлқинлар
Жонланиб ўйнай кетди,
Ўт-ўланлар қўйнига
Яйраб югурди шу тоб,
Биллур каби оқимлар
Жарангдор куйлай кетди,
Ва жарангдор куй билан
Шоирга берди жавоб:
— Халқнинг муҳаббатини
Қозонмоқчи бўлсанг сен,
Менинг тиниқлигимга
Ҳайрон бўлмагин, ўртоқ-
Мен ер сизиб ўтгандай,
Халқ қалбидан сизиб ўт,
Халқ дилидан ўтиб,
Сўнг ўзингга дадил боқ!

ЭМАН БАРГИ

Менга қўрқинч эмас қаттиқ ёмғир ҳам,
Увлаган шамол ҳам, бўрон ҳам — бирдай:
Ҳаёт курашида тураман маҳкам,
Она шохда турган эман баргидай.

У баргки, мис каби маҳкам, қайишқоқ,
То кечки кузгача тобланиб пишар.
Тинмагур шамоллар уни силкишар,
У-чи,—
Жаранглайди худди қўнғироқ.

Қор-бўронлар ўйнаб чинқирса атай,
Ва совуқ кўтарса ғазаб таёғин,
У, худди инсоннинг илиқ кафтидай,
Совуқлардан асрар ўсган булоғин.

Фақат баҳор куни, табиат кулиб,
Ҳамма ёқ иссиқдан кетганда гуллаб,
У нозик ва янги баргларни кўриб,
Майса узра аста тушади қулаб.

СЕН — МЕНИНГ БОЛАРИМ

Сен — боларим,
Мен сен билан доимо хурсанд.

Сен, боларим,
Куйлайсан сен, тинмай куйлайсан.
Мен билан —
Ёшлигингдан сен шундай кўркам.
Мен ҳам сендан
афамасман, қадрдонгинам.
Сен эрта тонг —
Нури билан қоқасан қанот.
Чақирасан:
«Кел, кезайлик ўтлоқларда шод!»
Ялқовмасман,
Бирга ишлаб қурдик биз хона.
Нур ва файзга
Тўлсин бу уй хонама-хона.
Ғўнғиллагин
Тонготардан токи қора шом.
Сен, боларим,
Ғам, ташвишни билмагин мудом.
Тасодифан
Сени тўлқин гар олса юлиб,—
Қутқазаман
Океандан мен япроқ бўлиб.
Иссиқ чўлда
Сувсизликдан юрагинг ёнар,
Шудрингга
Айланаман — чанқоғинг қрнар.
Чақмоқ чақиб,
Гумбурласа осмон, шунда ҳам,
Қоя бўлиб,
Ҳар балодан сақлайман, эркам.
Сен, боларим,
Тиниминг йўқ, куйинг беозор.
Куйларингни
Тинглар гулзор ҳамда буғдойзор.

ШЕЪРИЯТ

Қофияни тўла жуфтламоқ —
Учун қандай қилиш керак?— деб,
Танқидчилар, усталар ҳар чоғ
Куйиб-пишар қизғин баҳс этиб.

Бугун қандай бўлиши керак,
Бизнингча, бу катта шеърият?
Ёришсину ундан ҳар юрак,
Туйғулар ҳам олсин завқ, қувват!

Дўстлар! Осон қайин пўстлоғин

Шилиб олмоқ!
Сўз — пўстлоқ эмас.
Тўғри, ишнинг ўнгу сўл ёғин
Билиб олсанг, қийин ҳам бўлмас.

Шеър мажнунтоллар остида
Қайнаб оққан чашмадай бўлсин.
Келин каби тўйида роса —
Ясансину уялиб турсин.

Дугоналар йиғилганида
Гулдай яшнаб, қувнасин, кулсин.
Чоллар билан суҳбат қилганда,
Донолиги билиниб турсин.

Бўлсин унда бургутча қанот,
Парвоз қилсин, тоғлардан баланд,
Булбул каби ёниб, куйлаб шод,
Юракларни қилсин ўзга банд.

Тўсиқларни емириб ўтсин,
Олға томон интилсин ҳар он,
Чарчамасдан ишлаб тер тўксин,
Меҳнатда ҳам бўлсин паҳлавон.

Кўнгли очиқ, ҳар кимга ҳар он
Қарай олсин тик боқиб кўзи.
Гўдакларнинг кўз ёшисимон
Ҳақиқатни англатсин сўзи.

Шеъриятда йўл равон, бироқ
Тор кўчалар, айрилишлар бор,
Қандай мумкин унга етишмоқ?
Ана шунда ҳамма гап зинҳор.

М. Бобоев таржималари

Максим Танк
(1912 йилда туғилган)

Евгений Иванович Скурко — Максим Танк Молодечненск областининг Мядельск районига қарашли Пильковшчина қишлоғида деҳқон оиласида туғилди.

Максим Танкнинг 1936 йилда босилиб чиққан «Этапда», 1937 йилда эълон қилинган «Нарочь» номли шеърый асарлари полиция томонидан ман этилди.

Урушдан сўнги йилларда босилиб чиққан «Агар билсангиз эди» (1947), «Йўлда» сингари шеърлар тўпламлари нашр этилган.

Максим Танк ўз шеърларида халқ оғзаки ижодининг энг яхши фазилатларидан фойдалангани ҳолда ҳаёт ҳақиқатини очиб берган.

ДЎСТЛИК

Агарда кўтарсак оқ,

Сариқ,

Қора —

Миллион қўлларни бирдамликда биз,

У ҳолда қуёшни дадил, мардона —

Тоғдан ҳам баландга кўтароламиз.

Агарда кафтларга қўйилса кафтлар,

Ва сиқилса қўллар — сариқ,

Қора,

Оқ;

У ҳолда мисоли бир тирик чамбар —

Планетамизга бўлади белбоғ.

Агарда туширсак қора,

Оқ,

Сариқ —

Миллион муштларни жамлаб, шу замон

Энг сўнги занжирлар узилиб аниқ,

Гумбурлаб кетади ер ҳамда осмон.

1956

ЖУРАВИНА ГУЛИ

(ПОЭМАДАН ПАРЧА)

1

Унгирлардан эриб оқар сўнги қор

Ойна кўлмакларга қон томир мисол.

Соҳилда чирмашиб ольха-ю толзор

Тебранар, гувиллаб эсаркан шамол.

Жала-тошқин бузган ўнқир-чўнқирдан

Баҳор торин чертиб айқирар сувлар,

Ясси жўяклардан, дараю қирдан

Кумушдай товланиб ҳайқирар сувлар...

Аммо бошда ортар ташвишли хаёл:
Нима инъом этар бу парча майдон?
Нима эксам экан?— ўйлар қадди дол.
Ё тўрва кўтариб сўрайми эҳсон?
Бир парча лахтак ер устида хаёл
Гала зағча каби дайдири бамисол...
Тобора чўзилар қозик сояси,
Қирчанғи бўйнида хомут, йўқ дармон,
Сўқани тортади қуриб тинкаси.
«Ҳа, чух... Чух, жонивор!..
Чух, тўриқ полвон!»
Чипта ковуш изи чўқади ерга,
Қўшчи чўмилади қоп-қора терга...
Сўқа ғичирлайди тошларга тегиб,
Баъзан томирларга дуч келиб, эгиб,
Тўхтаб ҳам қолади...
Ялт этиб шу дам
Чимларни ағдариб, сўқанинг тиғи
Яна ботиб кетар.
«Қўшчи, бер ёрдам,
От билан баравар торт, қилма йиғи!»
Ер узра анқийди навбахор бўйи,
Ва эсар илиқ ел. Бир тўда қизлар
Эгатдан келади қувонган кўйи,
Кулиб чақ-чақлашиб юзи қирмизлар.—
Баҳор шабнамидек беғубор, дуркин,
Янгроқ овозлардан тебранар бўғот,
Тебранар анҳорда мингашиб тўлқин,
Тебранар дов-дарахт, бутун коинот.
Себарга ёнига бориб атайлаб,—
Ям-яшил соҳилга, толзор тагига
Тоза чипталарни майсага тўшаб,
Қизлар ўлтиради ер этагига.
«Василь!» деб чақирган шўх овоз шу чоқ
Олисдан янгради — жарангдор, қувноқ.
«Ҳа чух!
Тўғрига бос!
Қаёққа, жонивор!»
Василь қадам ташлар эшитмагандай.
Балки эслангандир кўзлари хумор,
Балки эсламаган чиқар бутунлай.
Сўқа издан чиқди, бузилди эгат...
«Тислан!..»
Тепаликда тойиб ҳолидан,
От тўхтади терлар оқиб ёлидан.
Кишнади-да ҳорғин ва кўриб кўкат,
Емоқ учун чўзди озғин бошини —
Алаф эслатарди қаҳра тошини...
Тўқайдаги қатор уйлардан тортиб,

Поляк қулоқлари — панларга қадар
Гўзал Раинага ҳаваси ортиб,—
Ҳамма ошиқ бўлиб ташларди назар.
Дарё бўйидаги четкай уйда қиз
Ўсиб, гулхайридай очганди чирой.
Мафтун этар эди барчани чексиз,—
Қўзи хумор, юзи эди тўлин ой.
Ўроқ-машоқда ҳам у эди илғор,
Агар қўшиқ айтса янграрди осмон.
Тиккан кашталари эди гулрухсор,—
Шундай танҳо эди бу кўрки майдон.
Унга бўлмаганди беҳуда мафтун
Хутордаги капрал улан тунов кун...
Ям-яшил қамишлар тебранган томон
Омочга суяниб боқади Василь...
Қушларни чўчитиб, қўлида гаврон
Раина шолчани қоқар муттасил.
Дарё ухлагандай оқади сокин,
Кўксида ўйнайди кумуш ҳалқалар.
Қизларнинг қўшиғи ёзар қанотин,
Василь хотирида ўрим паллалар:—
Гўзал Раинанинг гўзал чеҳраси,
Ўзин «севаман»и, қиз қаҳ-қаҳаси...
«Чуҳ... чуҳ..» чуғурчиқлар галаси яна
Лахтак ерга қўнди ёпирилиб, ана.

2

Кунлар калта бўлган айни қиш маҳал
Капрал улан эди
Балтрукка меҳмон.
У кайфли бошини қуйи эгиб сал,
Ҳикоя қиларди валдираб чунон:
Баторийнинг Москвага от солишларин,
Ченстохов ҳамда Запорожьегга,
Қримга қилинган юришлар барин
Кетма-кет оларди мақтаниб тилга,
Ва ўша жангларда қилич солганин,
Талай ёв бошини тандан олганин,—
Қаҳрамон бўлганин гапириб улан,
Кўкрагин керарди тўқислик билан:—
Парадга бормоқчи кишидай атай
Медаллар терилган эди бир талай.
Балтрук гўё уни эшитмагандай,
Учоқ оловини тузатиб тинмай,
Аста ер тагидан вақти вақтида
Меҳмонга ташларди такаббур назар.
Оғиз очар экан қайлиқ ҳақида,—
Улан мақтай кетди ўзин шу қадар:

Пеш қилди аъло сорт дони борлигин,
Ўзига мустақил эркин панлигин...
Ва орзу-истагин айлади изҳор—
Фақат етишмайди унга сулув ёр...
Шу дам қовоқ солиб унга боқиб чол,
Винодан бир қултум ичди-да ночор,
Ҳосил, медаль ҳақида сўради дарҳол...
Улан уйқусираб айтарди такрор
Поляклар жангини, қонли урушни.
Раина тингларди.
Этарди фаҳм,
Отаси сиртмоқлаб бу гапфурушни
Тортади қоронғу ғорга бераҳм,
Тополмасин дея тўғри йўлни ул.
Маст улан ҳам алжиб, зарур гап қолиб,
Нозарур гапларни гапирар нуқул.
Чол боқар меҳмонга: сарв қад, ғолиб.
Гавҳарга тенглаша олмагандай санг,
Қишлоқ куёвлари тенг келмас унга!
Рақс тушганда-чи!— фақат учар чанг!
Юрса шпорлари чиқарар оҳанг.
Тикилса — кўз ўнгинг айланар тунга...
«Хўш, энди, кетайин уйга оқсоқол,
Тилсиз одам каби боқасан хомуш...
Ҳатто кўнгил учун бермадинг савол,
Нега келдинг дея, бу ерга сархуш...
Раинани узат. Ҳамма нарса бор!
Шоҳи либосларга ўрайман нуқул.
Бизда нон-намак мўл, сариёғ бисёр!
Эркак «ҳой-ҳуйини» унутар буткул!»
Раина отилди уйдан омборга,
Қалбин ўртагандай раҳмсиз алам,
Кўз ёш тўкди дув-дув...
Бутун хуторга
Хўроз хабар берди саҳардан шу дам.
Балтрук жиддий тинглаб охиригача,
Йигит таклифига жавобан жўртта
Мақтади унинг ғоз, итларигача,
Ва деди уланга тикилиб шартта:
Худо ақл берган ва берган иқбол...
Улан яшнаб кетди бу гапдан шу он...
«Сен,— деди шошилмай, чўзиб Балтрук чол,—
Бундан гўзалроғин топасан, инон.
Сендай бир азамат ҳуштак чалса бас,
Юзта читтак қўлга қўнади шу чоқ.
Биздай тўпорларга муносиб эмас,
Зотлар даргоҳига, кўшкка кирмоқ...»
Улан сапчиб турди юзлари қонсиз:
«Ҳали шошмай тур сен, кекса имонсиз!

Оппоқ соқолингни юлай битталаб!»
Шишага ёпишди...
«Эҳ! Кетдинг қанчалаб!»
Косовга урилиб, жангиллаб шиша
Чил-чил бўлиб синди.
Энтикиб Балтрук:
«Э-эҳ!.. Қўшни! Эҳ!..
Қўлни ая ҳамиша!»
Дея парчаларни терди тушиб мук.
Сўнгра чол турди-да, деди дафъатан:
«Меҳмон учун — ёйиқ дастурхонимиз...
Хушвақт этолмаган бўлсак, узр, пан!»
Эшикка отилди улан — бетамиз.
«Қизим, йиғлама ҳеч, кўз ёши — зарар!
Ой ўтиб, йил ўтиб унутасан ҳам,—
Балтрук Раинани жиддий юпатар,—
Бизга у бегона ҳамда шум одам.
Сени тушунмасди, қилмасди ҳурмат,
Нияти бузукроқ...
Чекардинг заҳмат.
Бизни холис қўйсин яхшиликча у,
Шода медаллардан бизга наф йўқ-ку.
Асрий ҳақиқат-ла яшаймиз хоксор,
Беҳуда йиғлайсан тунлари бедор.
Ахир қилмагандир ҳақорат, таҳқир?
Нега индамайсан, гапиргин ахир?»
Бари аён бўлди,
Балтрук ноғиҳон
Ўтган ҳодисани этганда аён.
Улан сайр қиларди Раина билан,
Кузатарди тунда...
Тонгда икки из
Ғарамга элтарди биланглаб чиндан.
Шунда таъбир қилди кекса шубҳасиз:
«Адашган икки маст тунаган чиқар...»
Нур эмиб яшнарди яшил буғдойзор...
Василь бошин қўйи солиб, таъзимкор
Тинглар Раинани.
«Агар қовушсак,
Бахтлироқ яшардик, дейсанми икков?
Ёзда-ку қарашиб тураман андак...
Қишда-чи?
Квассиз,
Нонсиз,
Беолов...
Офат улоқтирар совуққа бизни...
Қандай боқар эдинг фарзандимизни?
Баҳорда ўйловдим,
Василь неча бор...

Бошимни гангитди шпорли тўра...
Кейин ўйлаб кўрдим: у одам зинҳор
Бизга қавм бўлолмас, бўлолмас жўра.
Уни унут, ўтган ишга салавот,
Қор ҳам ёпиб кетди у кунлар бетин.
Қалбимда ювилмас доғ қолди лекин.
Сенга ҳам ишонч йўқ дилимда албат!
Ўзинг сўраб мендан илтифот, шафқат,
Атрофда кезасан гўё ҳуркак от,
Эски изга келиб қоқиласан бот.
Йўқ! Қовушмайлик, қўй!— мендан маслаҳат...
Эзгу соатлар ҳам қилар тантана —
Сени йўқлаб қолар янгитдан баҳор.
Қалбда ишқ ғунчаси барг ёзар яна,
Журавина гули каби беғубор...»
Кунлар! Майсаларнинг барини силаб,
Чивин, ўроқларнинг хонишин тинглаб,
Турналардек бир-бир этдингиз парвоз...
Тун бўйи самода ой қилиб пардоз
Фусункор боқади, киприклари ҳал:
Ботқоқларга тўкиб ҳовуч-ҳовуч зар,
Ғарам, ольхазорни этиб мунаввар,
Чексиз соҳилларга беради сайқал...
Гўзал ёшлик каби, ирмоқлар каби
Ёз тонглари латиф нақадар бизда.
Тиниқ кўзгу янглиғ кўлмаклар лаби
Лойқамаса дейсан юрганимизда.
Кўпдан буён ишга чиқмас эди чол,
Ёлғиз ўлтирарди кундуз-у оқшом:
Қўли оғрир эди, эди бемажол —
Ўт бойлаб, ғоз ёғи суриб ҳар айём,
Отарчи айтганин этарди адо,
Оғриган кўлига топай деб шифо.
Улан ҳам ногихон бўлганди бемор,
Энди кўргазмасди кўчада рафтор.
Қишлоқда кезарди миш-миш: «командир»
Паншахага ўзин олибди уриб.
Энди ямаётган эмиш у мундир,
Кўчага чиқолмай уйда ўлтириб.
Миш-миш бўладиган вақт ҳам келди!
Нонсиз қолган қишлоқ пичирлар энди,
Деразаси қорга қопланган уйда
Елкаларга ташлаб эски чакмонни,
Уруш ва ўлпонлар ҳақида кунда
Гап чуваб, чек ташлаб ўтказар онни.
Ҳосил ва ўримга ишониб бўлмас.
Кузги жавдар қандай, ҳали маълуммас.
Очлик авж олиши эмасдир гумон...
Ва соқоли ўсган мужиклар ҳар он

Кафтлари тагидан панларнинг олис
Ерига суқланиб боқишар маъюс.
Буғдойлар тўлишиб нурдан ҳар айём,
Олтин бошоқларни ёз этди инъом.
Ғир-ғир эсиб ўтди даладан еллар,
Сўнг кўҳна ботқоқлар жим бўлиб дарҳол
Ўрдаклар жанубга бошлади сафар,
Ва кузак оҳиста яширди жамол.
Сўнгги аравалар ғичири тинди,
Экинзор ерларга оқ қиров инди.
Карам ва картошка ўстирган тупроқ,
Кунгабоқарларни берган лалмикон,
Ёмғир дўмбирасин чертканда қувноқ
Ҳордиқ чиқарарди тинглагансимон.
Кун ботиб чўққига шуъла қўнган чоқ,
Қайинда порларди энг баланд япроқ,
Ҳарсангда хурпайиб турарди йўсин.
Ботқоқдан келарди янграб биз сари
Клюква мевасин — тонг дурдонасин
Терувчи қизларнинг хуш овозлари.
Қизларнинг сочига оқ қиров қўниб,
Сувмунчоқ сингари товланар эди.
Тилла ранг япроқлар ер юзин кўмиб —
Тинчгина ясланиб турланар эди.
Раина кезарди клюква териб...
Қизлардан ажралиб, бир ўзи маҳзун,
Атлас куз ҳуснига маҳлиё, мафтун...
Сезмади,
Ортидан Василий келиб,
Елкага қўлини қўйганин ногоҳ...
У бирдан сесканиб ташлади нигоҳ...
«О, Раина, сени излаб неча бор,
Кездим журавина ботқоқларида.
Неча тонглар ўтди жилмайиб қатор,
Санқидим қишлоқнинг ўтлоқларида.
Оғир айёмларни кечирдим талай.
Турналар арғимчоқ солганда атай,
Қўрқиб назар солдим далага, қирга,
Олиб кетмасин деб сени ҳам бирга...»
Раина бошидан олиб дуррасин,
Узатиб қирмизи ботқоқ мевасин,
Ҳовучига тўқди.
Оқшом шуъласи
Ўрмон баргларига берарди жило.
«Қизил меваларнинг ёниқ чеҳраси
Лаъл лабинг чўғини эслатдилар, о!..»
Қоронғу тушарди...
Гувиллаб шамол
Қалин итшумуртлар қаддин этиб дол,

Дарахтлар бошини эгарди ўйнаб,—
Япроқлар турнаси қиларди парвоз.
Ва ботқоқ устида чивинлар яйраб,—
Клюква боғида янгратарди соз.
1939

М. Икром таржималари

- МОЛДАВАН АДАБИЁТИ -

Емилиан Буков (1909 йилда туғилган)

Молдаван адабиётининг йирик арбобларидан бири Емилиан Нестерович Буков Бессарабиянинг жанубидаги Янги Килия шаҳрида боғбон оиласида туғилди. Кишинёвдаги лицейда ва Бухарест университетининг фалсафа факультетида таҳсил олди.

Унинг «Унумли меҳнат» (1932), «Қуёш сўзи» (1937), «Хитой» (1938) тўпламларига кирган шеърлар диққатга сазовор.

Шоир ўз асарларида 1940 йилда Молдавиянинг озод қилиниши, молдаван халқининг ижтимоий ҳаётида юз берган туб ўзгаришларни тасвирлади. 40—50- йилларда бирин-кетин нашр эттирилган «Менинг Молдавиям» (1942), «Днестрда баҳор» (1944), «Менинг Ватаним» (1947), «Шеърлар» (1954) исмли шеърый китоблар, «Реут шаҳри» (1956) деб аталган шеърый роман шоир поэзияси тематик доирасининг кенгайганлигини ва бадиий маҳорати ошганлигини кўрсатди.

Е. Буков «Туғёнли Дунай» (1956) номли сахна асарини ҳам яратган. Емилиан Буков асарлари рус тилига ва у орқали жаҳондаги бошқа бир қанча халқларнинг тилларига таржима қилинган.

ЗАНЖИНИНГ ДУОСИ

О... тангрим!
Э қуёш фарзанди!
Менга қара, бир дам қулоқ сол!
Қачонлардир илтифот билан
Яратганинг қоп-қора занжи
Қилмоқчидир сенга арзи хол:
Атрофингни ўрамиш тамом
Осмонўпар зил қояларнинг
Силсиласи занжир мисоли.
Бўм-бўш ғордан учган калхатдай
Чиқар ҳувиллаган тўшингдан
Жазирама сахро шамоли.
Илтифотинг тутмагил дариғ,
Эй худойим, мендек қулингга!
Мен ғинг демай, илтижо қилиб,
Бошим эгган эдим йўлингга.
Менинг хўжам — оқ танли жаноб,
Оппоқ кун-у, оқ булутдай оқ.
(Уни кўрсам, вазоҳатидан
Мен шўрликни босади титроқ.)
Шундай экан,
ахир

нега у —

Сен тангрининг севган бандаси —
Бўлди менинг ягона қизим —
Зайресжоннинг шум кушандаси?!

Унинг қамчисидан Зайресжон,
Шакарқамиш ниҳолисимон,
Шарт кесилиб таг-туби билан,
Кўз ўнгимда жон берди-ку, жон!
Тонг отиши билан эрталаб,
Қизгинамнинг жажжи танасин
Бир ямламай ютди Сахара,
Хўдди аждар каби қонсираб.
Ҳайҳот!
Ҳайҳот!
Наҳотки энди
Зайрес сўзи оқмас шарақлаб?
Наҳот чўғдай яллиғланиб ҳеч
Зайрес кўзи ёнмас чарақлаб?
Наҳот бевақт сўлган гул каби
Зайрес табассуми, Зайрес қўшиғи
Ётар қора лаҳатни безаб?
Золим хўжам билганин қилди.
Бошимизда ўйнатди қамчи.
Эҳ, илонбош қамчи зарбидан
Тандан оқди қон томчи-томчи.
Кўтаролмай мусибат юкин
Она шўрлик чўпдай қуриди.
Фақат унинг икки кўзидан
Булоқ бўлиб оққан ғам ёши
Тупроқ узра қордай эриди.
Бўрон тинди бизнинг азобдан,
Қум чекинди бизнинг хитобдан,
Тонг ёришди қизил қонимиз —
Рангин олган қизғиш офтобдан.
Фақат,
 фақат сен индамадинг,
Бир отадай бошимиз силаб,
Биз қулларга бир сўз демадинг.
Айтгил, худо, кўрмиди кўзинг?
Нега бизнинг аҳволни кўриб,
Билмасликка солдинг сен ўзинг?
Нега ахир, қудратли оллоҳ,
Оқ хўжайин бизни калтаклаб,
Теримизга сомон тикса ҳам,
Арзимаган баҳона билан
Бошимизда ёнғоқ чақса ҳам,
Тек турдинг сен, лом-мим демадинг?
Кечир мени, эй парвардигор,
Мен соянга таъзим қилардим.
Зулм тиғи етди суякка,
Ноилождан ёндим, ҳайқирдим.
Гуноҳкорман, осий бандангман,
Шафқат қилғил. Оғирдир дардим...

... Нега жимсан?

Нега лол қолдинг?

Қачонгача мен берай бардош?

Ё оғзингга талқонми солдинг?

Тош экансан....

Узинг... бағри тош!

Сахаранинг зўр шамолидай

Парвоз этгум қуллар ёнига.

Чақиргум мен мазлум элларни,

Саодат-чун жанг майдонига.

Ёндиргум мен ғазаб ўтини

Таҳқирланган туллар онгида!

Ҳайқираман бор овоз билан,

Худо ҳиссиз тош экан, дейман,

Эй халойиқ, қўрқмангиз ундан,

У иблисга бош экан, дейман.

Қалқар,

қалқар шунда миллатлар,

Эрк ва нажот учун курашга!

Қалқар қора танли элатлар

Ҳаёт-мамот учун курашга!

Шунда мен ҳам чўл бўронига

йўлдош бўлиб бошлайман ҳужум.

Шунда пўлат қилич кўтариб,

Оқ хўжайин устига юргум.

Даъват этгум занжи авлодин

Энг сўнгги жанг, зўр имтиҳонга!

Байроқ қилиб қутлуғ қонимиз,

Кўрсатаман жумла жаҳонга!

Шунда фиғон ва оҳ ўрнида

Ҳам сажда-ю, дуо ўрнида

Жаранглайди исён қўшиғи!

УРУШҚОҚ БИР ЖАНОБГА ХИТОБ

(«Киши-кишига...» тўпламидан)

Жаноб!

Ҳар қалай сенда ҳам

фарзанддан бордир,

Оила бошлиғисан шулар туфайли.

Зоҳиринг — художўй,

ичинг — захар, кир.

Оллоҳинг ўзингга!

Яшайвер, майли!

Не учун

атом деб вайсайсан мудом?

Оғзингда пичоқ тишлаб,

пойлайсан кимни?

Инсоф билан айт ўзинг,
 сендай сурбетни
Ота,
эр,
ё инсон деб аташ мумкинми?
Уруш — сенинг истагинг.
 Халқлар бошида
Бомбалар портлашин қиласан орзу.
Наҳотки
чинданам
 уруш даҳшати
Иблисона қалбингга сололмас қўрқув!?
Истагинг: бировлар
 бошига кулфат —
Емғири ёғилса бомбалар билан.
Сен эсанг
уйингда
 кайфингни суриб,
Қизариб кекирсанг
 виски зарбидан.
Йўқ, йўқ!
Янглишасан,
 бир сирни айтай:
Сен
мамнун илжайиб,
 кўк харитага
Қора крестчалар битганинг чоғи,
Ракеталар дўл каби ёғиб устингга,
Куйдирар уйингни,
 тўзитар боғинг.
Понига¹ минолмас
 қувнаб ўғилчанг.
Сочини юлганча қолар аёлинг.
Узинг қўйган тузоққа ўзинг илиниб,
Қуримасми шўринг,
 не кечар ҳолинг!?
Қаерга бекинасан?
 Жавоб бер менга!
Темир сандиққами?
Ёки қудуққа?
Сандиқ торлик қилар
 ва ундан кейин —
Атом тўлқинида айланар чўққа!
Наҳотки
 Ер шари қилади торлик?
Тинч-тотув яшашлик
 эмасми афзал?
Билиб қўй:
мабодо

қилиб беорлик,
Атом хирмониға қўйсанг агар ўт,
Атом зарраларға
минг бор бўлиниб,
Ғойиб бўлганидек
одам кўзидан,
Сенинг ҳам тақдиринг қилинади ҳал!

Р. Муқимов таржималари

Андрей Лупан (1912 йилда туғилган)

Молдаван адабиётининг йирик арбобларидан бири Андрей Лупан Резин районига қарашли Михулени қишлоғида деҳқон оиласида туғилди.

Андрей Лупан Молдавия озод этилгандан сўнг Кишинёвдаги узумчилнк институтида, кейинчалик «Совет деҳқони» газетасининг маданият бўлими бошлиғи лавозимида ишлади, Бир неча йиллар Молдавия ёзувчилари союзига раҳбарлик қилди.

Андрей Лупан кўпроқ шоир ва драматург сифатида машҳур. Унинг ижоди 1932 йилдан шеър ёзиш билан бошланди. Ўттиз йил мобайнида нашр этирилган ўнлаб шеърӣй ва насрий тўпламлари орасида унинг «Шеърлар» (1937), «Унутилмас кун» (1952), «Мамнуният қўшиқлари» (1954), «Қаҳқаҳа ва гуноҳ» (1957) номли китобларини кўрсатиш мумкин.

Андрей Лупан қаламига мансуб «Унутилган қишлоқ», «Юзма-юз» ва «Янги куз» шеърӣй асарлари молдаван дostonчилигига қўшилган муносиб ҳиссадир.

А. Лупан молдаван китобхонларини А. С. Пушкин, Н. А. Некрасов ва В. В. Маяковский сингари рус классиклари асарлари билан таништирди.

КИТОБНИНГ ТАҚДИРИ

Кўҳна тарих қонунн
Азалдан аён,
Доим умид кетидан
Интилар инсон.

Барча сўзу ижодлар,
Ҳикматлар аро
Ҳар ким ўзга керагин
Излар доимо.

Кимга — саҳро қуюни,
Кимга — оч гирдоб,
Кимга — тинч кутубхоида,
Дафтар ва китоб.

Мана, сўлим шаҳарча,
Ҳусни замона.
Марказда янги клуб —
Қироатхона.

Қандиллардан ёғилар
Улкан залга нур.
— Салом, шоир, — дейди халқ,
Айтар ташаккур,

Ўлтиришар одамлар,
Елкалари кенг.
— Қани, ёзувчи оға,
Бирон нима денг.

Мен жим хаёл сураман,
Сўйлар бошқалар,
Бир замон Буджак эди
Кичкина шаҳар,

Барин худди кечадай
Сақлайди хотир.
Кўз олдимдан ўтади
У кунлар бир-бир,

Шаҳарчада жорийдир
Ҳолати мамну.
Бизни йиғар майдонга
Аланга, ёғду.

Гоҳ аждардай тўлғонар,
Қизил аланга.
Гоҳ қутурган арслондай
Сапчир баландга.

Гулханнинг тутуни-ю
Қурумн ичра
Кутубхона биноти
Кўринмас сира.

Чор атрофдан деҳқонлар
Боқишар ҳайрон,
Затворлар. шарақлайди:
— Нарн тур, деҳқон!

Одамларнинг кўзида
Ғазаб ва нафрат.
Полицай мушт кўтариб
Дўқ қилар фақат,

Кўзлари халойиқни
Нақ еб қўйгудай.
— Генерал Чуперкенинг
Буйруғи шундай.

Шундай дея оловга
Китоб отади.
Чор атрофни коленкор
Ҳиди тутадн.

Мана рўйхат. Номма-ном
Оловга тушсин —
Китоби ман этилган

Толстой ва Пушкин.

Данте ва Петрарка,
Гёте ва Гомер,
Қизилларни ёқтирмас
Домнул Плутоньер.

Қулоқ солиб ўлтирмас
У ҳеч бировга.
Буйруқ берар:— Шекспир,
Марш-марш оловга.

Гулхан ичра китоблар
Ёнаётир жим.
Уларнинг ноладини
Эшитмас ҳеч ким.

Кутубхона туради
Қадди букилиб.
Оппоқ деворларидан
Қурум тўкилиб.

Ҳисобот ҳам ёзилди
Дарҳол баландга:
«Зарарли китобларни
Ютди аланга».

Ухлайверсин генерал
Тинч, дориламон,
Бостирилди одатий
Яна бир исён.

Ва лекин жандармлар
Тарқалмас нечун?
Қўриқлашар гулханнинг
Кулин бутун тун.

Атрофдан ғазаб билан,
Демай бирон сўз —
Жандармнинг кўзига
Боқар юзлаб кўз.

Битта мужик чеккада
Тикилар ҳамон.
— Хат-саводинг йўқ, сенга —
Нима бор, деҳқон?

Полиция бошлиғи
Қанча сўкса ҳам —

Дехқон кулга боқади
Жилмай бир қадам.

Гулхан ўчган, дехқоннинг
Қалбида бироқ —
Ҳақиқатга ташналик
Ёнар баландроқ.

Полицай китобларни
Ўтга отган он
Дехқонга бўлди илк бор
Толстой аён.

Шамол эсар изғирин,
Қор билан қуюн.
Кўтарилар осмонга
Кул билан кукун.

Жаҳон бўйлаб кул билан
Тарқалар бир-бир
Пушкин ва Петрарка,
Горький, Шекспир.

Ойлар ўтар, йил ўтар,
Давр ўтар, локин
Уларнинг руҳи бўлур
Дунёга ҳоким.

Қайдан билсин у жаллод
Китоб ёққан пайт —
Китоб—бу қоғоз эмас,
Ҳарф эмас фақат.

Чин китоб замирида
Бор буюк қудрат:
Ҳақиқатга ташналик
Эрка муҳаббат.

Саҳроларнинг қюни,
Тўлқин ва гирдоб...
Буларнинг барчасини
Жам қилган китоб.

Мана, сўлим шаҳарча,
Ҳусни замона.
Марказда янги клуб,
Қироатхона.

Қандиллардан ёғилар

Улкан залга нур.
— Салом, шоир, — дейди халқ,
Айтар ташаккур.

Ўлтиришар одамлар,
Елкалари кенг.
— Қани, ёзувчи оға,
Бирон нима денг.
1956

ҚАДАҲ

Бу кун сизлар учун
Қадаҳ кўтараман,
Бахтимизни бунёд этган кексалар!
Она ер бағрига
Яхши ният билан
Умид узумини эккан кексалар!
Дехқон қўлларига
Қувонч бўлди меҳнат,
Ишондингиз, меҳнат кетмагай абас.
Саватларга тўлган
Олтиндай неъмат,
Чорҳиш найчасидан
Оқиб тушган шарбат
Тасаввурингизда ҳаргиз, ҳар нафас —
Гулгун шароб бўлиб,
Майи ноб бўлиб,
Мисли офтоб бўлиб,
Улфатбоп бўлиб
Қадаҳларга тўлди ёқут ва топаз.
Ахир сиз эмасми
Бизнинг умримизни
Узум токи билан боғлаган?
Кўҳна, машаққатли
Она еримизни
Бизнинг тақдир билан боғлаган?
Менинг тенгдошларим,
Замондошларим,
Шарафлар айтурман сизга доимо!
Оталар ишини
Қутлуғ сақладингиз,
Меҳнат-ла ўғиллик
Бурчин оқладингиз,
Улар васиятин қилдингиз адо.
Она юрт бошига тушганда иушкул,
Ватан тупроғини қучганда олов,
Узумзор боғларни

Топтаганда ёв,
Қалбимизни вайрон қилганида ул,
Сизлар посбон бўлиб,
Нигоҳбон бўлиб,
Фидоий жон бўлиб,
Зўр қалқон бўлиб,
Босқинчи йўлини тўсдингиз буткул.
Бу серзиё олам,
Бу шудгор майдон—
Замирида ётар қанча қутлуғ қон.
Энди сизлар учун
Қадаҳ кўтараман.
Эй, ҳали дунёга келмаган авлод!
Бу ўлкани яна
Қилмоқ учун чаман,
Ун йиллардан кейин бўлгувчи бунёд—
Бахтиёр наслар.
Умри асллар,
Бу тоқлар сизларга мерос дунёда.
Асрларга тутар
Уни асрлар,
Токнинг умри бўлур яна зиёда...

Эркин Воҳидов таржималари

- ЛАТИШ АДАБИЁТИ -

Ян Райнис (1865—1929)

Буюк латиш шоири Ян Плиекшан Райнис собиқ Курлянд губернасига қарашли Варславани хуторида туғилди. Немис мактабида ва гимназияда ўқиган. А. С. Пушкиннинг «Борис Годунов» драмасини латиш тилига таржима қилган.

Ян Райнис 15 ёшидан шеърлар ёза бошлади.

Ян Райнис «Диенас лапа» номли латиш демократик газетасида муҳаррирлик қилиб, унда инқилобий ғояларни тарғиб қилди. Тез орада у чор охранкаси томонидан қамоққа олинди. Қамоқда Ян Райнис Пушкин ва Гёте асарларини латиш тилига таржима қилди. Революцион фаолияти учун Ян Райнис 1898 йилда аввал Псковга, сўнг Ляпск губернасига сургун қилинди.

1905 йилда Швейцарияга кўчиб кетишга мажбур бўлган Ян Райнис ватанини соғиниб бир қанча шеърлар яратди.

СИНГАН ҚАРАҒАЙЛАР

Денгизнинг соҳилида ўсарди омон-омон,
Баланд қарағайларни бўрон синдирди ёмон.
Узоқ бир уфқларга улар ташларди назар,
Эгилиш, бекинишдан улар қиларди ҳазар.
«Сен бизларни синдирдинг аямасдан, ёвуз куч,
Сенга қарши дилларда синмас аммо кураш, ўч.
Умид, истиқбол билан тўла фарёд, оҳимиз,
Зўравонликка қарши қўзғалар ҳар шохимиз...»
Синган ҳар бир қарағай худди бир кема монанд,
Денгиз долғаларида бошни кўтарди баланд.
Уларнинг мағрур кўксин синдиrolмас пўртана,
Бўронга қарши кураш билан боришар яна.
«Эй ёвуз куч, майлига, бор шиддатингни кўрсат,
Биз бахтиёр соҳилга борурмиз, етиб фурсат!
Сен бизларни, майлига, аямасдан эз, синдир,
Нурли, мовий соҳилга етажакмиз барибир!»

Ж. Жабборов таржимаси

ЭНГ УЛУҒ ВАТАН

Нега азиз бўлса орқада қолди?
Тиғ тегиб йиқилган сув ўтларини
Тўлқин оқизгандай, оқиб кетдик биз.
Энди сув ўтлари узундан-узун,
Тор янглиғ эшилган илдизи билан
На силлиқ тошларга, на қамишларга,
На жонажон соҳил қумлоқларига
Илина олади,—
Сузар тўхтамай.

Биз туғилган ирмоқ қолди йироқда,
Энди беватанмиз,
Не қилмоқ керак?
Бошпана излаймиз мйҳнат қилмоқ-чун,
Ахир қад тикламоқ даркор янгидан.
Лекин у бизларга ватан бўлолмас,
Ҳеч қаер ўхшамас ўз ватанингга.
Бошпана... Енгилроқ олсанг-да нафас,
Офтоби ёрқинроқ, ери яшилроқ,
Одамлари эса оқибатлироқ
Бўлса-да,

«Ватан» деб атолмас тилинг.

Бизни қониқтирмас ҳеч ўзга диёр,
Мабодо уйғонса дилда қаноат,
Қарғаб ўтар эдик ўз-ўзимизни,
Аммо қониқсак ўз- ватанимиздан,
Мудратса бизларни ҳозир қаноат,
Бўлмасди бундан ҳам бахти қаролик.
Биздан бу серқуёш, жажжи ўлкани
Юлиб олгандингиз,
Унинг ўрнига
Сизнинг қўлингиздан ер куррасини
Тортиб олажакмиз энди бутунлай.
Бугун ўз юртимиз ўзимизга тор,
Ватан уфқлироқ бўлмоғи даркор.
Унда жой йўқ ҳозир тафаккур учун,
Бағрида ҳиссиёт ёзолмас қанот,
Қалашган деворлар қисар нафасни.
Кенглиқда етилган бирорта ҳисни
Жо этмоқчи бўлса ўзига юрак,
Ерилиб кетиши мумкин бемалол.
Мунча тор бўлмасанг, азиз ватаним.
У юлиб олинган ватан ўрнига
Дунёдаги барча мамлакатлардан
Гўзал ва улканроқ диёр қураимиз.
Биз уни албатта олам аҳлининг
Улуғвор порлаган пок шууридан,
Одамзод юраги забт эта олган
Юксаклар, кенгликлар, теранликлардан,
Барча халқлар, тиллар ҳамда ирқларнинг
Биродарлигидан яратажакмиз.
Уни меҳнат ипи билан боғланган
Қўллар ва миялар этажак бунёд.
Фақат бор-будидан ажраб тамоман,
Усган ирмоғидан бадарға бўлиб,
Ер узра ватансиз қолганларгина
Жаҳонга баланддан боқа олади.
Улуғ ғояларнинг соф уруғини
Сепиш ҳам мумкиндир фақат қувфинда.

Келгуси авлодга бахт бағишловчи
Даврон туғилиши мумкинدير фақат
Саргардон оқиллар дард, хаёлидан.
Фақат қувғинларда, юртдан йироқда
Заррин кашта каби порлоқ фикрлар,
Яшил умидларнинг мсвий парвози,
Қалбнинг қайноқ қони, шаффоф кўз ёши,
Тубсиз фиғонларнинг қора дудидан
Бунёд этилажак иккинчи ватан,
Энг улұғ, энг улұғ ватан ҳақида
Уйлар етилиши-пишиши мумкин.
Ватанки, камалак каби товланиб,
Кўкка юксалмоқда,
Бутун дунёни —
Ягона бахт билан пайванд этар у.

ЯНГИ ЗАМОН

Елдай жилоланган янги, соз дамлар
Келмас, келтирмаса уни одамлар.

Кимки боссин деса улкан иш олға,
Бугунча дам бериб ўлтирмас қўлга.

Ҳар одам ўт қалаб таратсин зиё,
Тафтида исиниб яйрасин дунё.

Бир уй қурайликки ёнма-ён туриб,
Унда инсон бахти кулсин барқ уриб.

Ҳар киши офтобнинг нурига қонсин,
Улаб қувончига элнинг қувончин.

Аммо жилоланган янги, соз дамлар
Келмас, келтирмаса уни одамлар.

МАНГУ ҲАМОҲАНГ

Ваҳималар ётдир менга,
Юрагим метин.
Бир кун мен ҳам ўларман-ку,
Йўқолмам лекин.
Уммонларни, ўрмонларни
Чайқатган бўрон
Овози-ла менинг созим
Янграр ёнма-ён.
Соҳил ўпган оппоқ тўлқин,

Момақалди роқ,
Кўчкин булут билан созим
Ҳамоҳанг ҳар чоқ.
Шафақ билан бирга кўчса
Тонг шабадаси,
Саломимни элтар сизга
Унинг нафаси.
Қуёш ғарбга, уйга эса
Чўкканди тинчлик,
Шафақ яна бошим узра
Ёяр ёпинчиқ.
Ваҳималар ётдир менга,
Юрагим метин.
Бир кун мен ҳам ўларман-ку,
Йўқолмам лекин.

Ҳ. Шарипов таржималари

- ЛИТВА АДАБИЁТИ -

Кристионас Донелайтис (1713—1780)

Литва бадиий адабиётининг улкан намояндаларидан бири, забардаст шоир Донелайтис Шарқий Пруссиянинг Лаздинеляй қишлоғида деҳқон оиласида туғилди. Кёнигсбергдаги мактабда, кейинчалик университетда таълим олди. Авваллари у ўқитувчилик қилди, сўнг 1743 йилдан тортиб умрининг охиригача пасторлик вазифасида ишлади.

К. Донелайтисдан бизгача олтига масал, иккита шеър ҳамда «Йил фасллари» номли бир дoston етиб келган.

Унинг «йил фасллари» достони «Баҳор қувончлари», «Ёз меҳнатлари», «Куз неъматлари» ва «Қиш ташвишлари» деб аталган тўрт бўлимдан иборат бўлиб, ҳаммаси тахминан уч минг шеър мисрани ўз ичига олади.

Дostonда литва деҳқонларининг машаққатли ҳаёти, меҳнати ва урф-одатлари зўр маҳорат билан чизиб берилган.

К. Донелайтис — айниқса қишлоқ табиати манзараларини чизишга уста шоир. У ўзининг шеър, масал ва «Йил фасллари» номли катта достони билан қардош халқлар классик ёзувчилари қаторидан фаҳоли ўрин эгаллади. Донелайтиснинг ижоди ўзидан кейинги литва шоирларига ижобий таъсир кўрсатди.

ЙИЛ ФАСЛЛАРИ

«БАҲОР СЕВИНЧЛАРИ» БОБИДАН ПАРЧА

Кўкдан қуёш нур тўқади, исинади бўз тупроқ,
Кекса қишнинг салтанатин қулашини кузат, боқ!
Орта қолди аёз тунлар, қанот ёзди навбаҳор,
Эриб битди ўз-ўзидан онда-сонда қолган қор.
Яйдоқ дала, адирларда еллар эсар хиромон,
Қор остида жунжиб ётган кўкатларга кирди жон.
Япроқ ёзди ўрмонзорлар, кўкарди гул-майсалар,
Олисларда баланд тоғлар кўк гумбазин найзалар.
Куз шамоли эсганида қалб увишар, дил дардли,
Япроқларни тўкиб кетар изғирин-у намгарлик.
Аммо баҳор келганда-чи, олам яшнар бир бошдан,
Бутун борлиқ баҳра олар кўкда сахий қуёшдан.

«ҚИШ ҲОЗИРЛИГИ» БОБИДАН ПАРЧА

Сен эй, эгар устидаги танқа бурун, мағрур бош,
Мазлумларнинг кўзларидан оқизасан бунча ёш?
Кеча-кундуз шўрликларни қўймайсан ўз ҳолига.
Ушалардек туғмаганми сени ҳам бир волида?
Сўйла, сўйла, меҳнаткашни қийнайсан не сабабдан,
Сенга қандай завқ, сурур бор улар чеккан азобдан?
Модомики, тангри сенга берибди кўп имтиёз,
Номардларни гумдон қилгин, ботирларни эт эъзоз.

Гуноҳсизни ранжитмоққа, айт-чи, қандай ҳаққинг бор?
Мазлумларни эзаверма, тушун ахир, қилгин ор.
О, гуноҳкор кўзларингни яширмагин сен бу чоғ,
Оллоҳ сенга амал бериб қилмоқдадир қўғирчоқ.
Бир кун келиб унинг ўзи жазонгни хўп беради,
Қилган барча жиноятинг кўз ўнгингга теради.
Ҳақ ўрнини топар бир кун, янграр жўшқин садолар,
Озодликка чиқар йиллаб юк кўтарган гадолар.
Ҳақиқатнинг ҳукми билан йўқолади зулмлар,
Мазлумларга бахт кулади, жарга қулар золимлар.
Елкасидан улоқтирар эллар алам тошини,
Арт, эй деҳқон, арт, эй чўпон, кўзларингнинг ёшини.
Утган оғир кунларингни мумкинми ҳеч унутмоқ?
Узинг бизга раҳм қилгин, парвардигор, қодир ҳақ.
Дардга бўлиб тез мубтало кетди азиз Амтман,
Афсус, афсус, бу дунёдан ўтди азиз Амтман.
Эй Амтман, сен бизларни ташлаб кетдинг нега ҳам,
Ташлаб кетиб кўзимизни ёшлаб кетдинг нега ҳам?
Фироқингда куйиб ёндик, аччиқ-аччиқ йиғладик,
Қалбимизни қайғу-ҳасрат тиғи бирла тиғладик,
Биз шу қадар йиғладикки, овозимиз бўғилди.
Йиғимизни тўхтатайлик, қадрдонлар, бас энди,
Ёш тўкишни тўхтатайлик, жонажонлар, бас энди.
Ватандошлар, аввалгидек йиғлайверсак куну тун,
Кўз ёш билан ўзимиз ҳам қуримайлик бус-бутун.
Охир келиб аҳволимиз қандай бўлар, ёронлар,
Таъзим қилсак бир оз шафқат қиларми бой, хоқонлар?
Халқ ерини тортиб олди, уларда йўқ инсонлик,
Ундайлардан нажот кутмоқ ўзи ўта нодонлик.
Майли, хабар олишмасин оч-яланғоч гадодан,
Тилагимиз: ўшаларга келсин қодир худодан.
Бас қилайлик, биродарлар, ғамни нари отайлик,
Қўл ушлашиб тўғри йўлдан бирга-бирга кетайлик.
Қулоқ солинг, ёш гўдаклар йиғлагандек пиқирлаб
Бизни кутган рафиқалар сўзлашади пичирлаб.
Саманимиз, хўкизимиз, чўчқамизга емиш йўқ,
Бечоралар боқар бизга кўзларини қилиб лўқ.
Тумшукларин ерга суртиб эчкилар, қўй-қўзилар
Чўзиқ-чўзиқ маърашади, кўриб бағринг эзилар.
Сабр қилинг, юртдошларим, сабр қилинг, азизлар,
Порлоқ, маъсуд хуш кунларга етажакмиз тез бизлар.
Алам буткул унутилар, келар шундай бир замон,
Минг хил нозу неъмат билан тўкин бўлар дастурхон.
Фақат ҳар иш қоидасин яхши билиб олайлик,
Ҳайвонларга эргашмайлик, инсон бўлиб қолайлик.

Ҳ. Салоҳ таржимаси

Эдуардас Межелайтис (1919 йилда туғилган)

Литванинг атоқли шоири Эдуардас Межелайтис ишчи оиласида туғилди. Ёшлигидан унда адабиётга катта ҳавас уйғонди. 1940 йилдан бошлаб ўз шеърлари билан газета ва журналлар саҳифаларида кўринди.

1943 йилда шоирнинг «Лирика» номли биринчи шеърлар тўплами босилиб чиқди. 1944 йилда «Уйқусиз тунлар» достони яратилди. 1946 йилда босилиб чиққан «Юртим шамоли» тўпламига кирган шеърлар Э. Межелайтиснинг катта маҳорат ағаси эканлигини намоён қилади.

Э Межелайтис бир неча йил Литва ёзувчилари союзининг секретари вазифасида ишлади. Унинг «Инсон» шеърлар туркуми кўп тилларга, жумладан ўзбек тилига ҳам таржима қилинган.

ИНСОН

Ер шарига оёғимни маҳкам тираб,
Қуёш шарин ушлаганман қўлларимда.
Мен турибман икки шарнинг орасида —
Мен ҳам қуёш ҳамда ернинг инсониман.
Миям бағри ва миямнинг қатламлари
Гўё маъдан конларидек жуда чуқур.
Мен қазийман уни қўмир қазигандек,
Эритаман уни темир эритгандек,
Денгизларда кезаётган кемалар ҳам, —
Қуруқликни ўраб олган поездлар ҳам,
Паррандалар давомати — самолётлар,
Ҳамда яшин тараққийси — ракеталар.
Мен буларнинг барчасини ер шаридай
Юм-юмалоқ ўз бошимдан қазиб олдим.
Узида нур, бахту иқбол таратувчи,
Уз бағридан инсонларга макон берган,
Ер юзида бор нарсани жонлантирган
Шу юмалоқ қуёш шари — менинг бошим.
Мен бўлмасам ер нимадир? Жонсиздир у,
У ялпайган, ажин босган бир шар холос.
Поёни йўқ бўшлиқларда адашаркан,
Аксин кўриб ойда гўё кўзгусимон
Билди ўзин ўлик, хунук эканлигин.
Алаmidан яратгандир мени шу ер,
Хафақонлик минутада этди тақдим
Ер, қуёшга жуда-жуда ўхшаб кетган
Шу юмалоқ шардай бошни менга шу ер.
Ҳамда менинг шу кичкина бошим шари
Жуда улкан ер шаридан бўлди афзал.
Ер бўйсунди мен — инсонга, бўйин эгди,
Мен ҳам унга бағишладим кўрку ҳусн.
Ҳа, ер мени яратди-ю, сўнгра ўзим
Ерни яна қайта бошдан этдим бунёд —
Янги, яхши, серлатофат ер бўлдики,

Олдин шундай бўлмагани у ҳеч қачон
Ер шарига оёғимни маҳкам тираб,
Қуёш шарин ушлаганман қўлларимда.
Ер ва қуёш орасида кўприкман,
Мен орқали

қуёш чиқар ер юзига.

Ер қуёшга кўтарилди мен орқали,
Олачипор каруселни кўргандирсиз,
Улар шундай айланурлар атрофимда.
Дунёда бор кашфиётлар ва асарлар,
Ҳайкаллар ҳам менинг қўлим ижодидир:
Айланурлар атрофимда шаҳарлар ҳам,
Кошоналар ва асфальтли майдонлар ҳам,
Қатновчилар гавжум бўлган кўприклар ҳам,
Самолётлар, лайнерлар ҳам — атрофимда,
Ракеталар айланурлар атрофимда.
Шундай турдим:

жуда гўзал, оқил, қатъий
Мускулларим бўртиб турар, елкадорман.
Ердан ўсиб қуёшга чэ етар бўйим,
Ердан қуёш табассумин
ташлаган — мен.

ЮРАК

Юрак нима?
Қаттиқ тошми?

Нима экан?

Пўсти қизил бир олмага ўхшарми у?
Қобирғалар орқасида уриб турган,
Ер шарига ўхшагувчи

бир шарми у?

Ҳар ҳолда ҳам у ҳаётий фазилатни —
Бор хислатни ўз-ўзида этибди жам.
Шуяинг учун мен билмайман фароғатни,
Шунинг учун бош қўшаман ҳар ишга ҳам.
Тонг чоғида Каптарлар-ла уйғонаман,
Ер устида бахт қўшиғи юрар учиб.
Шунда нурлар қўнғироқни тебратаркан,
Юрагим ҳам офтобдан кетди чўчиб.
Иккиси ҳам тонг чоғида беқарордир,
Сиғдирилмас кўкракларга ўз бахтларин.
Қўнғироққа ўз хонаси гўё тордир.
Толпинади юрагим ҳам эрклик сари.
Тивглайсизми уришини?
Тезроқ, тезроқ!—
Май бўрони қўнғироқни тебратади.
Бахтдан қалбим ёрилишга етди шу чоқ;
Қўнғироқ ҳам гўё шу дам дарз кетади.

Ўз сийнамда шодланмоқда у қўнғироқ;
Мен куйлайман, олқишлайман — ўзим шодман.

Илиққина шаббодамас эсган бироқ,
Қутурмоқда қор бўрони, ёвуз бўрон.
Асримизга ёғар бомба, ракеталар,
Асримизга осойишлик бермас улар.
Шоир қалби чўчиб кетган дақиқалар,—
Инсонларнинг қонли қалби

тез-тез урар.

Қаердаки қай инсонга отсалар ўқ,
Шу он менинг юрагимдан
жой олар ўқ.

Унда шунча ўқ кўпдирки,
айтиш осон,

Қалбим ерга энгашибди аллақачон.
Қаердаки интервентлар зўрлик билан
Узгаларнинг ерларига

қўйса қадам,

Оғриқлардан зўр портлағич тўлдирилган
Минани у — юрагимни

босар шу дам.

Жаҳон бўйлаб оқар гирён дарёлари,
Юрагимга
қуйилади

унинг бари.

Юрагимга гуноҳсизлар

қони тўлар.

Ҳалок бўлган қурбонларнинг
қони булар.

Шунча оққан
инсон қони,

унинг бари

Томиримдан оқиб тушар

сийнам сари.

Кўз ёшига,
қўрғошинга,

қонга тўлган

Ер юзида бор азобни айлаган жам,
Тинчлик билмас шу беқарор шоир қалби.
Балки пишиб етилажак чинакам ҳам
Қип-қизариб турган ўша олма каби,
Майли, шохлар новдаларни синдирса ҳам
Тушсин улкан ва жонажон ерга бардам.
Сийнамдаги
қафасидан

бўлсин озод.

Қабул этгум ҳар ўлимни хурраму шод.
Ва келгуси бахт куйлари бўлмай адо,
Бериб турсин истиқболдан акс садо.

КЎЗЛАР

Икки кўз
Боқар эди оламга юлдузларсимон.
Баъзи кунлар — ярадор қушлардай улар.
Титрайди сўнаётиб, бир рамағда жон,
У кўз қорачиғига дардин яширар...
Икки кўз —
Очлик азобларидан нон деб қақшарди,
Кандай бежоланар, жавдирар, афсус!
Икки қизил байроққа худди ўхшарди
Уша икки кўз.
Ғанимлар
Пойлаб, писиб, ғазабга тўлиб,
Кўзларга ўлим хавфин солсалар агар,
Икки кўз —
Гўёки икки ўқ бўлиб,
Ёв қалбига муқаррар бориб қадалар...
Икки кўз —
Икки ариқ далага оқади шу тоб,
Энди унда на қон бор ва на бор алоб,
Бари чўкмиш тагига. Шу иккала кўз
Қалин бароқ қошлар остида кулиб,
Оқа бошлайди хушрўй ариқча бўлиб...
Булут босгудай бўлса—ўшанда, афсус, —
Хираланиб, қайғуга чўмар
икки кўз.
Булут ёмғир ёғдириб кетади ўтиб,
Кўзлар
яна қуёшдан порлар ярқ этиб...
Кўзлар —
гоҳо ғамгиндир,
 гоҳ — қувноқ улар,
Ўзгаларни ҳам мафтун этмоқчи бўлар...
Кўзлар истайдики, ёрқин ва кўркем
Йўлида ғов бўлмасин ҳаргиз, ҳеч қачон
Ҳеч қандай ёвуз ният.
 Аввалгидан ҳам
Бўлсин яна ҳам қувноқ,
 яна нурафшон,
Инсон, осмон, қишлоқлар тинч олсин нафас,
Ва лекин сувнинг мавжи абадий эмас,
Аллақандай номаълум бирон соатда
Оқишин тўхтатади бирдан албатта —
Икки кўз,
икки чашма,
менинг кўзларим.

ФИКРЛАР

Фикрларим

қуш сингари юксакка учди,
Парвозлари тезлашади яна кунма-кун,
Юлдузлардан ўтиб кетди, фазони қучди.
Ернинг тортиш қудратин ҳам енголди буту»,
Зулмат даври келишини бизлар рад этдик,
Унда ҳалок бўлур эди шеъриятимиз!
Кремль юлдузлари билан яна бойитдик
Ҳам ҳусндор эта олдик
самовотни биз.
Ёруғ юлдузларимизга ташлайман назар,
Узимиз-ку учиролган уларни бардам,
Ағдарилиб тушмас ерга ҳеч қачон улар,
Яна равшан чарақлайди кўкда дам-бадам.
Вақт ҳаргиз кета олмас
 фикримдан ўзиб,
Келмагандир бу дунёга шундай чавандоз!
Минг йилларнинг этагида мана мен ўзим,
Ҳа, мен ўзим тик турибман ғолиб, сарафроз!
Менинг фикрим
Тоғлардан ҳам ўтолди омон,
Кенгликларда, эркинликда
Қурди ошиён.
Юлдузларнинг орасида — юксак осмонда
Фикрларим уя қурди мангуга энди.
Ғамга ботар, маъюсланар баъзан ошёнда
Соғингандан қанотлари зирқирар эди.
Узоқ ерда бир-бирига ҳамма қариндош,
Жуда азиз, қимматлидир кеча ўтган кун!
Фикрларим тушадилар оҳиста, ювош
Пайкалларда трактор-ла юрмоқлик учун.
Мана завод қўрасидан учиб ўтиб жим,
Ҳар бир уйнинг тепасида бир зум кўринар,
Ва ниҳоят, фикрларим, менинг севганим,
Кўп дилрабо бир аёлнинг қўлига қўнар.
Қалин ўтлар орасида борурлар чўкиб,
Тумшукларин ариқларда ювиб олурлар,
Ва қип-қизил меваларни бирма-бир чўкиб,
Меваларни йиғиштириб шеърга солурлар.
Кечалари новдаларда оладилар дам,
Тонг отганда учмоқ учун юлдузлар томон,
Она юртда туш кўрурлар жуда ҳам кўркам,
Фикр — қушлар дам олурлар беҳавф, бегумон...
Тонгда яна бошланажак
 узоқ саёҳат!

Йироқларда қўшилишиб кетади бирдан,
Юлдузларнинг жозибаси — мислсиз қудрат
Кўп қадимий ернинг тортиш қудрати билан.

ОЛМА

Юлдузлар самоси остидадирман, тунги осмон устимда.
Юлдузлар олмаси жимирлашади тилласимон устимда.
Чарақлашар улар ҳамон устимда!
Олма дарахтига — шу коинотга ҳайрат-ла боқдим сўзсиз,
Нимага ўхшаркин планетамиз, шу ажойиб еримиз?
Қандай тусда кўринади еримиз?
Кўрсамки каттакон ер куррасини бир оз тасаввур қилиб,
Гўё ўз устимда юмалоқ олма тургандайдир осилиб,
Тургандайдир шохларида осилиб.
Олманинг қуёшга боққан томони кўпдан қип-қизил эди.
Бошқа томони ҳам аста-секин қизара бошлар энди.
Бу ёни ҳам қизара бошлар энди.
Олманинг этини тажрибали қурт зўр бериб кемирмоқда,
Емоқчи бўлди-ю мағзин ҳам, бироқ—олма турибди шохда.
Йўқ, тушмайди, тура беради шохда...
Боғбони оқилдир ва миришкордир. Олманинг у ёғи ҳам
Етилиб пишади, пушти ранг кириб, қизариб бўлар кўркам.
У бутунлай қизил бўлади, кўркам.
Юлдузлар самоси остидадирман, тунги осмон устимда,
Юлдузлар олмаси етилмоқдадир тилласимон устимда.
Сезсамки:
олмалар қизармоқдадир
энди ҳар он устимда.

Т. Фаттоҳ таржималари

- ЭСТОН АДАБИЕТИ-

Юхан Смуул (1922 йилда туғилган)

Эстон адабиётининг йирик вакили Юхан Смуул 1922 йилнинг 18 февралда Муху оролидаги Когува қишлоғида камбағал балиқчи оиласида туғилди. Ота-онасининг камбағаллиги туфайли ёшлик чоғларида ўқишни тугатолмай, отасига ёрдамчи бўлиб қолди.

Ю. Смуулнинг ижоди Улуғ Ватан уруши йилларида шеър ва мақолалар ёзишдан бошланди. У шу вақтга қадар «Оғир ёшлик» (1946), «Олма дарахти гулласин» (1951) каби бир неча шеърлар тўпламларини, «Когува қишлоғининг кизил карвони» (1947), «Ярвесуулик йигитлар бригадаси» (1948), «Эстония достони», «Бўрон боласи» сингари дostonларини нашр эттирди.

Ю. Смуул китобхонларга истеъдодли прозаик сифатида ҳам танилди. Унинг болалар учун ёзган «Мурка денгизчи» повести, «Сигидате қишлоғидан мактублар» (1950— 1953) номли очерклар туркуми ва «Муз китоби» (1957— 1958) асарлаои эстон прозасининг сўнги йиллардаги катта ютуғидир.

Ю. Смуул 1955 йилдан буюн Эстония ёзувчилар союзининг раиси. 1960 йилда «Муз китоби» асари учун у Ленин мукофоти лауреати деган юксак номга сазовор бўлган.

БАЛИҚЧИЛАР ЯШАЙДИ ШУНДАЙ (ШУ НОМЛИ ТУРКУМДАН)

1. СУБҲИДАМ

Ботиб кетди кўкнинг ярқироқ оёи,
Қичқиради тонгни қутлаб хўрозлар.
Бутун соҳил бўйлаб тўрини ёйиб,
Балиқчилар қуни олтин сеп ёзар.

Қуёш чиқа бошлар уфқ саҳнига.
Қумликлар устида париллаб мағрур.
Денгизнинг тўлқинли ойна сатҳида
Ялтиллаб акс этар бу улўғвор нур.

Худди ёнбошлаган тюлень мисоли
Қайиқлар ҳозирча олади тиним.
Қорача сиртларин офтобга солиб,
Ҳали ҳаракатсиз туришар жим-жим.

Боладай беғубор, сўлим субҳидам,
Тўлқинлар тебранар яқин-йироқда.
Балиқчи йигитлар бўлиб шай, бардам.
Қайиқларин ҳайдаб кетар қирғоқдан.

Эшаклар ғижери бағишлар қувонч,
Қайиқ қуйруғида мотор гулдирар.
Бу қудратли садо ёзиб кенг қулоч,
Зилол чексизликни босар, тўлдирар!

2. ДЕНГИЗ КУЙЛАЙДИ

Мавжлар мажнунтолга ўшамас зинҳор,
Узгача уларнинг зангори ранги.
Ёлдор кўпикларни тинчитмас баҳор,
Ўзига хос куйин мазмун, жаранги.

О, бу мўъжизакор шимол ёйиғи
Ҳансирар, уфққа қулоч ёйиб кенг.
Бу мовий денгизнинг бутун борлиғи
Бир қудратли хор ва арғанунга тенг.

Кўпик лавалари ўйнашади шўх;
Эркин куйларида қвнчалар маъно.
Таралар оққушлар янгатган қўшиқ,
Даъватдай юракда бериб акс садо.

Шимол томон учар улар ҳарқалай,
Ўз инлари сари... соғиниб учар.
Фақат ёлғиз қолган бева чағалай
Қанотлари билан денгизни қучар.

Тўлқин, ғалаёнли қудрат сингари
Ўйна, шаддод дилга бахш этиб севинч.
Мен эслай олмайман бундан илгари
Бу хилда ларзакор куйлаганинг ҳеч!

3. БАЛИҚЧИ КУЛАДИ

Денгиз бўлса ғамгин, дил хира,
Балиқчи ҳам кулмайди сира.
Аммо бугун нечундир шод у,
Юзларига ёйилган кулгу.

Шамол увлар денгизда бирдак,
Биз бекорга чиқмабмиз демак,
Юклар билан лиммо-лим қайиқ,
Кумушланар қайиқда балиқ.

Тўла қайиқ ёнида туриб,
Ўз ишингдан яйрашинг аниқ.
Худди чақмоқ — шуъла уфуриб,
Ўйнаб ётар минг-минг оқ балиқ.

Қанотларин ўйнатар чўртан,
Қалқонбалиқ кўринар тўрдан.
Кумуш танли олабуғалар
Йилт-йилт этиб сузиб, йўрғалар.

Ҳу қайиқнинг анча пастида,
Зилол тўлқин тубида ҳозир,
Салакалар ҳаёт қасдида
Кумушланиб югурар зир-зир.

Бароридан келган ов учун
Балиқчига эл дейди раҳмат.
Юрт олдида бажарар бурчин,
Бир қитъага етар бу неъмат!

4. УЙИГА КАЙТАДИ БАЛИҚЧИ;

Оқшомги зар парда тусида
Сув сатҳида қалқади шафақ.
Ҳўл, барзангги харсанг устида
Денгиз қуши ўтирар мудроқ.

Сен қўлингни қўйиб қош узра,
Узоқларга ташласанг назар:
Бу қай гулзор эканин тезда
Фаҳм этмоғинг қийин, муқаррар!

У не нурда гулдай кўринган,
Еллар билан ўйнаб — уринган?
У балиқчи қизлар тўдаси,
Товланар шўх кўйлак, дурраси.

Балиқчи ўз овидан хурсанд,
Аста чиқиб келар қайиқдан.
Ёр висолин ўйи билан банд,
Ё интилар гўзал қайлиққа.

Тортади ёр этигини ёр,
Кенг шарфини бўйнидан олар,
Кўзларига боқиб вафодор,
Не хил ҳислар мавжида қолар?

Елкасига сўнг бош қўяр қиз,
Нигоҳида майин бир ҳаё:
Бу қарашда ҳаяжон, денгиз,
Жасорат ва муҳаббат аён.

АНТАРКТИДАДА ДАФН МАРОСИМИ

Антарктидада ҳалок бўлган дўстларим хотирасига

Ўлганга қайғурмас мис карнай бунда,

Корбўрон ув тортиб ғувиллар вазмин.
Оқ қорлар уюмин тўлдириб мунгга,
Буюқ уфуради ўлик, муз замин.

Қалин кийимларга бурканган йўсун
Муз қоялар аро турдик биз йироқ...
Билардим нели^ин йўқотмоқ дўстни,
Не бўлишин бунда билмасдим бироқ.

Кеча қисқа тўлқин билан биз
Берган эдик радиогамма.
Фавқулудда бу фожиадан
Хабар топсин дегандай ҳамма:

«Комсомольская» станциясида
Ҳалок бўлди ёш аэролог.
Ҳаяжонли морзе ҳарфлари
Униққан қон мисоли ғамнок
Безовта ва нотинч урарди.
Қисқа тўлқин тез югурарди...
— Ким?—деб аёл эшикни очар,
Кўзларида уйқунинг изи,
Эшик очиб, тош қотар ночор,
Мудҳиш хатга тушганда кўзи...

Трактор ортида тобутли чана,
Сукут дақиқаси соатдан ортиқ.
— Менинг қитъам сизга бўлмас бошпана!—
Деб ҳайқирар бўрон — биринчи нотик.

Муз, Дейвис денгизи билмайди карам,
Тўртта кишингизни ютди қаърига.
Сиздай келган эди Роберт Скотт ҳам,
Аммо ях қотдилар, учраб қаҳримга.

Ёшу жасурларни тропик ёққа —
Йўллангиз, серқуёш, ўрмонзор у жой.
Бу ер айлантлар баданни яхга,
Мох ўтлар ҳам ҳатто кўрсатмас чирой.

Кўзларида ёниб ўтли ғам-алам,
Бошлиғимиз ногоҳ тик боқди шу дам.
Новча, кенг елкали, бақувват киши,
Аёздан чақнайди гўё яноғи...
Сўз бошлар — товшида инсон ташвиши,
Бўғиқ, ғамгин нидо изи, титроғи.

— Ҳалок бўлди бизнинг асл дўстимиз
Жонажон юртидан олис бу ерда.

Гарчи зил бўлса-да, оғир ишни биз
Сўнгига етказмай тинмаймиз сира.

Олти ой давомли бўрон — аёзли
Қоронғулик чўқар Қутб устида...
Биз йўлдан қайтмаймиз, дўст орзусини
Қарор топдирамиз қитъа музида.

Ҳалокатга — бўлур шу жавоб бизнинг,
Бу фожий ўлимга шудир обида.
У бунда абадий қолдирди изин —
Антрактиданинг оқ китобида.

Чаналар ўрмалар, устида алвон,
Тиззадан қор кечиб бордик изма-из...
Кўзойнақдан олам худди зимистон.
Қорбўронда ўйлар оғир, аёвсиз!

Ешлик ҳам, ўт-олов ёниш ҳам бари,
Бахту муҳаббат ҳам унда эди жам...
Борамиз Ҳақиқат соҳили сари
Дўст қабри у ерда қазилган бу дам.

Шағал ва муз парча барабан янглиғ
Тобут тахтасига урилар чунон.
Ўлим шарақлатиб қулфлар қулфини,
Мангу шон-шарафни куйлайди бўрон.

Икки қўшоғиздан салют янгротиб,
Қулоқчинларни биз оламиз қўлга.
Қорайган бу Дейвис денгизи узра
Оқ айсберг тоғларин қон рангга бўяб,
Кунботар шафағи уфқни тутар.
Тамомми? Бўлдими?
Ҳа, бўлди тамом.

Тамом. Қабр дўнги ожиз кўринар,
Антарктида зафари саробдир аммо.
Йигит боши узра абадийлик турар,
Демак у биз билан бўлар доимо.

У қайтди, зўр жангда бўлмоқ-чун қўлдош,
У йиқилган эди вақтинча фақат.
Ҳақиқат соҳилида биз билан йўлдош —
Яшар у. Кричак—дўстимдай албат.

Антарктидада, муз мақбарасида
Марҳумлар абадий қолур барҳаёт...
Бу қабрни кўриб муз орасида:

— Бу улардан бири!— дер узоқ авлод.

Бу қисса дилларга қайғу ортарди,
Изтироб учун ҳам берилгандир қалб...
Трактор карвони ортга қайтарди,
Жанубий қутбни тўғри мўлжаллаб.

Ж. Жабборов таржималари

- ОЗАРБАЙЖОН АДАБИЁТИ -

Низомий-Ганжавий (Тахминан 1141—1202)

Буюк озарбайжон шоири ва мутафаккири Илӛс Юсуф ўғли Низомий-Ганжавий Озарбайжоннинг Ганжа шаҳрида ҳунарманд оиласида туғилди. Ўз даврининг илғор кишиси бўлган Низомий форс ва араб тилларини ўрганди, астрономия, математика, фалсафа ва медицина билан қизиқди.

Низомийнинг «Хамса»си унинг номини бутун жаҳонга машҳур қилди. Ўттиз минг байтдан ташкил топган беш дostonни Низомий-Ганжавий қисқа муддат ичида (1179—1200 йиллар орасида) яратди.

Унинг «Маҳзан-ул-асрор», «Хусрав ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Ҳафт пайкар» ва «Искандарнома» дostonлари мавжуд.

Дostonлардан бирининг кириш қисмида Низомий ўз она тилиси — озарбайжон тилини яхши билгани ҳолда форс тилида ижод қилишга киришаётганлигини айтар экан, бу асарни ёзишга ундаган ҳукмдорнинг истагига ишора қилади.

Низомий вафотидан сўнг унинг «Хамса»си Шарқ адабиёти тараққиётига кучли таъсир қилди. Ўзбек, тожик, озарбайжон, турк, туркман шоирларидан кўплари «Хамса» ёзишга киришдилар. Айниқса, Хусрав Деҳлавий, Алишер Навоий ва Абдурахмон Жомийлар Низомий-Ганжавий анъаналарини ижодий давом эттириб, катта ютуқларни қўлга киритдилар.

«ХУСРАВ ВА ШИРИН»ДАН

ХУСРАВ ФАРҲОД БИРЛА МУНОЗАРА ҚИЛИБ, ФАРҲОД ТОҒ ҚАЗМОҚЛИКИ СЎЗИ

Бурун сўрди: не ерликсан тию сан?
Айиттиким, ошиқлар шаҳридин ман.

Айитти: анда не сан(о)ат қилурлар?
Айитти: жон сотиб, қазғу олурлар.

Айитти: жонни сотмоқлиқ хато ул,
Айитти: ишқ йўлинда ҳам раво ул.

Айитти: кертиму ошиқ эрурсан?
Айитти: бор кўзунг охир кўрурсан.

Айитти: не қадар севдунг сан они?
Айитти: сўзга сиғмаз ҳеч баёни.

Айитти: кўрдунгми (ул) кунтек жамолин?
Айиттиким: бали, кўрдум хаёлин.

Айитти: миҳридин бўлғаймусан пок?
Айиттиким: магар бўлсам ўлуб хок.

Айитти: гар йўлуқсанг кўрса сени?

Айитти: кўзга сургим тупроқини.

Айитти: гар кўзунгни хаста қилса?

Айитти: розиман тек кўзга илса.

Айитти: гар азин эр сунса илкин?

Айитти: тилгаман тош бирла бошин.

Айитти: топтунг ул йўл ул ҳумойқа?

Айиттиким: йироқдин боқғу ойқа.

Айитти: гар тиласанкин яройин,

Айитти: ҳақдин изларман тилойин.

Айитти: гар ўқиса, қилса хушнуд?

Айитти: бўлғай эрдим барча мақсуд.

Айитти: кес кўнгул, ул дўстни қўйғил!

Айитти: дўстлик келмаз бу (иш), билгил.

Айитти: бу тамаъни тутма, хом ул,

Айитти: онсизин тинчлиқ ҳаром ул.

Айитти: кел бу ишдин юв алингни,

Айитти: сўзлама кўп, тиз тилингни.

Айитти: қилмағил қўй, қури ғавғо,

Айитти: не (так) бўлур (чун) ўт тутти қавғо.

Айитти: сабр қил, тиз кўнглунг ондин.

Айиттиким: нетак сабр этку жондин.

Айитти: сабрсузлуқ жаҳл эрур, бил!

Айитти: сабр қилмоққа керак дил.

Айитти: иймонурмусан кишидин?

Айиттиким: магар ҳажри кишидин.

Айитти: ҳеч керакму ёр, ҳамдам?

Айиттиким: бўлур ман бўлмасам ҳам.

Жавоблар эш(и)ту Хусрав бўлди ожиз.

Айитти: осғи йўқ не сўзласабиз.

Айитти: Хусрав ушбу тонг эмазму,

Сўз ук(и)мадин жавобин айтур ошну?

Эшитдингиз не сўзлар аймишини,

Мунунгтек кўрмадим тиллик кишини.

Иш олтун бирла билмаз, не қилайин?
Муни тош бирла олтундек синайин.

Тию тил очти сўзга, қилди бунёд,
Ким э устод чин фарзона Фарҳод.

Бир улуғ тош бор кесмакка душвор,
Яна кечмакка айр от асру эмгор.

Керакким бизга бир йўл қазсанг андин,
Ким ул бўлса бориб келгуга осон.

Ким эрсанинг бу ишка илки эрмаз,
Бу иш сендин азиннинг иши эрмаз.

Баҳаққи ҳурмати Ширини хуш ху,
Ким онт билмазман уш ҳеч мундин эзгу.

Ҳожатлиғман, раво қил ушбу ҳожат,
Яна бу ҳожатимға айма ҳужжат.

Жавоб айди: кесайинман теб ул тош,
Бу ишда қилнойим, боринча бу бош.

Ушул шарт узраким ман иш битурсам,
Малик фармонин ўрнинға кетурсам.

Керакким эмгакимни шоҳ билгай,
Шириннинг шаккарини тарк қилгай.

Уқуб Хусрав анингтек ўфкаланди,
Тилади чопса бўйнинг, қайра ёнди.

Айитти (ким) ушбу шартимдин на қазғу?
Қатиг тош ул охир, тупроқ эмаз бу.

Нетак қилгай ҳалок тупроқ тут они,
Қазиб тупроқ тошига чиққай жони.

Айитти: шарт қилдим, қаз они сан,
Бу шартимдин қайтсам айр эмасман.

Белинг боғла, силоҳингни ол элга,
Бу ишда ардамунгни кўргуз элга.

Севунди, сўрди ул Фарҳод бе дил,
Ким ул тоғ қанда теб, э шоҳ одил?

Солиб ул тоғни Хусрав айдиким бор,
Ким эмди Бестун теб отаюрлор.

Бу ҳукм узраким ул тош эрди хоро,
Қатиғлики юзиндин ошкоро.

Туруб Хусрав қатиндин чиқди тарк ул,
Равон бўлди тушуб ул тоғтоба йўл.

Елиб елтек равон ул тоғқа етти,
Белин боғлади истеъдодин этти.

Уш андин тешасин илка олиб тез,
Суратлар йўнди шакли шоҳу Шабдиз.

Яна бир курси йўнди қайра тошдин,
Ўшал курси уза Ширин шаклин.

Қилиб кўргазди ул тош узра санъат,
Таълим эмганди, қилди кўркли сурат.

Ахир эштурсан ул суратни қилғон,
Ошиққа не жафолар қилди даврон.

Анинг ҳаққинға ул бир шум азрат,
Нелар қилди, қамуғ эрмазму ибрат?

Қари хотунтек ул бу дунёи маккор,
Сучуклук бирла аввал сени алдор.

Ул андин сўнгра аччиғ захрин ичрур,
Тириклик тотигиндин сени кечрур.

Жафоси кўп, йўқ ул бир зарра миҳри,
Тегарму лутфинга охир бу қаҳри.

Бўғоз тутмаздин ошнуроқ қўй охир,
Бўри изинга борма, э қўй, охир.

Қутб таржимаси

«МАҲЗАН-УЛ-АСРОР» ДАН ПАРЧАЛАР

СЎЗ ТАЪРИФИДА

Оқил агар сўз била сўзни топар,
Ориф ўшал сўзда ўзуни топар.

Улки билур сўз гуҳари қийматин,
Сўзда топар сўзлагувчининг отин.

Аҳли назар шевасини сўз билур,
Нури басар мевасини кўз билур.

Сўз кўзидур улки кўрар ҳолни,
Ўз сўзидур улки сўрар қолни.

Сўзда кўз-у, сўзлагувчида назар,
Йўқ эса сўз кезлагувчида хабар.

Зоҳиру ботин хабари сўздадур,
Ҳар наки бор ўзгада йўқ, ўзгадур.

Ул кишиким, топмади сўз ганжини,
Қилди ҳабоу хадар ўз ранжини.

Кимки назар манзаридин юмди кўз,
Қўймади мерос ўзидин ғайри сўз.

Умри гаронмоя чу бўлғай талаф,
Сўздур-у сўз дайнида қолғай халаф.

Ҳайдар Хоразмий тажимаси

«ЛАЙЛИ ВА МАЖНУН» ДАН ПАРЧАЛАР

ЛАЙЛИ БИЛАН МАЖНУН ИШҚИНИНГ ХАЛҚ ОРАСИДА ШУҲРАТ ТОПГАНИ

Ҳар кеча ўтубки, тонг отарди,
Шарқ Юсуфи чеҳрасин очарди.

Айларки фалак турунжпайкар,
Райҳонлигининг турунжи чун зар.

Лайли қилибои турунжбозлик,
Айларди юзин турунжсозлик.

Кўрганларида қўлида лимун,
Ишқдан ёрилардилар анор чун.

Ул тоза турунжни ким кўрарди,
Лимун дея қўлларин кесарди.

Қайс жилвалариға ташласа кўз,
Ғамдан бўлар эрди афлисун юз.

Элтарди ёрон думоғидан ранж,
Хушбўйлиги ул турунжу норанж.

Утгач шу йўсинда кўп замонлар,
Тортди икки нозанин фиғонлар.

Ишқ келди қилиб ул ўйни холи,
Илгида чу тийғи лоуболи.

Дил олди-ю, ғам аларга солди,
Тоқат била тоб улардан олди.

Дил берганидан бири-бирига,
Тушди элу халқ оғизларига.

Йиртилди бу парда ҳар томондан,
Ул сир эшитилди ҳар қаёндан.

Бу қиссаки, маҳкам оя эрди,
Эл оғзида зўр ҳикоя эрди.

Айлар эдилар басы мадоро,
Бўлмаслик учун сир ошкоро.

Нофа боши боғли гарчи хушқдур,
Хушбўйи анинг гувоҳи мушқдур.

Ишқдан бир асар шамолда берди,
Ишқнинг юзидан ниқоб кўтарди.

Сабр айладилар қилишга пинҳон —
Ул ишқки, яланғоч эрди чандон.

Сабр ишқ ичида қилурми фойда?
Кунни бекитиб бўлурми лойда?

Минг ғамза билан кўз ўлса ғаммоз,
Қандай қоладур бу пардада роз.

Минг ҳалқа билан сочики занжир,
Дил телба бўлур, йўқ ўзга тадбир.

Уйлаб келажакни ақл бирлон,
Бир-бирларига боқарди пинҳон.

Н. Охундий ва Хислат таржимаси

Мирзо Фатали Охундов (1812—1878)

Буюк озарбайжон шоири ва мутафаккири Мирзо Фатали Охундов Нуҳ шахрида туғилди.

Драматург М. Ф. Охундов озарбайжон миллий театрига асос бўлган олти комедиясини яратди: «Кимёгар Мулло Иброҳим Халил» (1850), «Табиатшунос Мусъе Жордан» (1850), «Қароқчини енгган айиқ» (1851), «Хасис кишининг саргузашти» (1852), «Ленкоран хонлигининг вазири» (1850) ва «Табризлик ҳуқуқ ҳимоячилари» (1855).

Мирзо Фатали Охундовнинг насрий асарлари орасида халқ оғзаки ижоди материалларидан кенг фойдаланиб ёзилган «Алданган юлдузлар» повести машҳурдир.

У файласуф сифатида 1864—1865 йилларда «Камол-уд-Довла мактублари» номли трактатини яратиб, унда ўзининг илғор фалсафий қарашларини баён қилди,

А. С. ПУШКИН ВАФОТИГА

Кўзларимга уйқу келмай ухламадим кечаси,
Дилга дедим:—Эй сирларнинг жавоҳир хазинаси!
Нима бўлди, гулзорингда булбулларинг сайрашмас?
Нима бўлди, сўз тўтиси оғиз очмас бир нафас?
Не сабабдан тўсилгандир шеъриятнинг йўллари?
Нега энди юрмай қолди хаёлингнинг чопари?
Баҳор келди. Томоша қил: кўкаламзор қизлари
Ясанишгаб, балқиб турар жамоллари — юзлари.
Бинафшазор яшнамоқда ирмоқ бўйи чаманда,
Гулнинг олов ғунчалари кулимсайди гулшанда,
Безанган чўл келинига тутайин деб тўёва,
Тоғ тўплабди этагига чечаклардан дурдона.
Дарахтларнинг подшоҳи бошга қўйиб зумрад тож,
Боғ саҳнида мағрур турар, фуқароси гул — оғоч.
Нилуфар ҳам савсанларнинг бошлиқлари кўтаргай
Шохларининг соғлиғига лола жомда шудринг — май.
Чаманларнинг дастурхонин ёсуманлар тузаган,
Хумор наргис унга боқса, кўзи қамашар экан.
Боғ сайрида кезганларга «Меҳмон, хуш кебсан!» дея,
Булбул этар чимдимида гул баргини ҳадя.
Гулистонга сув сепай деб қовуштирган булут қўл,
Шабадалар гулшанларга гулоб атрин пуркар мўл.
Тонгда майин овоз билан қушлар бўлиб нағмасоз,
Чақирар:—Эй кўкат қизи, бошинг кўтар, қил пардоз!
Бу бозорга келганлардан ҳунарсизи йўқ асти,
Ҳар ким бирон мато қўйган, йўқса бунга келмасди.
Бири дилбар ҳусни билан ишва қилар, ноз айлар,
Бири эса ўз ишқини оламга овоз айлар.
Ёппасига тўй-томоша, барчаси ҳам қувноқ, шод,
Бу чоғ ҳамма «хайр» дейди қайғуларга умрбод...
Сен-чи, эй дил суюнишдан, шодликлардан йироқсан,
Наҳот, жимлик уйқусидан уйғонмабсан шу чоғ сан?
На кўнгилда ҳавасинг бор, на бошингда ишқ-савдо.

Наҳот дебсан шеъриятга, шуҳратларга «алвидо»?
Сен эмасми, тиркай десанг назминг аро дурдона,
Тафаккурнинг денгизига чўмар экан мардона —
Инжулардан шеърлар тизиб зийнат яратган,
Бу совғани минглаб маъно қизларига таратган!
Нега ҳозир паришонсан, айт-чи, нима дардинг бор?
Нега бугун ғамзадасан, нега маълул ва абгор?
Кўнгил менга жавоб берди: «Эй ёлғизлик сирдошим,
Қўйгин мени ўз ҳолимга! Ўз кулфатим — ўз бошим!
Агар мен ҳам чамандаги келинчаклар сингари
Билмасамки, баҳордан сўнг эсар хазон еллари —
Агар учсам жангда шуҳрат топмоқлик чуввосига,
Тил қиличин қуршатардим сўзлар чавандозига.
Лекин менга аниқ бўлди: замона бевафодир,
Оқибати пуч экандир, иши жабру жафодир.
Ахир тузоқ хатарини кўра туриб билган қуш,
Бир дон учун домга тушса, унда борми ақлу ҳуш?
Бу дунёда дабдаба-ю, шуҳрат деган ҳой-ҳавас
Баланд гумбаз бўшлиғида ноғорадай гап, холос,
Қўйгин бошқа хаёлларни, мен-ку яхши биламан:
Аксий фалак ҳунар аҳлин сийламоқда не билан.
Наҳотки, сен эшитмабсан, эй дунёдан беҳабар,
Пушкин номли у зотники, шоирларга бош раҳбар?!
У Пушкинки, унинг сўзга оро бериш санъатин
Ҳар бурчакда юзлаб садо олқишларди куну тун,
У Пушкинки, қаламининг остида оқ қоғози
Мисраларнинг сиёҳидан қораймоққа шод — рози.
Товус каби шўх хаёли кезганида хиромон,
Сўзларидан минг-минг нақш бўлган эди намоён.
Ломоносов жило берди шеъриятнинг уйига,
Пушкин эса ўша уйга бўлиб қолди чин эга.
Гарчи кириб фатҳ айлади Державин сўз диёрин,
Пушкин олди ўша мулкка султонлик ихтиёрин.
Маърифатнинг шаробидан Карамзин жом тўлатди,
Бу лим тўлган май косасин Пушкин ичиб бўшатди.
Николайнинг донғи кетса Чинга, Татаристонга,
Пушкиннинг чин фазилати машҳур бўлди жаҳонга.
Шарқ аҳлига ой ўроғи бўлганидай ҳуш ирим,
Пушкин қўли Шимол кўкин рамзи эди бежирим.
Бундай зийрак, ақли расо ўғилни ҳақиқатан
Тўққан эмас тўртта она ҳануз етти отадан.
Энди эшит ва ажаблан: шунча ота ва она —
Унга бағритошлик қилди уялмай, разилона...
Унинг танин мўлжал қилди улар ўлим ўқиға,
Кесишди жон томирини, афсус, инсоф йўқ экан!..
Буюрдилар: юзи қора булутдан дўл тўкилди,
Унинг ҳаёт дарахтидан мевалар мўл тўкилди.
Ажалнинг тунд ели унинг руҳ чироғин сўндирди,
Вужудининг ётоғига қора зулмат қўндирди.

Унинг ниҳол қоматини бу гулистон саҳнидан
Кекса боғбон кесиб олди теша билан дафъатан.
Маъноларнинг хазинаси у бошкоса, замона —
Гардишидан энди бўлди илонларга ин-хона.
Таъб булбулин сайратувчи ғунча қалби чириган,
Энди қаранг, бу тупроқдан бош чиқарди хор-тикан.
Баданининг уясидан учиб кетди руҳ қуши,
Ғамга ботди бу ватаннинг хоҳ қариси, хоҳ ёши.
Рус тупроғи аза тутиб марсияда бўзлайди,
«Хароб бўлдинг паст қотилнинг дастидан!» деб сўзлайди.
Шум тақдирдан, шу жодугар кампир деган балодан,
Эсиз, сенинг тилсимларинг бўлмади балогардон.
Олис кетдинг дунёдаги ёронлардан абадий,
Осмонда ёрлақасин сени тангри раҳмати!
Боқчасарой фонтанида бир жуфт гулинг атрини
Баҳордаги шаббодалар элтиб ўпар қабрингни.
Сенинг шеъринг инъомига бу мўйсафид Кавказ ҳам
Сабухийнинг* байти билан тутмоқда чуқур мотам!..
1837

* Сабухий — М. Ф. Охундовнинг шеърда қўллаган тахаллуси.

САЙИД АЛАМДОР САЛЁНИЙ ҲАҚИДА ҲИКОЯТ

(Қисқартиб олинди)

Салёнда борди бир Сайид аламдор,
Туғ тутиб бўлмишди муҳтарам, донгдор.
Муҳаррам ойида кўтариб байроқ,
Кишилар устида ўйнатиб ҳар чоғ,
Дерди у: назиринг бордир, эй одам,
Ўйнамас йўқса бош узра бу алам.
Айтгин-чи, назирни бермас қай инсон?
Узрга ўрни йўқ бунга ҳеч қачон.
Ҳар кимса чиқариб ёндан бир манот,
Дерди, эй Сайид, ол, бас бўл, кетгил бот!
Назирни бермоқлик элга бож эди,
Лекин Сайид кўзи доим оч эди.
Ёлғончи бойимас, доим ранж тортар,
Бўлса-да фаранги, немис ё татар.
Узилмай қарз-қурздан Сайид бечора,
Оқибат тонарди, йўқ ўзга чора.
Аттордан қарз бўлди Сайид ўн туман,
Муҳлати етгач у тонди дафъатан.
Аттор ҳам чақирди қози ёнига,
На қилсин, оташлар солди жонига.
Деди: «Эй қози, адл бирла дод айла,
Пайғамбар, имомлар руҳин ёд айла!
Сайидга. яхшилик мен бисёр этдим,

Билдимки, тўғридир «Лиман ахсантум!»*
Олган ўн туманни айлайди инкор,
Унда на шарм бор ва на ҳаё бор!»
Қози деди: «Сайид, жавоб бер, қани?
Айбсиз ким бадном айлар кимсани?»
Сайид деди: «Қози, азиз, муҳтарам,
Мени фосид ишда кўрдингми бир дам?»
Қози фаросатли ва одил эди,
Сайиднинг додини бермоқчи бўлди.
Деди: «Кўп кўрганман, савол не ҳожат,
Сендан жавоб кутар киши бу соат».
Сайид деди: «Бу сўзни айтдим мен қачон?»
Қози деди: «Гапиргил тап тортмасдан сан!
Хотинингни қўйгач сен маҳрин бермай,
Ёнимга гселмаган эдингми атай?
Гап-сўзни қўяйлик, оғойи киром,
Қисқа қил, бу гаплар этмасми мулзам?»
Сайид деди: «Сўзумни яхши ҳам кесдинг,
Нима айб қилибман, сен нима сездинг?»
Қози деди: «Айбинг кўп, нечун унутдинг,
Мени сен гўдак-ла қилурмисан тенг?
Бир кун мирзо Раҳим сени, эй маҳдум,
Бунда келтирганди, қандай унутгум!
Жанжалларинг боғ эди, қисқа бўлсин гап,
Боғ уига ҳал бўлди, сен қолдинг қараб».
Сайид деди: «Яна сен кўрдинг қандай ҳол?»
Қози деди: «Бас қил, жим бўлгил дарҳол!
Келгандинг сен қамиш даъвоси ила,
Арзи ҳол қилишиб кемачи била.
Келгандинг бу ерга, эй бешарм киши!
Мулла Акбар билар бу фосид ишинг».
Сайид деди: «Эй қрзи, ушбу гап етар,
Шариат паноҳдир, кўп келсам нетар.
Умримда дедимми ҳаргиз мен ёлғон?
Мана мен, гувоҳдир ўртада қуръон».
Қози деди: «Сайид, қизишма, сабр эт,
Сўзингдан юзларинг бўлгуси шувит.
Ўжарлик қилмагил, даркорми қасам?
Ёлғончи эурсан, шоҳиддир олам.
Ёлғонни сўзловчи сўзлар оҳиста,
Ё пинҳон, яширин ва ёки аста.
Ямламай ютасан ёлғонни ҳар дам,
Бу хилда ёлғонни билмайди курд ҳам.
Дегайсан, эй золим, элга сен ошкор:
Бу байроқ ҳар ишдан бўлгай хабардор.
Ёлғондан эмасми бу сўз, ноинсоф?
Бас қил, садоқатдан ортиқ урма лоф».
Сайид ғамгин бўлиб бош солди қуйи,
Жим қолди оқибат, мот бўлган қуйи.

Ҳолига ниҳоят раҳм этди қози,
Даъвогар атторга деди: «Бўл рози,
Даъводан воз кечгил, айлагил эҳсон,
Сайидга бағишла, у кўп нотавон».
Қози сўэин аттор айлади қабул,
Силкиди шул замон ўз пулидан қўл.
Ушбу ҳол Сайидни хуррам этмишди,
Хусусан, муҳаррам ойи етмишди.
Бошқа бир пешаси йўқ эди зинҳор,
Ёлғонни сўқишга тушди у такрор.
Сайид бўлган одам ёлғончи бўлур,
Фақат ёлғончимас, тиланчи бўлур.
Чунки йўқ унда ҳеч каобдан аломат,
Кўрсатур турфа хил «жашфу каромат».
Бири дер, эл аро соҳиб нафаоман,
Дуойим мустажоб кўп забардастман.
Бири дер, қошимга келса ногирон,
Топади шифосин, бўлур соғ-омон.
Ёлғон-ла кечади доим кунлари,
Тубанлик ишлари ҳижратдан бери.
Сайид бўлма, жоним, бўлма текинхўр,
Халқимиз наздида бўлгил сен манзур.

* * *

Ахтармоқ бўлдим мен шон-шуҳрат ва ном,
Жаннат ҳурларидан кечдим батамом.
Не учун ҳар куни ўқурсан оят?
Жаннатнинг ҳуридан чиқмагай ҳожат.
Бу бўлар-бўлмасга бермадим кўнгил,
Намоз-у рўзадан юз бурдим буткул.
Маърифат олами сари одим бос!
Сен учун ҳурлардан бу минг бора соз.
У бўлса оқиллар руҳин лаззати,
Бу бўлар жоҳиллар нафсин иззати.

3. Обидов таржималари

* Лиман ахсантум — кимга яхшилик қилдинг?

Алиакбар Собир (1862—1911)

Буюк озарбайжон шоири Алиакбар Собир Шамахада дунёга келди. Аввал эски мактабда, сўнг Саидазим Шервоний очган мактабда таълим олди.

Бир неча йиллар ўзи ҳам мактаб очиб ўқитувчилик билан шуғулланди. Жалил Мамадғулизода томонидан таъсис этилган «Малло Насриддин» ҳажвий журналида ўз асарлари билан иштирок этди.

Алиакбар Собир ҳажвий поэзияда шакл ва мазмун новатори эди. У аруз вази воситасида ажойиб ҳажвий шеърлар ярата олди.

А. Собир асарлари Ўзбекистонда XX аср бошларидан маълум ва машҳурдир.

БАЙНАЛМИЛАЛ

Мусулмон ва арман ватандошларга

Асримиз хоҳиш этаркан иттифоқу иттиҳод,
Жумламиз бўлсак иноқ—шул эзгу ният-ла, мурод,
Не учун йўқдир иноқлик, нега эл қулмайди шод?
Бу ватан авлодида зоҳир бўлиб бўғзи инод,
Тушди арман ва мусулмонлар аро фисқу фасод.
Йўқми бир соҳиби давлат, йўқми бир аҳли савод?

Эй суханварлар, бу кунлар бир ҳидоят вақтидир,
Улфат-у дўстликка чорловчи хитобат вақтидир.

Икки йўлдош, икки қўшни бир ватанда ҳамдиёр,
Бир яқога бош суқиб, сулҳ ичра топмишлар қарор.
Фитнаи иблиси малъун бўлди ногоҳ ошқор,
Кўр, жаҳолатдан чекар не ҳолни вазъи рўзғор.
Шаҳр-у қишлоқ торумор-у, қатлу ғорат бешумор.
Алҳазар, бу фитнага қил чора, эй парвардигор.

Эй суханварлар, бу кунлар бир ҳидоят вақтидир,
Улфат-у дўстликка чорловчи хитобат вақтидир.

Фитналарким очилар, айтинг не ҳолатдан қўпар?
Ақл бовар айламаским, одамиятдан қўпар,
Муслимиятдан ва ёхуд арманиятдан қўпар,
Шубҳа йўқдир, жаҳлдан ёинки ғафлатдан қўпар,
Бу мускбатлар бутун буғзу адоватдан қўпар,
Бу адоват мутлақо ҳоли залолатдан қўпар.

Эй суханварлар, бу кунлар бир ҳидоят вақтидир,
Улфат-у дўстликка чорловчи хитобат вақтидир.

Қўзғал, эй сен ҳамшаҳар, халқингга хизмат вақтидир,
Чораи сулҳ ахтариб, дафъи хусумат вақтидир,

Элга ҳаққин билдириб, дафъи фалокат вақтидир,
Кун каби ёғду сочиб, поймоли зулмат вақтидир,
Тозалаб юртинг мараздин айни ҳиммат вақтидир,
Собиро, байналмилал маршига навбат вақтидир.

Эй суханварлар, бу кунлар бир ҳидоят вақтидир,
Улфат-у дўстликка чорловчи хитобат вақтидир.
1905

Р. Муқимов таржимаси

ЭКИНЧИ

Мазлумлик этиб, йиғлама афтода, акинчи!
Солма бул ажаб тулкини сен ёда, экинчи!

Қўй, ҳар куни бир нарса сўраб турма қошимда,
Ёлборма менга, эгри бўйин бурма, қошимда,
Гоҳи бошингга, гоҳ тўшингга урма қошимда.

Кеккайма, адаб сақла бу маъвода, экинчи.
Жим бўл, э гадо, йиғлама афтода, экинчи.

Йил кепти ёмон, кулфати деҳқонга, менга не?
Бўлмапти ёгин, касри унинг донга, менга не?
Эсмиш қора ел, офати бўстонга, менга не?

Менга не сенинг кетса кучинг боғда, экинчи?
Бас, қақшама кўп, йиғлама афтода, экинчи.

Дўл олди қўлингдан сару сомонинги, найлай?
Ёинки чигиртка еди бўстонинги, найлай?
Қарзга тўласанг устингга ёпгонинги, найлай?

Бўл энди палос сотмоға аъмода, экинчи!
Жим бўл, бу қадар йиғлама афтода, экинчи!

Сўз очма менга кўп ишингу оз емагингдан,
Шукр этки, кетурсан ба жаҳаннам демагингдан,
Бир дон, биламан, изласа чиқмас қавагингдан.

Аммо менга бер арпаю буғдой-да, экинчи,
Жойинг сотаман, йиғлама афтода, экинчи.

Йўқман дер эсанг мен чиқариб жонинг олурман,
Биллоҳки, ювиб дийдаи гирёнинг олурман,
Гўштингни титиб бу қуруқ урёнинг олурман.

Ўз ҳолинги сол энди ўзинг ёда, экинчи,

Кўп қақшама, бас, йиғлама афтода, экинчи.

Буғдой била арпангни бериб, хорини ерсан,
Сув бўлмаса, қишда эритиб қорини ерсан,
Тошдан кўра юмшоқроқ илон — морини ерсан.

Ўргатма ўзинг от-ёға дунёда, экинчи,
Ҳайвон каби умр ўтказасан, сода экинчи.

Танҳо мени бор одамилиғ, номуси орим,
Бекзодаман осойишу оромда қарорим,
Айш-ишрату май бирла кечар шому наҳорим.

Шундай бўлади ҳолати бекзода, экинчи,
Бекзода элин расми шудир, сода экинчи.

Эркин Воҳидов таржимаси

ЗОҲИДНИНГ МУДДАОСИ

Зоҳид ўлмоқдан бурун мақсудига етмоқ тилар,
Уйқудан айлаб каманд, жаннат томон отмоқ тилар.
Эътиқодича, ётар-ётмас қучар ғулмонларин.
Ул сабабдандир, номоз вақтида ҳам ётмоқ тилар.

Уйқуда ахтарганин зоҳирда ёриб топмасин!
Йўқса эллик тоатин бир пулга у сотмоқ тилар.

ФУЗУЛИЙГА НАЗИРА

Оҳ айлаганим нашъаи қулёнинг учундир,
Қон йиғлаганим қаҳваи финжонинг учундир.
Ваъз айлаганим ҳадя-ю эҳсонинг учундир,
Ҳамда ғаразим кисса-ю ҳамёнинг учундир,
Саргаштлигим хирмони буғдойини бўйлаб,
Ошифталигим боиси сомонинг учундир.
Суркалмаги бу сийнани ҳар кун қадамингда,
Кескин тамаим суфрадаги нонинг учундир.
Бемор таним яхши кийим-бош аламидан,
Хуни жигарим дўлма потинжонинг учундир.
Оғзим сув очур неъматни жаннатни демақдан,
Кавсар мазали шарбати райҳонинг учундир,
Кўрдимки, палов зирбагидир, очлигим ошди,
Билдим, бу тадорки шаби эҳсонинг учундир.
Оҳингнинг ўти эмас асар ҳеч кима «хўп-хўп»,
Бу ўт сен ила кўп олишар, жонинг учундир.

ТАБИБ БИЛАН БЕМОР

Бир табиб олдига келибди бемор,
Дебди:—Азоб ейман, оғир дардим бор.
Қорним тинмай оғрир ҳовучлаб, эзиб,
Ўлай деб турибман оламдан безиб.
Табиб ушлаб кўриб томирин дарҳол,
«Нима егандинг?» деб айлабди савол,
Бемор дебди:— Евдим куйган нон, доктор,
Бошқа бирон нима еганим йўқдир.
Табиб тикилибди бемор юзига,
Дори қўймоқ бўпти унинг кўзига.
— Кўзиммас, қорним-ку!—қичқирди хаста,—
Дардимга даво қил, ўлмай бирпасда!
Жавоб қипти доктор унга:—Эй аҳмоқ,
Агар кўзинг айбсиз бўлсайди мутлоқ,
Кўриб куйган нонни емасдинг, тентак,
Демак, кўзни аввал даволаш керак.

САВДОГАР ВА ЎҒИЛ

Бир савдогар ўз дўконида
Савдо қилар ўғли ёнида.
Савдо расмин тоза олган ёд:
Сотарди кам, оларди зиёд.
Макр-у найранг тутган ҳар иши,
Алдов эди олиш-бериши.
Ўғил олиб ундан андоза,
Қаллобликни ўрганди роса.
Бир кун ота ҳеч нима демай,
Ўз иши-ла кетди кўринмай.
Ўғил деди:—Шу фурсат қулай,
Отам йўғ-у, пулдан ўмарай.
Қўл кассада, кўзи оладир,
Шу чоқ ота келиб қоладир.
Дунё тордир ота кўзига,
Бир мушт тушди ўғил юзига.
Дўкон кириб, нуроний бир чол,
Деди:—Ўғлим, менга қулоқ сол!
Нима эксанг — оласан шуни,
Ҳунарингга ўргатдинг буни.
Тарбияга фарзанд муҳтождир,
Ота иши унга бир тождир.
Хоҳ яхши-ю, хоҳ ёмон ишлар,
Барин сендан, бил, ўрганишар!
Сен ҳалолми — фарзандинг ҳалол,
Сендан кўриб ўсар шу ниҳол!

КЕКСА БОҒБОН

Болалар томоша қилиб ҳар ёқни,
Келаркан, кўрдилар ажиб бир боғни.
Кенг боғда юз ёшга кирган бир боғбон
Тер тўкиб ғайрат-ла ишларди чунон:
Чол уруғ сепаркан қўли қалтираб
Болалар кулишиб, олишди ўраб:
— Юз ёшга кириб ҳам тинмас экансиз,
Нима азоб сизга, нима экансиз?
Чол деди:— Ер қазиб жафо чекяпман,
Тупроққа олма, нок уруғ экяпман.
Болалар сўз қотди:— Сизга не фойда,
Бугун тирик борсиз, эртага қайда?
Сиз эккан дарахтлар мевага кирмай
Дунёдан ўтасиз ундан еб кўрмай.
Дам олинг, бекорга чекманг кўп захмат,
Мевасин емагач, керакми раҳмат?!
Чол деди:—Оталар қолдирган мерос,
Қадрлаб мевасин ейишимиз рост.
Экайлик биз каби еганлар учун,
Бизни эслаб раҳмат деганлар учун.

ЎРГИМЧАК БИЛАН ИПАК ҚУРТИ

Ўргимчак ям-яшил баргларда бир куни
Ипак қуртни кўриб камситди уни.
— Мунча имиллайсан, тезроқ юр, ўртоқ,
Тўр ҳам тўқиркансан ўлгудай нўноқ.
Мана, томоша қил иш суръатимни,
Тўр тўқиш маҳоратимни!
Ҳар ким кўриб, дейди:— Ишига қаранг,
Нақадар тез тўқир, устаси фаранг!
Ипак қурти кулиб деди:—Жуда соз,
Сенинг тўрларингдан лекин фойда оз.
Сен тўқиган ўша турли хил парда
Фақат зиён берар учраган ерда.
Энди ўз ишимни айласам баён,
Меҳнатим маҳсули барчага аён.
Қизлар кияр мен тўқиган ипакдан кўйлак,
Бас этайлик баҳсни, сўзим йўқ бўлак.

Сами Абдуқаҳҳор таржималари

Самад Вурғун (1906—1956)

Озарбайжон халқининг забардаст шоири, драматурги ва йирик жамоат арбоби Самад Юсуф ўғли Векилов (Вурғун) Озарбайжоннинг Қазох райониға қарашли Салахли қишлоғида туғилди. Уқитувчилар семинариясида таҳсил олгач, бир неча йиллар муаллимлик қилди.

Самад Вурғун ижоди 1924 йилда шеър ёзишдан бошланди. У «Шоирнинг қасами», «Фонарь», «Кўнгил дафтари», «Шеърлар», «Тонг қўшиғи», сингари ўнлаб тўпламларини нашр эттирди. Лирик шоир сифатида озарбайжон халқини улўғловчи ажойиб шеърлар ёзди.

Самад Вурғун ўзининг «Йигирма олтилар» (1935), «Ўлим курсиси» (1934), «Колхозчи хотин Басти ҳақида қисса». (1937), «Толистон» (1938), «Муған» (1949), «Занжининг орзулари» (1948), ва шунга ўхшаш турли-туман мавзуларда яратган дostonлари билан озарбайжон адабиётида дostonчилик жанрини ривожлантирди.

Самад Вурғуннинг Улуғ Ватан урушидан сўнги йилларда яратган асарлари орасида унинг «Дунё харитаси» туркумиға кирган сиёсий лирик шеърлари алоҳида кўзга ташланиб туради.

Самад Вурғун истеъдодли драматург эди. Унинг «Воқиф» (1937), «Ханлар» (1939) ва «Фарҳод ва Ширин» (1942) пьесалари бошдан-оёқ шеър билан ёзилган бўлиб, озарбайжон драматургиясида тарихий мавзуда яратилган энг яхши асарлар ҳисобланади.

Самад Вурғун Озарбайжон Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси эди. У бир неча йил давомида Озарбайжон ёзувчилар союзини бошқарди.

Шоир ўзининг «Воқиф». «Фарҳод ва Ширин» пьесалари учун икки марта Давлат мукофотиға сазовор бўлган.

Самад Вурғун 1956 йилда Бокуда вафот этди.

ОНА ҲАЙКАЛИ

Мармар обидалар, қуйма ҳайкаллар
Безакдир ҳар улуғ, кичик шаҳарға.
Оҳ, хаёлчан бошлар, ижодкор қўллар!
Сиз қанот боғлайсиз тушунчаларға...

Ўйлаб боқ: тошлардан, бўз қоялардан
Сурат яратади бир ҳайкалтарош,
Гўё нафас олар тирик бир инсон,
Яшайди юз минглаб асрга сирдош.

Бўронлар, тўфонлар ўтар бошидан,
Неча юз қиш, неча минг баҳор,
Парча ғишт қўзғалмас негиз тошидан,
Порлар манглайида ўлмас ифтихор.

Яшайди санъаткор, яшайди санъат —
Наслдан-наслларға беради салом.
Оҳ, она табиат, она табиат!
Энг буюк авлодинг инсондир мудом!

Миртемир таржимаси

- АРМАН АДАБИЁТИ -

Ованес Туманян (1869-1923)

Арман адабиётининг йирик намояндаси, атоқли шоир, прозаик ва драматург Ованес Туманян Арманистоннинг Лори райониға қарашли Дсех қишлоғида руҳоний оиласида туғилди. Аввал Жалолоғли қишлоғида Тегран Давтян мактабида, сўнг Тифлис шаҳридаги арман диний семинариясида таҳсил олди. Тўқсонинчи йилларда «Мурч» («Болға») ва «Ахбюр» («Булоқ») журналларида ҳамкорлик қилди.

Ижодини шеър, масал ёзишдан бошлаган Туманяннинг «Мушук ва ит» (1886), «Маро» (1887), «Қуёш ва ой» (1890), «Лорилик Сако» (1889) сингари дрстон, шеър ва масаллари халқ оғзаки ижоди асарларига хос мотивлар билан суғорилгандир.

Тифлисидаги адабий муҳит Ованес Туманяннинг ижодий фаолиятиға кучли таъсир қилди. Бу ерда у атоқли арман ёзувчиларидан Раффи, Шервонзода, Сундукян билан яқиндан танишди. Бу танишиш натижасида у рус ва дунё адабиёти классикларининг ижоди билан қизиқа бошлади. Шу даврда О. Туманян А. Пушкин, Д. Байрон, В. Шекспир асарларидан арман тилиға таржималар қилди. Уларға эрғашиб ўзи ҳам «Артавазд II», «Шоҳ Ованес» сингари тарихий драмаларини ёзишға киришди. 1901—1902 йилларда у «Тимкаберд қалъасининг забт этилиши», «Парвона», «Сосунлик Довуд» дostonларини яратди, «Ануш» дostonини қайта ишлади.

О. Туманян арман адабиётида Х. Абовян ва М. Налбандяннинг анъаналарини изчиллик билан давом эттирган, халқ оғзаки ижоди мотивларидан баракали фойдаланган ёзувчидир. Унинг кўп ҳикоялари, хусусан, «Кукор» ҳикояси кўп тилларға таржима қилинган.

ҚЎШЧИ ҚЎШИҒИ

Юр, омочим, юравергин жим,
То кечгача қиламиз шудгор.
Ер катламин ағдар бетиним,
Худо бўлсин паноҳ, мададкор.

Тортавергин, хўкизим, ҳормай,
Дадилроқ юр, ишлайлик иноқ.
Қамчинингни, ўғлим, туширмай—
Юр, қора кун даф бўлсин тезроқ!

Қарз берганлар қистар қарзини,
Жазоламоқ истар оқсоқол.
Поп ибодат қилиб, арзини —
Айтди, муддаоси: пул ё мол.

Гадой келди сўраб садақа...
Ҳаммасига пул керақдир, пул!
Озгина ер, йўқ сариқ чақа,
Гангитмоқда ночорлик нуқул.

Кундан-кунга кетмоқда мадор,

Болалар оч, йўқ гамхўр киши.
Соғ бўлсанг ҳам, бўлсанг ҳам бемор,
Хўкиз каби лозим ишлашинг.

Юр, омочим, юравергин жим,
Кечга қадар қиламиз шудгор.
Ер қатламин ағдар бетиним,
Худо бўлсин паноҳ, мададкор.
1887

АРМАННИНГ ҚАЙҒУСИ

Арманнинг қайғуси тубсиз ва чексиз,
Худди денгиз каби бепоён.
Лойқа тўлқинланиб турган шу денгиз
Қаҳрида мен ҳасратда ҳамон.

Аламзада бўлиб баъзида бу жон
Узин урар сароб — қирғоққа.
Баъзан сув тубига шўнғийди нимжон,
Туролмасдан у тик оёққа.

На у қирғоқ топар, на денгиз тубин,
Узидан ҳам ҳаттоки безор.
Арманга бу жаҳон тордир бус-бутун,
Жон қийналур ночор, беқарор.
1903

ОНА ЮРТ ҒАМИ

Кўркам далаларингнинг мафтуниман азалдан,
Қалбимда зўр меҳринг бор чақалоқлик маҳалдан.
Аммо ҳар гал тикилсам ғамга тўлади юрак,
Жафокаш азиз элим, хуноб бўлади юрак.
Қувғинга дучор бўлган фарзандларинг беҳисоб,
Вайрона қишлоқларинг, шаҳарларинг ҳам хароб:

О, афсус, ўлкам,
Кўп маъюс ўлкам!

Кўриб турибман: душман сени поймол этмоқда,
Гуллар сўлиб, кўркингга бир-бир путур етмоқда.
Қишлоғу, шаҳарларда йиғи-сиғи ва нола,
Қўшиғу куйларинг ҳам маъюс, ҳасратга тўла.
Золимларнинг дўқидан кар ҳам бўлгудек қулоқ,
Зулм занжири туфайли ёш тўла кўзлар булоқ.

Бағри қон ўлкам,
Жонажон ўлкам!

Жароҳатинг кўп, бироқ бардамсан, ўлкам, ҳали,
Ҳали куч бор танингда қаддингни ростлагали.
Уйлайсанми, йўлдасан, сафардасан-у, фақат —
Ёлғиз худодангина кутиб турибсан мадад?
Биз эса фарзандларинг, қулоқни сенга тутиб,
Амрингни кутаяпмиз, турибмиз фармон кутиб.

Уйғон, бас, ўлкам,
Муқаддас ўлкам!

Ишончимиз комилдир, пайт келиб тонг отади,
Уйқуда соғлом юрак қачонгача ётади?
Ишоичимиз комилдир, кўтарганда бош қуёш,
Кекса Араратдаги ҳар бир гиёҳ, ҳар бир тош
Нурни хуррам қаршилар ҳаётдан мамнун бўлиб,
Шоиринг янги қўшиқ яратар завққа тўлиб.

Сақлама сукут,
Истиқболли юрт!
1915

ГРУЗИЯ ШОИРЛАРИГА

Улуғ Шота! Шеърларинг
Ҳароратлидир ҳамон.
Ҳамон улар қалбга яқин,
Руҳ бахш этар бир жаҳон.
Уша созинг қўлда бугун
Мағрурона янграйди.
Жондош, қондош Грузия
Бўйлаб шўх жаранглайди.
Шоталарни етиштирган
Кўркам диёр, ассалом!
Қучоғингга Араратдан —
Келдим, қалбда эҳтиром.
Келинг, дўстлар, биргалашиб
Бир куйлайлик-чи, қани.
Шонли ўтмиш ва истиқбол
Қувонтирсин ҳаммани.
Шундай қўшиқ куйлайликки,
Бўлиб момақалдироқ,
Золим кучга даҳшат бўлсин,
Боссин танин қалтироқ.
Майли, Кавказ, фарзандларинг
Шу қўшиққа жўр бўлсин.

Иноқ дўстлик тўйи бўлсин,
Тантанаси зўр бўлсин.
Ака-ука, опа-сингил,
Дўстлар, ота-оналар,
Тўпланингиз катта-кичик,
Йигитлар, жононалар.
Янги кунни қаршилайлик,
Қаршилайлик ҳамнафас.
Кўп ёш тўқдик — бизга сабоқ,
Зулмга йўл йўқ, энди бас
Улуғ Шота созини биз
Чалаяпмиз, бир қара,
Тушунарли ҳаммага ҳам,
Ҳаммага бу куй ярар.
Хизмат қилар улуғ қўшиқ
Улуғ мақсад йўлида.
Қалблар энди завққа тўлиқ,
Соз — бахтлилар қўлида.
Янги дўстлар, салом сизга,
Улганларга шараф-шон!
Аралатдан олиб келдим —
Салом, дўсту қадрдон.
1919

М. Бобоев таржималари

- ГРУЗИН АДАБИЁТИ -

Шота Руставели (XII аср)

Ўрта аср грузин адабиётининг буюк намояндаси Шота Руставелининг ҳаёти ва ижоди ҳақида аниқ маълумотлар йўқ. Фақат унинг бизгача етиб келган «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» номли гениал асарининг кириш қисмида айтилишича, бу китобни Шота Руставели грузин маликаларидан Тамарага бағишлаган. Шу асосда буюк шоирнинг XII асрда яшаб ижод этганлигини аниқлаш мумкин.

«Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» достони грузин адабиёти тарихида фаҳоли ўрин эгаллайди. Бу дoston Ўрта аср Шарқ адабиётларида яратилган кўп асарлардан ўзининг диний-мистик мотивлардан холи бўлганлиги билан ажралиб туради. Достонда инсон, инсоннинг муҳаббати, қаҳрамонлиги улуғланади: халқлар ўртасида барқарор дўстлик ўрнатилиши ғоялари тараннум этилади.

«Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» достонининг асосий қаҳрамонлари Тариэл, Афтандил ва Фаридун мардлик ва қаҳрамонлик тимсоли сифатида гавдаланади. Автор Нестон-Даражон сингари оқила ва мард аёл образларини ўзининг идеал қаҳрамонлари жумласига киритади.

«Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» Шота Руставелининг 1937 йилда нишонланган 750 йиллик юбилейи муносабати билан жуда кўп тилларга таржима қилинди.

ЙЎЛБАРС ТЕРИСИНИ ЁПИНГАН ПАҲЛАВОН

ДЕБОЧА

Сен, раббоний қудратинг-ла коинотни яратдинг,
Бу ранго-ранг ер юзини халойиққа қаратдинг.
Кўқдан энган нафасингдан барча махлуқ топди жон,
Ўзинг монанд султонларни тахтда қилдинг ҳукмрон.

Бируборим, хар махлуққа ўзинг бердинг қиёфат,
Ўзинг мени ярлақагин, йўқолсин иблис-офат.
Юрагимда муҳаббатни умр бўйи сақлагин,
Гуноҳларим кечир, тангрим, узрларим ёқлагин!

Шер султонки, қалқон-найза, тиғи паррон эгаси,
Зулфи ақиқ бонумизки, замона маликаси,
Ёзолмасам керак улар шаънида таъриф-ғазал,
Ким уларга бир тикилса, топар гўё бол-асал.

Тамаранинг ҳашамати қамаштирар кўзларни,
Гулчамбардай ўраб бердим мадҳияли сўзларни,
Ақиқ кўзнинг қўлларидан сиёҳ ичди қаламим,
Ништар каби юракларни тилсин куйим-аламим!

Маликаи Тамарани ширин куйда куйламоқ,
Мужгонларин, биллур юзин, лаъли лабин сўйламоқ,
Осон эмас мадҳ айламоқ инжу тишин ва қошин,

Аммо олмос қирралашга ярар юмшоқ қўрғошин.

Менга лозим сўз қуввати, оташин дил ва рубоб,
Менга лозим фаросатки, зехним олсин ундан тоб.
Улуғлайлик Тариэлни, у оламнинг зийнати,
Охиратлик ўртоқ бўлмоқ уч ботирнинг қисмати.

Тариэлнинг мотамига кўтарайлик биз фиғон,
Бундай дардга дучор бўлди на гадою на султон.
Мен-ку исмим Руставели, изтироблар кўрдим мен,
У қадимий эртақларни инжу каби тердим мен.

Ошиқ эрсанг порламоқда бўл офтоб мисоли,
Қаҳрамон бўл, ҳусну жамол ўлчовининг тимсоли,
Пойгаларда биринчи бўл, садоқатли ва ботир,
Бўлмаса шу фазилатинг, ким дер сени баҳодир?

Бахтлиларга кўринган туш, қалблар сири, оҳ севги,
Тез сўнувчи учкун эмас кўнгилларнинг оҳанги.
Севги билан зиногарлик ўртасида сарҳад зўр,
Сўзимни уқ: бу иккови бўлолмайди сира жўр.

Мухаббатда вафокор бўл, пасткашликка бегона,
Айрилиққа чидаб тургин, сабр қилгин мардона;
Сен ягона маъшуқангга мухлис бўлгин барқарор,
Фаҳшу зино, нафсоният назаримда кўп мурдор!

Қаллобларнинг қуллуғини чин севги деб айтмаслар,
Шу бугун-шу, эртага-у, ахир у ҳам бездирар.
Бу — бошвоқсиз йигитликнинг бизга таниш қилиғи!
Кимки нафсин тийиб турса, у ошиқнинг улуғи.

Чиндан севсанг, тунда йиғлаб ўтирасан сен бедор,
Чопқир кунлар ташвишида хаёлингда азиз ёр.
Куйган киши бўлиб йиғла, қил хилватда жиннилик,
Ҳокимларни кўзга илма, ёр олдида тургин тек.

Чиндан севсанг, севгингни ҳам, нолангни ҳам яширгин,
Шайдолигинг билдирмагин, ғийбатлардан қочиргин.
Юрак сиринг халойиққа бўлмагай ҳеч ошқора,
Қувониб тур ишқ ўтида бўлсанг ҳамки дилпора.

Руставелик қўшиқчиман, Маликага нағмағўй,
Ўртанаман ошиқларга йўқ сеҳрли бир дору,
Ўлим олди мен лашкарлар ҳокимасин чорлайман,
Ё шифо бер, ёки мангу уйқу бер деб зорлайман.

Минг-минг кафтда жилваланган жанубнинг дурдонасин,
Гуржистонга кўпдан берли маълум Шарқ афсонасин —

Меҳр қўйиб пардозланган мисраларга тиздимки,
Маликанинг лутфи бирла камайсин азоб юки.

Бир қарашин кутиб кўзим кўзларидан қамашди,
Ишқ шайдоси, дарбадарман, бўлиб қолдим мен даштий,
Рухга сафо бермоқчиман, ўртанса-да баданим,
Уч сифоҳий баҳодирни қилғусиман тараннум.

Биз ёзмишнинг инъомига севинайлик аввалдан,
Жанг сипоҳга, қўш деҳқонга қисмат экан азалдан.
Ошиқ учун муҳаббати армуғондир гўзалдан,
Сақлаб турсин севгисини ғийбатдан, бадназардан.

Нағмасозлик донишмандлар шоҳлигида бир ўлка,
Равон оҳанг ёқиб қолар қулоқларга ва дилга..
Куйчи фикри туғилади сидқи дилдан, бепардоз,
Сиқиқ сўзлар ҳалқасида кенг фикрлар ғоят соз!

Олис манзил чопиб келган арғумоқлар синашта,
Ўткир кўзли коптокбозлар ютар ўйин ўйнашда.
Қўшиғингда жон қолмаса, байтлар ётса кўп хаста,
Шоир, тўхтат мисраларинг чопишини бирпасда.

Илҳомлари қуриб қолган шоирларга қараб боқ:
Чечанликдан асар қолмас, вазни сохта ва оқсоқ—
Шундоқ экан ё жим турсин, ё коптогин бир урсин,
Ундан кейин қўшиғини таваккал деб битирсин.

Иттифоқо чала-чулпа бир-икки байт айтса-ю,
Мисраларни битта нўноқ қофияга жуфтлаб у —
«Баракалла!» кутиб турса, бу даъвонинг асли йўқ,
Ўжар эшак каби ҳанграр: «Ана шеър, мисли йўқ!»

Иккинчи хил шоирлар бор: санъатлари миёна,
Чангалзорда писиб юрган ёш овчидай бачкана,
Сўзларида на илҳом бор, на олов бор, на қанот,—
Йиртқичлардан ҳайиқади, майда қушни отса шод.

Учинчи хил шоир борки, гоҳ қизларга ишқнома,
Гоҳ дўстларга ҳажв ёзар, гоҳо ёзар тўёна.
Бундайлар ҳам чакки эмас, равшан бўлса маъноси,
Достонларда билинади шоирларнинг аълоси.

Ким изтироб тортган бўлса илҳом унга келади,
Бундай шоир нигорига ихлос қўйсин абадий.
Маъшуқага бағишласин барча хаёл ва эсин,
Рубобини унга созлаб, севганин «тангрим!» десин.

Кимлигимни энди билинг: мен маҳлиқо бандаси,

Йўлбарс хулқли ўша дилбар ҳаётимнинг эгаси.
Гапдан кўрқмай, қўшиғимни мен унга бағишлайман,
Дабдабасин дoston қилиб кўйлайман, олқишлайман.

Менинг меҳрим малакларнинг соф ишқига ўхшайди,
Уни сўзда айтиб бўлмас, яшириндир ҳикмати:
Кўк фазога учмоқ, икдир ошиқларнинг қисмати,
Улар билан бирга учар ернинг дарди, ҳасрати.

Кўп синашта донолар ҳам бу севгига тушунмас,
Ҳатто баднафс зиногарлар гаранг бўлиб бир нафас,
Толеларин қарғаёлмай ҳайронликда, тўсатдан —
Зўрға нафсин тийиб туриб бу софликка берар тан.

«Мажнун» ила «ошиқ» сўзи арабларда бир гапдек,
Ошиқ агар нўноқ бўлса, хаёлида ортар кек.
Осмоний камолотга кўп покиза дил керак,
Йўқса, нафсинг қули бўлсанг, хор бўларсан ғубордак.

АВТАНДИЛНИНГ АРСЛОН БИЛАН ЙЎЛБАРСНИ ЎЛДИРГАН ТАРИЭЛНИ ТОПИБ ОЛГАНИ

Машаққатли йўллар юриб Автандил кўп уринди,
Тоғ бағрида сояликда бирдан кўзга чалинди —
Қора тулпор, югани бўш, ўтланарди у ерда,
«Тариэлнинг изин топдим!» деб ўйлади саркарда.

Қалб толпиниб, шод туйғулар қоплаб олди кўнглини,
Эски дардлар тўсолмади хурсандчилик йўлини.
Аввалгидай қатрон ўзга, гул ўзгача бўлганди,
Дўстин пайқаб унга қараб Автандил тез елганди.

Ликиллаган бир қамишнинг тагида у ётганди,
Ғамгин чехра мурдаларнинг юзидай оқ, қотганди.
Ёқалари йиртилганди, юзларида лахта қон,—
Бу дунёни аллақачон тарк этгандай ул ўғлон.

Бир ёнида ўлик йўлбарс, бир ёнида жонсиз арслон,
Бир томонда қилич ётар, сопи, дами — бари қон,
Ақиқ қора киприқлардан оқар кўзнинг чашмаси,
Олов сўниб музламоқда эди унинг сийнаси.

Тариэлнинг эси-ҳуши аста-секин учмоқда,
У ажални сезаётир, сустлик уни қучмоқда.
«Тариэл!» деб қичқирса ҳам жавоб олмай Автандил,
Отдан тушиб уни дарҳол қучиб олди астойдил.

Артиб унинг кўз ёшларин, овунтирди, сийлади,
Ёнбошига ўтирди-ю, меҳр билан сўйлади:

«Узоқ дайдиб юрсам ҳамки, сенга қайтиб келдим-ку!»
Аммо ботир чурқ этмасди кўзда, фақат ғам, қайғу.

Нақлим тўғри: у ғарибнинг дудоқлари юмилди,
Кўзларидан ёш тўкилиб нур зулматга кўмилди,
Ҳушга келиб Таризэл ҳам уни қучди меҳрибон,—
Худо шоҳид, жаҳонда йўқ шундай икки паҳлавон.

Деди: «Билки, мен ваъдага вафо қилдим, албатта,
Келишингни кутиб турдим, боқ шу нимжон ҳолатда.
Лекин энди мени қўйгин! Умримнинг муҳлати оз!
Мени қурт-қуш титмасин деб кўмгани бир қабр қаз!»

Автандил дер: «Биз мақсадга жазм қилиб борамиз,
Бу дунёнинг севгисида синов — заҳмат кўрамиз.
Шу фалакка бўйин эгмоқ одамзодга номус-ор.—
Ким ўзига қасд айласа, у иблисга хизматкор!

Донишманд бўл! Ҳикмат билан тўсиқларни енг-ташла!
Эр киши мард бўлмоғи шарт кам йиғла-ю, кўп ишла!
Балоларга, бахтсизликка қалъадай тур устивор,
Банда ўзи телба бўлса, дардга бўлар гирифтор.

Донишмандлар омадларга ҳикматни она дейди:
Саҳроларда сув қидирган сароб кўриб панд ейди?!
Сен ҳаммани ёмон кўрсанг, нур топасан кимлардан?!
Ахир ўзин танғиб турмас жароҳати йўқ одам!

Кимнинг қалби ишқ куйида куймаптикан бирон пайт?
Мухаббатда дарду алам кўрмаган ҳам борми, айт?!
Бу оламнинг расми шундай, бадбин бўлмоқ не керак!
Гулни севиб узгувчининг қўлин тирнар тиканак.

Биров гулдан сўраганки: «Сенда лаълий важоҳат!
Шундай экан, бандларингда тиканларга не ҳожат?»
Гул дебдики: «Аччиқ кўрган билар чучук қадрини.
Қиз ҳаммабоп бўлиб қолса, очмас биров баҳрини».

Гуллаш фасли тез ўтса-да, гулнинг раъйи шу йўсин.
Бу ҳаётда жафо кўрмай, ким топибди сафосин!
Ёмонликлар-яхшиликлар мангу ҳамроҳ, ажралмас.
Бешафқат деб сен дунёни қарғамагин! Ундоқмас!

Юр мен билан бирга — йўлга! Насиҳатим тинглагин!
Васвасалар тузоғига тушган фикринг-тилагинг!
Сен нафсингга банди бўлма, васвасани тез унут!
Сўзларимда қаллоблик йўқ, юрагимдан бу ўгут!»

Жавоб бериб Таризэл дер: «Мажолим йўқ, тил карахт,

Фаҳмим хира! Угутларни қандай уқай мен бадбахт!
Толеига кўнган киши қутулолмас азобдан!
Мангу уйқу менга роҳат! Ажалга мунтазирман.

Мен тангрига ялинаман ўлай деган ҳолатда:
Бу дунёда айрилганлар қовушолсин жаннатда,
Менга шундай висол бахти бир кун бўлса муюссар —
Қабримга сен «алвидо» деб тупроқ ташла, биродар!

Севганимни кўрмоқликнинг иштиёқи ғоят зўр.
Биз у билан беҳишт ичра қилурмиз роҳат-ҳузур.
У йиғласа — йиғлашамиз, чақирса — «лаббай!» дейман,
Юзлаб ўгут эшитсам-да, юрагимни тинглайман!

Бор гапимни сенга айтдим. Мен дунёдан безганман,
Руҳим қўмсар само нурин... Умрим битди — сезганман.
Ўлик тана кимга керак?! Тирик қолсам — қўйгин тинч.
Жуссам тезроқ ириса-ю, руҳ юксалса! Шу ўтинч!

Яна панду насиҳатлар эшитмоққа тоқат йўқ,
Ўлим мени пойлаб ту,рар, келгусида омад йўқ!
Фоний дунё охир мени гўрга элтур муҳаққак,
Тезда гилга айлангуси совуқ таним — бу гап ҳақ!

Ҳикмат нима? Девоналар қулоғига панд кирмас,
Ноумидлик бўлмасайди тинглар эдим ўгут-ваъз.
Ҳаётбахш нур ёғмай қолса, гул сўлиб топар завол,
Дўстим, сенинг кенгашингга кўнмоғим амри-маҳол!»

Автандил кўп ўжар туриб ялинди олий зотга:
«Бу дунёни ташлаб кетсанг етасанми муродга?!
Қалқ мардона! Ўз-ўзига ёв бўлурми оқил эр!?»
Бу ўтинчлар кор қилмади, унамади Таризэл.

«Дўстим, энди ёлборишлар ва йиғилар беҳуда,
Сенга маъқул эмас экан, баслашмайман бу ерда.
Сен ўлмакни чамалабсан — сўлса гуллар, не чора?
Аммо бир гап... йиғламсираб бошин эгди бечора.

«Хайр дедим Арабистон диёрида дилбарга,
Гулчеҳрани у элларда қўйиб, чиқдим сафарга.
Қарорим кўп жазмий эди, бўйсунмадим шоҳга ҳам,
Сен йўқ бўлсанг, ҳеч ким мени қилолмайди шод-хуррам.

Бир ўтинчим қабул этки, ёзилсин дил хумори:
Чўлда бирга бир чопишсак, эй руҳим калиддори!
Шунда дардим, ғаму ғуссам тарқаб кетар бир зумда,
Ундан кейин хўшлашамиз, ихтиёринг ўзингда!»

Ўтинарди: «Қани бирга от чопишсак чўлларда!
Амин эди дўстинг ғами тарқар отда — эгарда!»
У ялинчоқ кўзлар билан энгашди дўсти томон.
Охир уни кўндирди-ю, дили бўлди шодмон.

Фамгин ботир унаб деди: «Майли, келтир тулпорни!»
У отни тез олиб келиб отлантирди сардорни.
Икки иноқ от қўйишди, чўллар оша чопоғон.
Тариэлда куч тирилди, чакакларга тўлди қон.

Автандилнинг ҳар бир сўзи рубоб каби хушнаао,
Дудоқлари маржон янглиғ қирмизи ва мусаффо.
Унинг сўзин эшитсайди кексалар яшаргудай,
Тариэлнинг дарди тарқаб яшнади юзи шу пайт.

Оғасининг кайфияти тузалганин кўрганда
Автандилнинг чеҳрасида товланди қувонч-ханда.
Чиққан қўлин табиб қандай тузатса заҳмат билан,
Автандил ҳам дўст азмини қайради ҳикмат билан.

Худди қайта тирилгандай ботир уни тингларди:
«Сен дўстингдан бекитмагин энг яширин сирларни,
Қўлингдаги билагузук севганингдан ёдгор,
Айт-чи, сенга бу азизми? Жавоб бергин, эй сардор!»

Дўсти деди: «Уша қизни мақтагани сўз етмас!
Барча қувонч ва изтироб унга боғлиқ чамбарчас.
Оламдаги барча бойлик — сувлар, ерлар, ўрмонлар
Унга қиёс қилинганда хору хасдай туйилар».

Автандил дер: «Сендан кутган жавобим ҳам худди шу!
Ҳамма гапни тўғри айтай, мен эмас хушомадгўй.
Билагузук сенга ирим: лекин эсда йўқ Асмат,
Бундай ношуд ҳаракатни одамлар дер хиёнат.

Билагингда билагузук мунаққаш ва жилоли,
Бу зийнатга ким қараса, кўзи яшнара сафоли.
Аммо Асмат канизинг-ку, бу феълинг чакки бўлган.
Синглимдир деб тутинганинг шунча тез унутилган!

У сенга ҳам, ёрингга ҳам бўлган содиқ дастиёр,
Олиб келган мактублардан кўнглинг бўлган бахтиёр.
Қуёш юзли шоҳ қизининг сирдошини унутдинг!
Яхшиликка жавоб қилиб, ёмонликни пеш тутдинг!»

Тариэл дер: «Аччиқ сўзинг ниш уради дилимга,
Асмат чиндан ғамдош эди менга ва севгилимга!
Мен ақлимни йўқотгандим, энди ҳушни тиклайман,
Тирик қолсам уни худди ўз синглимдай сийлайман».

Тариэлнинг кўз ёшлари тиниб кетди тамоман,
Мен бу икки қаҳрамонни тасвирлашга ожизман!
Инжу тишли, гул дудоқли Тариэл ва Автандил,
Илонларни уясидан чиқаради ширин тил.

Автандил дер: «Мен дўст учун жонимни ҳам тикаман,
Сени собит бўлмоқликка чақираман, ака, мен!
Доноларча иш қилмасанг, донолигинг бефойда,—
Бойликлардан воз кечганга сандиқлардан не фойда?!».

Жавоб берди Тариэлки: «Маслаҳатинг кўп мақбул,—
Оқилларга устоз маъқул: тентакларга номаъқул.
Аммо азоб водийсида борми менга мададкор?
Сен ҳам мендай ишқ бандаси, сўзим сенга қилмас кор!

Мум оловга ҳуштор экан, ёниб эрир шам бўлиб,
Сувга солсанг, совиб қолар, тунга нурдай кўмилиб.
Бировларнинг қайғусига дардмандлар тушунар,
Сен ҳам тушун: менинг жоним шам мумидай ўртанар».

ТАРИЭЛ ВА НЕСТОН-ДАРИЖОННИНГ ТҶЙИ

Муродига етди буткул Тариэл ва Дарижон,
Етти иқлим фармонбардор, мамлакати шодумон,
Бадбахт кунлар унутилиб, севинчларга бўлди фарқ.
Аччиқ тотмай, ширин ҳаёт қадрин киши қилмас фарқ!

Қиз ва йигит жамолидан қуёш эди хижолат,
Иккови ҳам тож кийди, деб жар солишди ниҳоят,
«Шоҳимизга шараф» деган садо учар осмонга,
Хазиначилар ўтди тамом паҳлавони жаҳонга.

Автандил ва Фаридунга тайёр икки олтин тахт,
Икков қатор ўтиришар, олқиш ёғар узоқ вақт.
Тангри ахир яратмаган уларга тенг қаҳрамон,
Ўтмишларнинг саргузаштин тинглашарди бор меҳмон.

Хўп ясанган канизаклар, нозу неъмат мўл-тўкин,
Аср бўйи эсдан чиқмас шоҳона тўй — шод, гулгун,
Мамлакатнинг ҳар ёнидан келди беҳад тўёна,
Фақирларга ва шолларга берди эҳсон-иона.

Ўрда аҳли Автандил ва Фаридунга дер: «Балли,
Бахш этдингиз бизга ҳаёт севинчи ва тасалли!
Не десангиз — бажарилур, сиз — бошларга соябон».
Тўйга саф-саф одам келур, хабар олмиш ҳар томон.

Подшоҳ дер: «Аснат, биз деб бало кўрдинг сен зиёд,

Яхшилигинг бу дунёда қилмаган ҳеч одамзод.
Сенга бўлсин Ҳиндистоннинг еттиламчи ўлкаси,
Бизга содиқ вассал бўлгил, бир ўлка хон бекаси!

Ихтиёринг ўзингдадир — лойиқ куёв сайлаб ол,
Давлатимиз соясида йиллар бека бўлиб қол».
Ерни ўпиб Асмаат йиғлар: «Мени қилдинг бахтиёр,
Сенинг содиқ чўринг бўлай, то танимда жоним бор».

Меҳмонлар-ла ишратдадир оға-ини уч ўғлон,
Шоду хуррам кун ўтказар бир кишидай учовлон.
Шоҳ бағишлар полвонларга инжу-гавҳар, тулпор от,
Тинатиннинг ёди билан Автандил кўп бетоқат.

Баҳодирнинг ташвишини пайқади тез Тариэл,
Деди: «Нега бугун ғамгин кўринасан, бери кел!
Олдин етти қайғинг борди, саккизинчи ғам нега?
Айрилурмиз, лекин дўстлик узилмасин мангуга».

Автандил дер: «Кетар бўлдим она юртга, не чора,
Ҳижрон оғир, хайрлашсам, дилим бўлур юз пора,
Аммо содиқ қулинг каби бўйсунаман, дўсти жон,
Оҳу булоқ излагандай, сени дейман ҳар замон».

Тариэл ҳам Ростевонга совға қилди зарбоб тўн,
Тагин тортиқ тўққиз-тўққиз лаган, тобоқ, зар-олтин.
«Ҳоқонингга хизмат айла, совғамни бер, бебаҳо».
Автандил дер: «Айрилигинг мушкул келур, улуг шоҳ».

Тинатинга атаб берур заррин сарпо Дарижон,
Ҳеч ким бундай қиммат либос кийганмикан, даргумон,
Олмаспора — ҳар ким кўрса, кошки менда бўлса дер.
Қуёш янглиғ ёнур тунда, ёруғ олур ундан ер.

Тариэлдан йироқлашмоқ Автандилга кўп душвор,
Фироқ ўти юракларни кабоб этар чор-ночор.
Ҳиндулар ҳам аччиқ-аччиқ йиғлашарди жамулжам:
Автандил дер: «Ҳаёт менга оғу бўлди ушбу дам».

Йўлга тушди Автандил ва шоҳ Фаридун дўст-ҳамроҳ,
Ўз юртига қараб кетди йўл сўнгида икки шоҳ.
Қайғуларини изсиз кетди сувга чўккан тошдай зил,
Ўлкасининг гуллаганин кўрди келиб Автандил.

Мамлакатнинг сардорига пешвоз бўлди фуқаро,
Қуёш қиз ҳам чиқиб келди кийиб кимхоб сарупо.
Тахт устида қарор топди — ўрдасига ярашук,
Тангри берган шону-шавкат, салтанатнинг чеки йўқ.

Уч мамлакат тепасида уч баҳодир ҳукмрон,
Бир-биридан хабар олур, бир-бирига меҳрибон,
Ғанимларни қилич тортиб бўйсундирар аёвсиз,
Душмандан ер тортиб олур — ер кенгаюр тўхтовсиз.

Мол-давлатга ботди барча, гўё бўрон сепди қор,
Етим-есир хайр олди — душманларда йўқ мадор —
Ёв юртида қўзичоқлар сут эмишга зор бўлди.
Баҳодирлар ўлкасида бўри қўйга ёр бўлди.

ХОТИМА

Тун чоғининг тушларидай тугади бу афсона.
Шоҳлар ўтди бу дунёдан. Бебаҳодир замона!
Узоқ деган муҳлатлар ҳам аслида эмас узун,
Бу қўшиқни мен яратдим, руставелик месх ўзим.

Грузинлар худованди Довудга қуёш — йўлдош,
Бу қўшиқни тизганимда даргоҳига қўйдим бош!
Шарқу ғарбни у фатҳ этди, бўрон каби у юрди,
Мутеъларга далда бериб, хоинларни совурди.

Мен Довуднинг улуғлигин қандай қилиб куйласам?
Узоқ эллар, мақтовларга лойиқ ўзга, муаззам —
Шаҳаншоҳлар таърифида бу қиссаниёздим мен,
Шоирлигим фаҳри билан байтларимга тиздим мен.

Дунё ўзи бевафодир, дунё йўли жафокор.
Ҳаёт эса мижжа қоққан муҳлат қадар қисқа, тор.
Довдирамоқ нега лозим? Толе кўп беомондир.
Лутф айласа, ҳар иккала дунё умри осондир.

Амиронга қасидасин бағишлади Хонели,
Абдулмасиҳ шижоатин улуғлади Шавтели,
Диларгетни кўп тараннум қилганди Тмогвели,
Тариэлни йиғлаб-йиғлаб куйлади Руставели.

Мақсуд Шайхзода таржимаси

Илья Чавчавадзе (1837—1907)

Грузин классик адабиётининг йирик вакилларида бири Илья Чавчавадзе Кахетиянинг Кварели қишлоғида князь оиласида туғилди. Аввал Тбилисидаги пансионда, кейинчалик гимназияда таҳсил олди. Петербург университетининг Ҳуқуқ факультетида ўқиб юрган пайтларида рус революцион-демократлари ижодини мутолаа қилди. Инқилобий ғояларни тарғиб этгани учун Чавчавадзе университетдан ҳайдалди. Грузияга қайтиб келган И. Чавчавадзе ўз отасидан қолган ерларни деҳқонларга бўлиб бериб, ўртоқларининг таклифи билан 1874 йилда Тбилисига ишга жўнади. Унинг ижтимоий ва адабий фаолияти шу ерда бошланди. Бу вақтларда И. Чавчавадзе мактаб очди, газета, журналлар нашр эттирди ва театр санъатини ривожлантириш ишига ўз ҳиссасини қўшди.

И. Чавчавадзенинг ижоди 1857 йилда Петербург университетида ўқиб юрган пайтларида ёзган «Кварели тоғларида» шеъри билан бошланди. Тез орада у ўткир шоир, прозаик ва драматург сифатида шуҳрат қозонди. И. Чавчавадзе ўз дoston, ҳикоя ва повестларида адолатсизликка қарши исён кўтарди. «Қочоқ Како» (1860) поэмасида, «Тиланчининг ҳикояси» (1862) повестида деҳқонлар билан князлар ўртасидаги синфий қарама-қаршиликларни очиб ташлади.

Ватанпарвар шоир 1907 йилда подшо жосуслари томонидан ўлдирилди.

* * *

Синган занжир жарангин эшитмоқдаман,
Бу — қадимий эркисизлик — занжир садоси,
Ҳақиқат — мана шундоқ ғазаб-ла гулдирашин
Эшитмовди ҳеч қачон қуллик дунёси.

Эшитаман — қувнайман, қойил бўламан,
Кўксим завқу шавқ-ла нафас олади:
Озодлик баҳорининг қалдироқларин
Туғилган юртимда ҳам эшитажакман...
Жаранг — шу умидларни дилга салади.

СЕН МЕҲНАТ ЎҒЛИСАН

(«Хаёлот» достонидан парча, XIII боб)

Сен меҳнат ўғлисан, сенинг бўйнингда
Ҳақсизлик бўғови — омонсиз бўғов...

Меҳнат, кўп замонки, исканжададир,
Бир замон келяпти — оғир кишанлар —
Қарс-қарс узилмоқда, ҳамма томонда
Қуллар уйғонмоқда,
Қуллар — ўч олишга тайёр турганлар.

Ҳалол меҳнатнинг чин озод бўлиши —

Мана янги замон вазифаси шу.

Эллар кўтармоқда кетма-кет бўрон,
Бу бежиз эмас ҳеч,
Эллар қардошлиги бўлсин дер мангу
Ёшини яшаган бу кекса дунё
Қудратли довулга тоб беролмайди.
Бошланар ҳақиқат учун катта жанг,
Бу жанг майдонида —
Талончи, қонхўрлар ҳеч енголмайди.

Занжирлар ушалур, жаҳонда зўрлик —
Зўравонлик тоғи бўлади яксон.
Куртак ёзаётган янги замонда —
Мен туғилган юрт ҳам —
Янгидан туғилиб, гуллар бегумон.

Миртемир таржималари

БАЗАЛЕТ КЎЛИ

Дейдиларким, олтин бешик бор,
Базалет кўлининг остида,
Сеҳрли боғ, хазонсиз гуллар,
Зангори сувларнинг пастида.

Дейдиларким, шу боғ ҳеч сўлмас,
Япроғини тўкмас ҳеч қачон,
Узоқ йиллар яшар, чиримас,
Қиш кунлар ўрамас туман.

Тоза кўл узра йўқ ғубор,
Навдаларин урмас ҳарорат,
Эмиб ёғду, сояда фақат
Баҳор билан алмашар баҳор.

Елдай майин, кўлнинг қаърида
Сал тебранар сувнинг бешиги.
Тушиш учун кўлнинг тагига
Журъат қилолмаган ҳеч киши.

Фақат энгил, майин оҳанглар
У бешикни оилаб ўйнашар.
Севиб нозик бешик нақшини,
Жозибали алла сўйлашар.

Дейдилар уни мислсиз боққа
Малика — Тамара келтирган.
Халқ жаладай кўз ёши билан

Боғни ҳам бола'ни ботирган.

Аммо билмас ҳеч ким кимники,
Нега у бешикка солинган,
Нега шўр ёшини дарё қилиб халқ,
Олтин бешик устига тўккан?

Дейдилар; у бешикда мудрар бола,
Улкадаги барча эл кутган,
Кўпдан бери Грузиянинг
Хаёлини ўзга банд этган.

Кўл остига тушиб бешикни,
Олиб чиқса ким биринчи бор,
У баҳодир, у ботир бўлар,
Барча халқнинг раҳматига ёр.

Бутун ернинг умиди бўлган,
У азиз болани эмизган,
Катта қилган она шаксиз бўлар,
Жаҳон олқишига сазовор.

Уйғун таржимаси

БАҲОР

Чакалакзор оҳиста:
«Яша!» дея шовқинлар
Ҳамда маъюс тол навда
Армон билан қон йиғлар.

Гул-лолалар очилган,
Тоғ сирти-ю қир чаман.
Сен ҳам қачон, эй ватан,
Чаман бўлиб гуллайсан?

Шуҳрат таржимаси

ШОИР

Ёввойи қуш бўлиб, оламини кезиб
Сайраган парранда: у — мен эмасман;
Жарангли торларга қўлин тегизиб —
Кеккайган созанда: у — мен эмасман.

Дунё йўлларида мен ҳам йўловчи,
Халққа ўғил қилди мени осмон.
Тангрига дўст бўлсам, бунинг бор важи:
Бошлай инсонларни эркинлик томон.

Менга бағишлабди тақдир азалдан
Илоҳий бир олов — илҳомнинг кучин,
Токи, машғул бўлиб бу дунё билан
Яшай одамзоднинг кураши учун,

Тоинки, бу халқнинг ташвиши, ғами —
Менга ўз қайғумдаи оғир тўйилсин;
Токи, грузинлар дарди, алами —
Эриган маъдандай руҳга қўйилсин.

Ўша осмоний нурлар ёруғи
Фикримни ловиллаб ёқолса агар,
Унга жавоб берар дилим қўшиғи:
Йўқ, кетмас бу қўшиқ, куйлашим бекор.
1860

Мақсуд Шайхзода таржимаси

ҚЎШЧИ

Олдинга юр, ортга юр, эй менинг яқин дўстим,
Бирлашиб ер ҳайдаб, экайлик экин, дўстим.
Халқ қўшиғидан.

Хўкизим, қалбимиз ўт-финоқдадир,
Аммо насибамиз шу тупроқдадир.
Оғир бўйинтуруқ эзар бўйиндан,
Қутулмаймиз чоғи бундай «ўйин»дан.

Шу тупроққа оқар манглай теримиз.
Аммо елга учиб борар умримиз.
Эй шўрлик хўкизим, чекаверма ғам,
Биламан дардинг мўл мендан ҳам, ошнам.

Тонгдан мафтун этар бизни табиат,
Бир парча нон учун чекамиз заҳмат.
Билки, бизникидир бу ер, бу тупроқ,
Дардимизни англаб яқину, йироқ.

Тилинг йўғу сени, аммо дилинг бор,
Тили борга ҳасад қилмагин зинҳор.
Баъзиларда эса бўлса ҳамки тил,
Эркин сўзлашолмас, бошда юки зил.

Ҳақ, адолат учун курашмаса гар,
Нега керак ахир олтинсоп ханжар?
Парча ер сатҳини ўймаган омоч
Нега ҳам даркор у, ким унга муҳтож?

Юракда аламу — ҳасратим тўла,
Айтиб тугатолмам барин бир йўла,
Ҳар қанча азобни тортмоққа шайман,
Лекин ҳақиқатдан юз ўгирмайман.

Тўлса-да бу вужуд ҳар қанча ғамга,
Сенинг ғамингни ҳам олдим елкамга.
Не чора, ҳўкизим, ахир, на чора,
Бўлса-да юраклар пора ва пора,
Шу бир кафт еримни экиб олайлик,
Мангуга дўст бўлиб бирга қолайлик.

Ҳ. Салоҳ таржимаси

Абашидзе (1909 йилда туғилган)

Грузин адабиётининг атоқли вакилларида бири Ираклий Виссарионович Абашидзе Грузиянинг Кутаиси губерниясига қарашли Хони қишлоғида туғилди. У бошланғич маълумотни ўз қишлоғида олди. Кейинчалик Тбилиси Давлат университетини битаириб чиқди.

И. В. Абашидзенинг ижоди 1928 йиллардан бошланди. Шоирнинг турли вақтларда босилиб чиққан «Янги шеърлар» (1938) номли тўплами, «Гурия гуллайди» (1950) шеърлар туркуми, шунингдек, «Овчи оқшоми» (1951) ҳамда «Ўрим-йиғим» (1951) шеърлар тўпламлари катта аҳамиятга эга.

Истеъдодли танқидчи ва адабиётшунос И. В. Абашидзе 1960 йилда Грузия Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзолигига сайланди.

Унинг асарлари рус тилига ва рус тили орқали кўп қардош халқлар тилларига, жумладан ўзбек тилига ҳам таржима қилинган.

ҚАРДОШЛИК

Бир туғишган қардош дўстлар бизда ғоят мўл,
Мен, Закавказ дарёсининг ўғлига ҳар чоғ
Қардош туркман меҳри жўшиб узатади қўл,
Қардош ўзбек қувнаб-қутлаб, очар кенг қучоқ.

Умум мақсад йўли бизни яқинлаштирди,
Дўстлик ипи боғлаб қўшди қалбларимизни.
Азалданок қардошликка чорлаб чақирди
Руставели, Махтумқули, Навоий бизни.

Бир мақсадда бирлашганмиз битта сафга зич.
Қардошликнинг ипи билан қўшилган диллар.
Узолмади бу ип узра солса ҳам қилич,
Темирлангу Жалолиддин каби жоҳиллар.

Қўшин тортиб, бизни янчди ҳукмрон хоин,
Шаҳар-қишлоқ, далаларни ёқиб кул қилди.
Бошимизда қилич синди. Бироқ халқ доим
Қардошлигу мангу дўстлик учун интилди.

О, нақадар бахтиёрман, қардошларим мўл,
Узоқ дарё ўғиллари менга дўст-иноқ.
Қардош туркман меҳри жўшиб узатади қўл,
Қардош ўзбек қувнаб-қутлаб очар кенг қучоқ.

Қардошлигу дўстлигимиз мангудир, мангу,
Совуқ ҳасад орамизга сололмас соя.
Партиямиз чин дўстликнинг байроғидир, у
Қардош халқлар иттифоқин қилар ҳимоя!
1947

ҚАЙСИ ЭЛУ, ҚАЙ ДИЁРДА КЕЗМАЙИН...

Қайси элу, қай диёрда кезмайин, ҳар чоғ,
Қай манзара нигоҳимни асир этмасин,
Мен шу ерда ҳис қиламан ўз она тупроқ
Ва туғишган она тоғу, дарём нафасин.

Гўзал олтин Фарғонани сайр этиб, кўриб,
Чиройига мафтун бўлиб кўз тиккан вақтим —
Алазани водийларин кезгандаи бўлиб,
Гўё яна Гремида баҳорга боқдим.

Бу ерда ҳам Кахетида каби сарбаланд
Ток чирмашган ишкомлару узумзор боғлар,
Бу ерда ҳам Картлидаги каби ойнабанд
Уй ёнида шитирлашиб куйлар япроқлар.

Мен унутдим тоғ ва сувнинг бошқалиги-ю
Ва бу ернинг Грузиям эмаслигин ҳам.
Ахир Аму дарёсининг суви-ку, бу сув,
Тянь-Шаннинг музлари-ку, бу кўк муз қатлам.

«Бўлак бахтли, шонли юртни изламайман ҳам»,—
Мен бу сўзни аста айтиб қўйдим кўнглимда,
Узбек юртин кезарканман ўз Грузиям
Кўрингандай бўлиб турди доим ўнгимда.

Қайси элу қай диёрни кезмайин ҳар чоғ,
Қай манзара нигоҳимни асир этмасин,
Мен шу ерда ҳис қиламан ўз она тупроқ
Ва Лиахви, Гомборининг илиқ нафасин.
1948

МЕН ШУ ЕРДА ЯШАМОҚЧИМАН

Шунда яшаб қолмоқчиман.
Бу гўзал диёр, —
Бу ўлкага меҳмон бўлиб келсин дўсту ёр,
Биламанки, бор оламни кезиб излаб ҳам
Тополмаса керак бундай эл-юртни одам.

Бошлигимни бошга кийиб, бостириб олиб,
Мен бораман Дзимити бўйлаб йўл солиб,
Бу қулоқчин гўё менга азал-абаддан
Совға-мерос қолган каби бобо-аждоддан.

Шунда яшаб қолмоқчиман!

Бироқ она тоғ —
Обрел тоғин унутолмас қалбим! Ўша ёқ,
Ўша ерда, туққанларим, қавм-қондошларим.
Ўша ерда киндик қоним, ватандошларим.

Қандай қилиб Риони мавж уриб оққан ер,—
Илк хаёлу, орзуларим қанот қоққан ер,—
Илк бор босган пой изларим сақланиб турган, —
Бу диёрни ташлаб ортда қолдираркинман?

Кўз ўнгимдан кетмай турар дам ўтган сари
Денгизлардай мавжли Одиш экинзорлари.
Майса-гиёҳ, шивирлаган она водийим
Хаёлимдан кетмас, доим ундадир ёдим.

Мен шу ерда яшаб қолар эдим-ку, бироқ
Алазанинг сувлари-ю, осмонга тенг тоғ,
Ўрмондай кенг узумзор боғ, она колхозим,
Она юртим далаларин қиярми кўзим?

Ватанимнинг ҳамма еру, ҳамма эли ҳам
Менинг учун туғишгандан афзалки ҳар дам,
Ватан бўйлаб йўлим тушса, қачон, қай томон,
«Юртим мен-ла биргасан!» деб дадил айтаман.

Қай ердаки бўлсам, ўша ердан бахтиёр,
Уша ердан гўзал ерни билмайман зинҳор.
Ва жар солиб: «Мен шу ерда яшамоқчиман,
Шу ерда!» деб қасам ичгим келади чиндан.
1950

Шунқор таржималари

- ДОҒИСТОН АДАБИЁТИ -

Расул Гамзатов (1923 йилда туғилган)

Доғистон шоири Расул Гамзатович Гамзатов Доғистоннинг Хунзах райониغا қарашли Цада қишлоғида халқ шоири Гамзат Цадаса оиласида дунёга келди. У бир неча йил ўқитувчилик қилди ва кейинчалик 1945—1950 йилларда Москвада М. Горький номидаги адабиёт институтида таҳсил олди. Расул Гамзатовнинг ижоди 1937 йилдан лирик шеърлар ёзишдан бошланди. У шу вақтга қадар китобхонларга «Ҳароратли ишқ ва куйдирувчи ғазаб» (1943), «Менинг Ватаним» (1950), «Бизнинг тоғлар» (1947), «Акам қиссаси» (1952), «Доғистон баҳори» (1955), «Туғилган йилим» (1950), «Қалбим тоғларда» (.1959) сингари ўнлаб шеърӣ тўлламлари, шуниингдек, «Тоғ қизи» (1958) ва «Отам билан суҳбат» (1953) дostonларини тақдим этди. Бу шеър ва дostonларнинг тематикаси хилма-хилдир. Уларда шоир Ватанга бўлган муҳаббатни, Доғистон халқларининг қайноқ ва қувноқ ҳаётини зўр кўтаринки руҳ билан тараннум этди.

Расул Гамзатов «Туғилган йилим» шеърлар тўплами учун 1952 йилда Давлат мукофоти билан тақдирланди. 1963 йилда «Юксак юлдузлар» номи билан кўп тилларда босилиб чиққан шеърлар тўплами учун у Ленин мукофоти лауреати унвонига сазовор бўлди.

Истеъдодли таржимон Расул Гамзатов А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, В. В. Маяковский ва Н. С. Тихонов асарларини авар тилига муваффақият билан таржима қилди. У катта жамоат арбоби ва ёш адибларни тарбиялаб етиштирувчи мураббий сифатида ҳам Кавказ халқлари адабиёти тараққиётига муносиб ҳисса қўшиб келмоқда.

Расул Гамзатовнинг «Юксак юлдузлар» шеърлар тўплами 1964 йилда М. Бобоев таржимасида ўзбек тилида босилиб чиқди.

ТОКИ БУ ЕР АЙЛАНАР ЭКАН...

Қуёш ичдим сувдек, ташналаб,
Йиллар оша ташларкан қадам:
Тонгда ёниб чиққандан бошлаб,
Оқшом ёниб ботганга қадар.

Одамлари серғайрат, бардам
Ва тоғлари мағрур ўлкамда
Тиниқ ирмоқ, муз чашмалардан
Юлдузларни ичдим қадамда.

Кўкнинг зумрад пиёласидан
Водийларда кўксимни кериб —
Оромбахш тоғ ҳаволаридан
Тўйгунимча ичдим симириб.

Сўқмоқлардан ўтаркан, тоғда —
Чўкка тушиб каппаладим қор.
Меҳр билан мен ўпган чоғда
Йўлларимда эриб кетди қор.

Баҳорларни ичдим мен болдай,
Кўмилганда гулларга ҳар ёқ.
Қирчиллаган совуқ Шимолда
Аёз ичдим мисоли арақ.

Тоғлар аро бамисоли май
Ичганимда момагулдурак,
Худди рангин қадаҳ зеҳидай
Товланарди олтин камалак.

Наъматалар чечаклар отиб,
Қоялардан хмель чўзса даст,
Шу тик қоя устида ётиб,
Ҳидларидан бўлар эдим маст.

Мафтунман ер гўзаллигига,
Олқишлайман, қиламан қуллуқ.
Шайдосиман, жон фидо унга,
Қўшиқ ичдим — айтгандай қўшиқ.

Инсон қалби мураккаб нарса,
Ўтирганда мен дўстлар аро,
Хурсандликда ичдим бол бўза,
Хафалиқда ичдим талх шароб.

Эрмак учун ичган эмасман,
Боис бўлган шодлик вэ ё ғам.
Хиросима кулин кўрганман,
Фестиваллар қулгисини ҳам.

Кўпиклардан пиво юзини
Пуфлаб ўзин ичмоқ одатдир.
Шундай ичдим ҳаёт мағзини,
Ҳаёт мағзи — бу ҳақиқатдир.

Севиб, кулиб ҳамда авайлаб,
Ҳар кунимни ичаман оппоқ,
Эртага мен яна ташналаб,
Шудир ҳаёт қонуни, ўртоқ.

Бу дунёдан бир кун кетаман
Ташналигим қонмай, ғашликда,
Токи бу ер айланар экан,
Яшар инсон шу ташналиқда.

ОНАМГА

Тоғда ўсдим, шумтакалигим

Билар эди яқину йироқ,
Қайсар эдим, бас келмас ҳеч ким,
Сўзларингга осмасдим қулоқ.

Бироқ йиллар ўтди... ўтди ўт ёшлиқ,
Ҳеч нарсани писанд қилмасдим.
Энди бўлса ҳузурингда тек,
Бир гўдақдек сезаман ўзим.

Иккаламиз танҳомиз, мана
Қалбимда йўқ ғам-ғашдан нишон.
Сенинг юмшоқ кафтингга яна
Оқ соч бошим қўяй, онажон.

Дил ўртанур, дилимда ғаш бор,
Бошбошдоқлик қилгандир асир.
Дурустгина сенга эътибор —
Қилолмадим, бу эмасдир сир.

Ҳаёт бу дам бўлиб гирдобдай,
Олиб кетур комига солиб.
Дил сиқилур яна пайдар-пай,
Онам, сени унутдимми деб.

Сен бўлсанг-чи, қилмасдан таъна,
Кўз ташлайсан хавотирланиб.
Хўрсиниб гоҳ, билдирмай она,
Артасан кўз ёшинг ўртаниб.

Юлдуз сўнгги манзили томон
Учиб борар солиб кўкка из.
Уғлинг келиб қўяр, онажон,
Оқ соч бошин кафтингга бу кез.

АЛВИДО, ИСТАМБУЛ

Босфорга тушмоқда оқшом елкани,
Сўнгги шафақ нури қўнар денгизга.
Тинкаси қуриган, хор Туркияни
Муаззинлар чорлар кечки намозга.

Алвидо, пештоқи гўзал, нақшинкор —
Сулаймон мачити, кўҳна Истамбул,
Ва султон саройи ёнида зор-зор
Ҳар бир ўткинчига узатилган қўл.

Алвидо, ғойибдан иона кутган
Эй қайсар қиморбоз!—Қаҳвахўр уя.

Эй, сен қаҳвахона ташида ётган,—
Титраган, хўрсинган ўксик Туркия.

Алвидо, эй боши эгик, қадди дол
Муслмон бандилар, сизга алвидо.
Не учун қанчалик сиғинманг ҳалол,
Сизни муҳтожликда сақлайди худо?

Алвидо, сенга ҳам, югурдак, ғулом,—
Этик тозаловчи яланғоч бола!..
Мана денгиз уза тушди қора шом,
Истамбул шамлари ёнди шу палла.

Унутмайман сени Доғистонда ҳам,
Баъзида қалбимни ўртайди алам.
Турк қизлари чеккан фиғон жонланур
Булутлар кўз ёши тўкиб ўтган дам.

* * *

Шошилмай ёздилар боболар қадим
Ханжарлар юзига ханжарлар билан.
Мен зўрға қийналиб ёзаман ҳадеб
Уни қалам билан, бўш сўзлар билан.

Жангга от сурдилар боболар қадим
Хайрлашиб севган ерлари билан,
Менинг сиёҳ билан зўрға ёзганим
Тошга ёзди улар қонлари билан.

* * *

Баъзи ёш новдалар ўзин унутар,
Дерлар рашк соламиз кўп юракларга.
Дўл қуймоқчи бўлиб турган булутлар
Истеҳзоли кулар ғўр куртакларга.

Шундай думбуллар бор, кибрланиб дер:
«Яшаймиз бахтиёр, фароғатда биз!»
Бахт эса уларга раҳми келиб дер:
«Болалар сингари бунча соддасиз!»

ХАНЖАРЛАРДАГИ ЁЗУВЛАР

Душманларча қўл урсанг,
Тиғим сенга, эй одам!

Дўстона қўлинг чўзсанг,
Мана, ушла дастамдан.

* * *

Ханжарни қўлга ол-у, аммо ўзингдан кетма,
Ханжар учун яхши жой қин эканин унутма!

* * *

Ханжарим бор деб хурсанд
Кўрсатма ўзинг чаққон,
Битта ўзинг эмассан
Бунақа ханжар таққан.

* * *

Қиздирса ҳам қуёш минг карра,
Қон қотмайди дамида зарра.

* * *

Ханжар аҳмоқда бўлса,
Тинчлик бўлмайди ҳеч ҳам.
Ханжар оқилда турса,
Бўла бергин хотиржам.

* * *

Мўйловга устара бор, эманга болта тайёр,
Тоғлиқ дўстим, ханжаринг қиндан чиқарма бекор!

* * *

Сурнай эмас у, лекин
Унда бор икки оҳанг.
Бир куйи — ўлим экан,
Бир куйи — эрк учун жанг.

* * *

Занглар боссин юзимни,
Кимни ўлдирган бўлсам.
Лаънатлайман ўзимни
Қотил қўлида кўрсам.

* * *

М. Бобоев таржималари

Юлдузларга кеча-кундузлар
Ракеталар учди басма-бас.
Эй одамлар — юксак
юлдузлар,—
Сизга учиб етсам, менга бас.

ЮЛДУЗЛАР

Тундаги юлдузлар, ёруғ юлдузлар, .
Чарақлаб шеъримга ташлайсиз нигоҳ.
Ишониб термилган кўздайинсизлар,
Кўзларки, абадий юмилган кўзлар.

Ярим тун, ҳар ёнда сукунат нуқул,
Тинглайман, вақт билан баҳслашмай зинҳор:
— Жангдан қайтолмаган виждондек пок бўл!—
Деган бир нидони тинглайман такрор.

Доғистон юртига содиқ тоғ аҳли,
Мен тутган бу йўлим эмасдир осон.
Эҳтимол, бўлурман юлдузлар тахлит,
Қачондир маконим бўлур кенг осмон.

Боқурман кимнингдир назмига мен ҳам,
Тинчимни олгуси ердаги инсон.
Виждондек қарарман мен ҳам ўша дам,
Ҳамнафас элимдан бўлиб бир нишон.

ДЎСТЛИК ҲАҚИДА ҚИССА

Сўрсалар мендан агар: «Не билан ҳаёт азиз?»
«Ёв кўз ёши, дўстларнинг қувончи-ла»,— дейман тез.

Менинг юртим тик қоя, улкан тошлар аро жо,
Довруғи анча катта, ери кичикдир аммо.

Эртақдаги боғ эмас, кам ҳосилли ери бор,
Дўстликдан қудрат топмиш, севгиси ҳур ва бисёр.

Бир кун шу қорли тоғлар каби сочи оппоқ чол
Қазо чоғи келганин пайқаб бўлибди беҳол.

Бироқ уни ўлим банд қилиб олмбқдан аввал,
Кечган умрин сўроқлаб, берибди шундай савол:

«Қандай яшаб, не тахлит ўткарган эдинг умр,

Қани айтиб бер дебди, тортинмасдан бирма-бир».

Сўйлай бошлабди шўрлик келган чоғда сўнги он
Кўрган-кечирганларин қисқача қилиб баён.

Ўзин пок асраганмиш, бўлмайин деб нобакор.
Гуноҳ йўлга кирмабди, ичиб-чекмабди зинҳор!

Эрта тонгдан то оқшом келгунича бечора
Беш вақт намозин ўқиб, еб-ичибди уч бора.

Ўғрилик не билмабди, не билса билдирмабди,
Ҳалол-у пок яшабди, олмабди ҳам бермабди.

Ўлим тинглаб чол сўзин дебди содда, бепарво:
«Ҳа, яшабсан, эй ота, гўёки бир авлиё.

Эй кекса, сочинг ўхшар улкан қорли тоғларга,
Қилгандирсан эзгу иш дил тортар ўртоқларга.

Шул сабабдан уларнинг кўнглин қилмай деб вайрон,
Ортга сурай қазойинг муҳлатини, бобожон.

Қилиб ҳар бир энг яқин дўстларингдан армуғон,
Бир йилдан умрин олиб, сенга берайин, қувон!»

Мурдадек бўзарибди чолнинг юзи шу онда.
Дўсти тугул йўқ экан душмани ҳам жаҳонда.

Ўлим қилибди хитоб: «Ундай бўлса, э доно,
Тирик юрсанг-да, ўлик экансан-ку доимо.

Ҳозирлик кўр, мен билан биргаликда кетурсан,
Кимга ҳам даркордирсан, кимни ҳам шод этурсан?»

«Э ўлим, сўзларингни мақбул деб тан олурман,
Ашаддий ёв бўлсанг ҳам, бу гапинг ҳақ билурман».

Инсондирмиз, демакки, дўстларсиз умр маҳол,
Дўстларсиз қазо топмоқ ундан ҳам оғир, малол.

Дўстларсиз кичик халқим янчиларди батамом,
Улуғланди дўстликдан, дўстлар бор, яшар омон.

Бизларга дўстлик даркор, у ҳақда қўшиқ даркор,
Ҳаводан ҳам, нондан ҳам шунга муштоқмиз минг бор.

3. Обидов таржималари

- ТОЖИК АДАБИЁТИ -

Абу Абдуллоҳ Рудакий (858—941)

Форс-тожик классик адабиётининг буюк намояндаси, атоқли шоир ва мутафаккир Абулҳасан Рудакий ҳозирги Тожикистоннинг Панжакент райониға қарашли Панжрудак қишлоғида дунёға келди. Жуда ёшлигидан бошлаб шеър айта бошлади. Унинг шўҳрати ўша замоннинг машҳур ҳукмдорлари Сомоний подшоҳларига етиб, у Бухороға чақириб олинди. Рудакий Бухорода замонасининг жуда кўп машҳур шоирлари, файласуфлари, тарихчилари билан танишди, ўзи ҳам турли фанларни ўрганиш мақсадида зўр бериб китоб мутолаа қила бошлади.

Рудакийнинг «Қарилиқдан шикоят», «Май онаси» қасидалари, ўнлаб ўйноқи, равон, мазмундор ғазаллари кишини ўзига мафтун этади. Бу асарлари билан Рудакий форс-тожик классик адабиётига асос солди. Рудакий ижоди ҳақида илмий иш олиб борган адабиётшунослар унинг «Калила ва Димна»ни назмға айлантирганлигини қайд этадилар.

Рудакий Панжрудак қишлоғиға дафн этилган.

Рудакийнинг бир минг юз йиллик юбилейини 1957 йилда бутун инсоният қайд қилди. 1963 йилда Тожикистон ҳукумати энг яхши бадиий асарлар учун бериладиган Рудакий номидаги мукофотни таъсис этди.

ҚАРИЛИҚДАН ШИКОЯТ

Тишим бари тўкилиб кетди, дурри ғалтон эди,
Уларни тиш дема, балки чароғи тобон эди.

Оқиш кумуш эди-ю, худди дурри маржон эди,
Булоқнинг қатраси ёинки тонгда чўлпон эди.

Биронта қолмади куртакланиб, тўкилди бари,
Бу қайси наҳс эди, наҳс бўлганида Кайвон эди?

Менимча, наҳсдану ё узоқ умрдан эмас,
Не бўлди? Мен эта қўйсам қазойи осмон эди.

Кўзингни соққасидек айланиб турувчи жаҳон
Ҳамиша айланади, ҳамма вақт гардон эди.

Қачонки дори-ю, дармони оғриқ ўрнидадир,
Кезида оғриғи ҳам дори бирла дармон эди.

Кўз очқуча тўзитар у қаерда янги эса
Дам ўтмайин тузатар у қайдаки вайрон эди.

Талайча боғнинг ўрнини чўл этиб қўйди,
Ва қанча боғлар ўрни бурун биёбон эди.

Сен, эй юзи тўлин ойдек гўзал, не билгайсан?
Беш-олти кун нари ҳолим нечоғли шодон эди?

Кўпинча сен гажагинг бирла менга мақтанасан,
Гажак-гажак қаро сочим мисоли чавгон эди.

Юзим текислиги атлас каби замон ўтди,
Менинг сочим у замонда қаро-ю қатрон эди.

Чунончи шунча гўзаллик азиз меҳмон экан,
Қайтмагай яна. Беш-олти кунга меҳмон эди.

Икки кўзимга талай нозанин эди ҳайрон,
Менинг кўзим ҳам уларнинг юзига ҳайрон эди.

Утибдир энди замонлар қайғусиз эдим хуррам,
Қаю шаҳаргаки борсам, бир ўзга жонон эди.

Талайча татти канизак менинг дилим овлаб,
Тонг отгунча яширин уйда яхши меҳмон эди.

Нучукки, кундузи кўрмак, қовушмоқ имконсиз,
Сезар эса эгаси, иккимизга зиндон эди.

Аниқ чиро-ю гўзал чеҳраларни кўрмаклик
Фалончиларга қийин бўлса, менга осон эди.

Дилим хазиnasi сўз гавҳари-ла лиммо-лим,
Қаёнга хатки ёзибман шеър муҳр — унвон эди.

Ҳамиша шод эдим у қайғу-ғамни билмас эдим,
Дилим қувонч, ўйин-кулгиларга майдон эди.

Кўзим узилмас эди ўйноқи ўрим сочдан,
Ёқимли сўз била тўлган қулоқларим кон эди.

Хотин, бола, тағи рўзғор — бу хилда ташвиш кам
Тўним ёқасида кир йўқ, қилғуликлар осон эди.

Кўриб турибсан ўзинг Рудакийни, ой юзлим,
Кўролмадинг уни, аттангки, у бой инсон эди.

Агарда кўрсанг эди ул чаманга борганини,
Бошида мингтача булбул, ҳазор дoston эди.

Йигитлар ичра йигитлар унга бўлиб улфат,
Амирлар узра йигит оғалиқда полвон эди.

Бутун шеърлари манзуру тингламиш олам,
Бутун шеърлари ўз-ўзлигича девон эди.

Унинг шеърларини тинглаган жаҳон ўтди,
Кечиб замонаки, ул шоири Хуросон эди..

Тўйин-тўкин, бу улғлик сабабларин сўрасанг,
Бу неъмату бу улғ манбаи олий Сомон эди.

Замона айнади, мен ҳам тамоман ўзгардим.
Асомни қўлга бер энди, у бошқа даврон эди.

Фафур Фулом таржимаси

ҲАЗАЛ

Баҳор ойи етиб келиб, қиш ойини этди яғмо,
Ҳазо юзин қоплади чанг, қонга тўлди дашту саҳро.

Илк баҳорнинг кўз ёшидан шохлар олди юзига ранг,
Ҳамал ойин хуш ҳидидан бўлди тупроқ анбаросо,

Лайли юзи каби лола кенг саҳрода кулиб турар,
Мажнун кўзи каби булут қон ёшини қилур дарё.

Оқар сувдан келмоқдадир ҳар соатда гулоб ҳиди,
Менинг ёрим ариқ ичра гул юзини ювмиш гўё.

ҚИТЪАЛАР

Бойлик, йўқчиликда дунё аҳлини
Токай ҳисоблайсан хасис — лаим, деб?
Дунёдан тамаъни узган чоғингда
Билурсан жаҳонни буткул карим деб.

* * *

Замон менга жуда қиммат насиҳат этди,
Агар билсанг, замон тўла насиҳат эрур.
Деди: ўздан баландроқни кўриб ғам ема,
Кўп киши бор, сен бўлишни орзу қилур.

* * *

Бу майдан бир томчи Нил ичра тушса,
Ҳамиша маст қилур ҳиди наҳангни.
Кийик бир қатрасин саҳрода ичса,
Арслондек кўзига илмас палангни.

РУБОИЙ

Ўз нафсини мағлуб этолган марддир,
Ғийбатдан узоқ-узоқ кетолган марддир,
Номард тепиб ўтар йиқилганларни,
Ожиз кишилар қўлин тутолган марддир.

* * *

Лоладек юз очсанг, кўкдаги қуёш
Пардага ўралиб бекинур дарҳол.
Бақбақанг олмага чиндан ўхшайди,
Агар олмада ҳам бўлса мушкин хол.

* * *

Илонни ҳар қанча қилсанг тарбият,
Охир заҳрин сочиб, етказар заҳмат.
Нокас табиати илон кабидир,
Юзин кўрмасликка этгил ҳаракат.

МАСНАВИЙ

Жаҳонни шодлиги йиғилса бутун
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун.

Ҳар қанча бўлса ҳам оламда аччиқ,
Аччиқроқдир доно дўстдан айрилиқ.

Одамдан юқори тураркан олам,
Билим оширмоққа муҳтождир одам.

Ақлли кишилар ҳар қайси тилда,
Ҳар қандай замонда, ҳар қайси хилда

Билимларни тўплаб, ҳурмат этдилар,
Тошларга нақш этиб, битиб кетдилар:

Одамлар қалбининг чароғи билим,
Ёмондан сақланиш яроғи билим.

Агар менга биров душманлик қилса
Ёки ёмон ният билан интилса,

Доимо дўстликни кўзлайман унга,
Мулойимлик билан сўзлайман унга.

Муинзода таржималари

Аҳмад Дониш (1827—1897)

Аҳмад Маҳдум ибн Носир Дониш (Аҳмад Калла) 1827 йилда Бухорода туғилди. Бухоро мадрасаларида таҳсил олиб, ўша замоннинг ижтимоий-фалсафий билимларини мустақил равишда ўзлаштирди. Дониш тарих ва адабиёт билан қизиқди. У Шарқ классик ёзувчиларининг асарларини мутолаа қилди. Мадраса таҳсилани охирига етказгач, Бухоро амири саройида мунажжимлик вазифасида ишлади.

Аҳмад Дониш ўз даврининг ўқимишли илғор зиёлиси эди. Аҳмад Дониш Бухоро амирининг элчилари қаторида уч марта (1857, 1869 ва 1874 йилларда) Петербургга сафар қилди. Шу сафарлар вақтида рус ёзувчиларининг ижоди билан яқиндан танишди.

Аҳмад Донишнинг «Наводир-ул-вақое» ва «Бухоро манғит амирларининг тарихи» номли тарихий-биографик асарларида унинг сиёсий-фалсафий ва дидактик қарашлари ёрқин акс эттирилган.

АБДУЛКОДИРБЕКНИНГ ЭЛЧИЛИГИ ҲАМДА РУСИЯНИНГ ТҶЙ БАЗМЛАРИДА КУРИЛГАН АЖОИИБОТЛАР ҲАҚИДА

Петербург шаҳри сенга пойтахт,
Анинг чун анга ёрдур икки бахт.
Эрам боғи бу шаҳардек бўлмағай,
Буни кўрган кйши ани суймағай.
Нишони буни ер эмас, кўк эрур,
Анингдек бунинг юлдузи кўп эрур.
Кўролмас эрсанг қуёш кундузи,
Ҳисобсиз кўрарсан қуёшдек қизи.
Қоронғу кечаларда ёнса чироғ,
Солур кўпни кўксига юз мингча доғ.
Етиб шул замон подшоҳ амридин,
Бўлибдур бу кун бир жис ойга қарин.
Анинг ҳусни васфига етмас гумон,
Тоқ эрди бу кун бўлдилар тов амон.
Фалак қилди ақлин таманно анинг,
Сочилғуси бўлди сурайё анинг.
Унинг тўйида қочди элнинг ғами,
Қутулмиш эди ғамидан олами.
Фалак қозиси эрди ул муштарин,
Бошидан олиб ирғитиб дастарин,
Бу тўй базмида қўл солиб ўйнади,
Эсиркиб эмиш ҳар ёна ағнади.
На бир жис бу ишда ёлғиз эди,
Кўриб базм баҳром кулмиш эди.
Фалак ёндириб бу қуёш машъалин,
Кўрибмиш эди зуҳранинг маслигин.
Аторуд бу базм ичра ҳуши кетиб,
Юборди қўлидин қалам ирғитиб.
Кўриб ой базмида ҳур қизларин,

Яширмиш эрди доғлик юзларин.
Жаҳонга тўлиб эрди кўрку чирой,
Бу қандай тўй эрди, кўринг ҳойи-ҳой.
Қулоққа кирар уди найлар уни,
Дутори, сеторлар чолур танбури.
Қурилмиш эди бу бино олти қат,
Ҳама устма-уст эрди, қатма-қат.
Фалакка етар эрди айвонлари,
Булутга тиралмишдир устунлари.
Бу устунлар эрди ҳама зар нигор,
Эмас зар нигор, балки заррин девор.
Қандиллар олтин, осилмиш эди,
Ипақдан гиламлар солинмиш эди.
Бу янглиғ эди жойи жаннат нишон,
Жаҳонда йўқ эрди анга ўхшаган.
Бўйинга тақишган асл дурлари,
Турар анда мингларча ҳур қизлари.
Боридур очилган гулистон гули,
Тўлин ой қуёшдек эрур ҳар бири.
Кўрингай либос остидан танлари,
Етар юз қадамдин алар ҳидлари.
Бош узра солмиш мушъабид тўри,
Этак гулга тўлмиш, бели кокили.
Бели қил каби кўп ингичка эди,
Сўзи шаккару, лаблари бол эди.
Гапирса тили дур нисор айлагай,
Кулимсиб кўзи юз хумор айлагай
Бу базм ичра тўлган бари ҳур эди,
Еру осмон барчаси нур эди.
Чолғу, қўшиқчи, ўйинчилари,
Бу тўйга йиғилмиш пари қизлари.
Бири чалса қонун, бири арғанун,
Бу базми ичра ўйнардилар куну тун.
Петербургда ўтди бу тўй ўн куни,
Томоша қилиб тинмайин кун-туни.
Кейин чиқди ёрлиқ бориб Маскова,
Яна тўй бериб анга ўтказмага.
Билинг, шаҳри Масковни хон балқидир.
Анинг кенглиги олти фарсах эрур.
Кеча-кундузи ила кўриб туздилар
Ҳам ул тўйни уч кунда ўткиздилар.
Чароғон бўлиб бўш ери қолмади,
Фалакдек чироғ тўлди, кам бўлмади.
Чароғон эди Масков уч кунгача,
Бўлиб базми, ўйинлар куну тунгача,
Кеча-кундузини киши билмади,
Фалак ой юлдузларин кўрмади.
Шу чоғда хабар бўлди шоҳ чиқди деб,
Петербургдин Маскова юрди деб.

Асогир ани тўсгани фож уриб,
Денгиз тўлқинидек сипоҳ мавж уриб.
Бутун халқ дарё каби оқдилар,
Шаҳаншоҳ келмиш деб ошиқдилар...
Шу савлат, шу шавкат билан юрдилар,
Ани қўндириб ўрдага қўйдилар.
Шунингдек кўриб бўлди тўй кунлари,
Ҳаво кўп совуқ, қиш узун тунлари.
У ютган кумушдек эди қори муз,
Совуқдан кўринмас кўзи, қайси юз.
Совуқнинг кучин қандайин бил сано,
Нафас чиқса қайтиб киролмас яна,
Вале уй ичида баҳор ўшаюр,
Чамандек бўлиб лолалар очилур.
Учиб саъва, булбуллари сайрашур,
Оқар сув, отар сувлари кўп эрур.
Қўйилмиш бу уйларга хон тахтаси,
Кабобу, шаробу, таом барчаси.
Ҳар усталда қўймиш неча хил шароб,
Бири қип-қизилдир, бири дурри ноб.
Кўтарган қадаҳ ғам юзин кўрмагай,
Анинг кўнглида қайғудин қолмагай.
Оёқ олтин эрди, пиёла биллур,
Киши ичганда аксин анда кўрур.
Бу хонтахтага ўлтирур, айланиб,
Пари чеҳралар, сарви қадлар келиб.
Юзи олмадек, кўксида нори бор,
Гапирса анинг оғзида боли бор.
Қўша ўлтирур эру хотинлари,
Олур бир-биридан асих кўзлари.
Яна шунча давлат билан маҳлиё,
Келур ҳамманинг устига бир қатор.
Дебон хуш келибсиз бу фурсат ўтар,
Ғанимат билингки, бу кун хуш кечар.
Ишорат қилиб дер эрди: дилхуш қилинг,
Бу дам хушлигини ғанимат билинг.
Қилолмас бу тўйнинг киши таърифин,
Ёзолмайди ҳеч кимса мингдан бирин.
Магар Дониш этмиш анинг васфини,
Бўлак кимса билмас эди қадрини...

РУСИЯГА ҚИЛИНГАН ЯНА БИР САФАР ҲАҚИДА

Саид Абдулфаттоҳ тўра Абдулқосимбий билан биргалиқда элчилик хизмати билан яна Бухородан Русияга бордик. Уларнинг одатлари бўйича, атрофдан келган элчиларни шаҳарни айлантриб, заводлар, ишхоналар, томошахоналар, мактабхона ва олий иморатлар ҳамда шу каби жойларни кўрсатар эканлар. Булардан ташқари, хазина, дафина ва кўрхоналарни ҳам томоша қилдирар эканлар.

Русиядаги ҳар бир шаҳарда базмхона бўлиб, уларда ҳар кеч соат 12 гача турли ўйинлар бўлиб туради. Нағма-наволар қилган, рақси самога тушган паричеҳра хотинлар, сочлари сунбулдек сочилиб, юзлари қизил гулдек очилган сарв қомат қизлар томошабинларнинг кўзларига жилва бериб, кўнгилларига роҳат етказиб мажлисни қиздирадилар. Булардан ташқари, бу базмхоналарда ҳар турли шуъбада найранг ўйинлари (иллюзия) ҳам ўтказилади. Ўйинхоналарга хоҳлаган кишилар кириб, ўз ҳолларига яраша белгиланган жойларда ўлтирадилар. Ўйин тарқаганда, томошабинлар ўлтирган ўринларига қараб билет ҳақини тўлаб чиқадилар.

Бу мамлакатда ҳар нарсани йиғиб, хазина қилиб халққа кўрсатадилар. Масалан, ўлик, тирик ҳайвонлар, учар қушлар, қанотли парвоналар каби капалак ва бошқа турли жониворлар махсус биноларда сақланиб, бу биноларнинг эшиклари томошабинлар учун ҳамма вақт очикдир. Тиббиёт, ташрихот фанларидан маълумот бериш учун ҳайвон ва инсон жасадларининг қўп-қуруқ суюқлари махсус хоналарга қўйилган, шунингдек, ўлик туғилган болаларни шишаларга солиб сақлаганлар. Одамнинг нутфалик (эмбрионлик — тарж.) ҳолидан бошлаб туғилганигача бўлган ўзгаришларини кўрсатиш учун уларни махсус дори билан дорилаб, ҳар бирини айрим шишаларга солиб қўйганлар.

Қалам тебратувчини вазият тарафидан бир кечалик базм мажлисига таклиф қилдилар. Буни саврония (собрание) деб атар эканлар. Бу базмга тўрт киши бўлиб бордик. Қарасак, мажлис Русиянинг катталари, уларнинг хону беклари билан тўлган эди. Шунингдек, мажлисда келишган, бошдан-оёғигача зийнатга ўралган ой юзли хотинлар, кўкраклари олмадек кўтарилган, янги очилган гулдек, каклик юришли қизлар, сарв бўйли, зебо юзли йигитлар, қизлардан ҳам чиройли, ўспиринлар ҳам ўлтиришган эдилар. Бир олий иморатли бинога кириб келдик. Унинг ичида санъат билан солинган бир қанча катта-кичик уй ва ҳужралари бор эди. Бу уй ва ҳужралар ойнакорли бўлиб, эшик дарчаларига ипак пардалар осиб туширилган; ичкарасида зийнатли каравотлар қўйилган, тўрт тарафида одам бўйи ойнақлар қўйилган бўлиб, улар орасида қимматбаҳо гулдон ва шамдонлар бор. Уй ва ҳужраларнинг девор ва шиплари, ост-уст томлари турли расмлар солиниб зийнатлангандир. Шу мажлисда мингдан ортиқ ҳар хил шамлар ёндирилган. Чироқнинг кўплигидан, кечаси кундузга айлантирилган эди.

Ой юзли, сарв бўйли, нозик бадан маҳбубалар яسانيшиб, зол ичида хиром қилур эдилар. Юрганларида ўйинчи кийиклардек ҳар тарафга қараб тўлғаниб, буралиб юрар эдилар. Қатма-қат кийган нафис ипак либослари ул нозанинларнинг нозик оқ баданларини ёполмас эди. Баъзилари бошдан-оёқ бўйларига қора ипак тўр тортган эдилар. Буларни кўрганда уларнинг ҳусн-жамолларига, ишва ва нозларига қараб ақллар ҳайрон, тиллар лол бўлар эди. Ғайб олаמידан тушган руҳларми ёки биҳиштдан дунёга юборилган ҳур қизларми булар деб ўйлайсан киши...

Бизлар бўлсак ҳаммамиз оғзимизни очиб атрофга қараб ҳайрон бўлиб қолдик. Бу жой қаер бўлди, бу нима ҳолдур ўзи? Ажабо, ҳозир келаётганимизда-ку, тун қоронғуси бўлиб, ёмғир савалаб турган эди, бирданига кун чиқиб кундузга айландими? Ёки бу ажойиботларни тушимизда кўраётганимизми деб, кўзимизни гоҳида уқалаб ҳам кўяр эдик... Шу ҳолда ҳайрон қолганимизча анқайишиб илгари юрсак ҳам, қаерга бориб, қайси ўринга ўлтиришимизни билмас эдик. Чунки бизни бошлаб келтирган тилмочимиз бир суқсурбўйин нозанин билан сўзлашиб орқароқда қолган эди... Шу ҳолда турганимизда ортда қолган тилмочимиз етиб келиб, бизларни бу ҳайронликдан қутқарди. Мажлис тўрига қўйилган курсиларга келтириб ўлтирғизди, У одамга ҳаммамиз ташаккур айтиб, жим ўлтирдик.

Унинг тўрида ердан бир ярим газча кўтарилган катта шоҳсупа бор эди. Унга бошдан-оёқ расмли пардалар тортилган бўлиб, унинг ортига катта биллур қандил осилиб, юздан ортиқ шамлар ёндирилган эди. У жойда тўлин ойдек сарв қадли бир тўп қизлар мажлис аҳлига ўзларини кўрсатиш учун тайёргарлик кўрмоқда эдилар. Улар томошабинларнинг батамом йиғилишини кутиб турар эдилар.

Шоҳсупанинг остида ердан икки қаричча кўтарилган яна бир супа бўлиб, унинг устига катта бир стол қўйилган, стол жуда зийнатланиб, икки четига иккита катта тиллакор шамдон ёндирилган; унинг устига рус-фаранг оҳангида чалинадиган нағма-наво ва созларнинг усуллари ёзилган дафтар ва китоблар қўйилган. Мажлис аҳлларидан бирон эркак ёки аёлнинг созандалик фанидан хабари бўлар экан, хоҳласа шу супа устига чиқиб халққа қараб бир неча тавозе ва тамолуқлар қилганидан сўнг, юмшоқ курси устига ўлтириб бирон оҳангда нағма-наво қилиб берарди. Агар қўшиқчи ёки ҳикоячилардан бўлса, супа устида тикка туриб, у ҳам ўз ҳунарини кўрсатар эди. Агар томошабинлар уларнинг қайси биридан таъсирланиб, уни хуш кўрсалар, қарсақлар чалишиб ундан рози бўлганликларини билдирар эдилар. Агар кўпроқ қарсақ урилиб, ундан яна тинглаш истагини билдирсалар, ул ижрочи қайтиб чиқиб мажлис аҳлига қайта таъзим ва тавозелар қилганидан сўнг, яна созини қўлига олиб, бўлакчароқ бир оҳангни бошлар эди. Агар бундан сўнг яна аввалгидай қарсақлар бўлса, учинчисига киришар эди. Буни тамомлаши билан томошабинлар қарсақни яна авжига чиқарар эдилар. Аммо у эса супадан тушиб, ўз жойига келиб ўлтирар эди. Буларнинг чалган нағма-наволари, айтган байту ғазаллари мажлисга алоҳида ҳусн берар эди.

Бу мамлакат хотинларининг либослари белларигача тор бўлиб, белдан пасти эса кенгдир. Этаклари шундай кенги, унинг кенглигидан ўзлари уйга кирсалар, этаклари ҳали даҳлизда қолур эди. Белига ипақдан тўқилган белбоғлар боғланган бўлиб, ундан янги ойга ўхшаш икки шохча чиқарилган. Белбоғни қаттиқроқ тортиб боғласалар, у шохчалар бел атрофидаги ипақ кийимларни кўтарганлигидан, кўпирма бўлиб кўринади. Унинг устидан қизил, қора, кўк тўрларни бошларига, елкаларига ёпадилар. Яна бошларига янги узилган гулдек бир даста ясама гул қилиб, уни қош четларидан келиштириб боғлайдилар. Хурмо донаси узунлигида бўлган гавҳар кўзли олтин сирға тақадилар; қоронғи кечаларда унинг шуъласи тушиб, ярқираб ёниб туради. Маҳбубаларнинг қулоқ учлари ниҳоятда тиниқ бўлганлигидан, ундаги қоннинг қизиллиги ва унинг ҳаракати сиртидан кўриниб турар эди. Шундай зеб-зийнатли нозанинлар ўринларидан турганларида ақл димоғ тоқчасидан учиб чиқишга интилади. Улар ўтирганларида жон-дил ҳужрасига кириб тинчланади. Ажабо, бу қандай нафис санъат ва улўф қудратки, инсон тоғининг булоғидан чиққан бир қатра палид сувдай бундай ажойиб гуллар бу қора тупроқ устида очилмишдир!

Шундай қилиб, бир фурсатдан сўнг бу нозанин ўйинчи қизлар парда тортиб, гул юзларини халқдан яширадилар. Парда орқасида ўзларига оро берганларидан сўнг ғойиблар, ҳозир бўлинглар; тарқалганлар, йиғилинлар; томошабинлар, тайёр бўлинглар; бизлар яна ўйин кўрсатамиз, деб занг чаладилар. Бирданига парда кўтарилади. Юқорида кўм-кўк бўлиб осмон кўринади. Шарқ-ғарбнинг бирида ёруғ ой чиқиб, осмон тўла юлдузлар чарақлайди. Кўз етмас кенг майдонда ҳисобсиз улўф дарахтлар, эгиз тоғлар, олий иморатлар кўринади. Бу пари чеҳра қизлар ўзларини фаришта суратига киргизиб, баъзиси қанот ёзиб боши юқори осмонга қараб учмоқда, баъзи бирлари боши тубан ғайб оламидан ер устига тушиб келмоқда, баъзиси эса бир оёқ устида туриб, иккинчисини орқасига тўғри тортган қуш қуйруғи қилиб, қанот остига ёзиб гул чекма этакларини очиб, бир қўли бошига эгилган, иккинчи қўлини ерга қаратиб чўзган ҳолда ҳаммалари мажлис аҳлига хомушлик билан қараб турадилар...

Шундай бўлиб, бирон соат ўтгандан сўнг парда тушиб, яна ўзларини бошқачароқ қилар эдилар. Бу навбатда ҳаво ўзгарган, булут қоплаб бўрон кўтарилган, чақмоқ чақиб момақалдиरोқ бўлиб, қор-ёмғир, дўллар ёққан. Шу орада зилзила бўлиб, иморатлар чайқалган; бунинг зарбидан денгизлар тўлқинланиб, кемалар ғарқ бўлган. Кема аҳлининг сувга ботаётганида дод-вой қилишиб, нола қилганларини кўриб мажлис аҳли ҳам йиғлашар эди.

Бу найранг ўтгандан сўнг парда туширилиб, ўзларини яна бошқа хилда ясаб чиқдилар. Бу чиқишларида нағма-наволар куйланди, қизлар рақсу самога тушиб ўйнадилар. Буни айтишдан ақл ожиз қолиб, тиллар лол бўлади. Шоҳсупа сахнини бир оёқлаб неча қайта айландилар. Икки оёғини жуфтлаб олиб, чарх уриб, икки газча юқори кўтариладилар. Уларнинг менга ёққан

энг яхши рақслари баму-бак-бак-бам; ёки бак-бак-бам зарбига келгани эди. Бу мажлисда гоҳи оташбозлик қилиб мушак учирар эдилар. Гоҳида ҳайбатли ҳайвонлар, даҳшатли жониворлар, девлар, аждаҳолар, ҳар турли денгиз махлуқлари кўрсатилар эди.

Шу ҳолда, мажлис соат 12 да тамом бўлди. Мажлисда тун бўйи ҳар жойда тайёрланган чой, қаҳва, арақ, шароб ва кабоблар, ҳар хил ҳолва, писта, бодом каби турли емишларнинг ҳисоби йўқ эди...

* * *

Петербурги шаҳрининг катта растасининг узунлиги бир фарсах, эни 55 газгача келади. Катта кўчанинг икки тарафида боши булутга теккан, бошдан-оёқ олти-етти қаватли иморатлар бор. Девор тагида, кўчанинг ҳар икки томонида эни тўрт газча ердан бир қарич баланд қилиб пиёдалар учун мрамор тошдан йўл ясаганлар. Бу йўлларнинг келар-кетари ўз олдига бўлиб, йўл юрганлар бир-бирларига қарши келмайдилар.. Бу икки йўлдан кейин аравалар учун олти қовурға қилиб ёғочдан чатилган махсус ўн газлик бир кўча чиқарганлар. Юрганда араваларнинг товуши чиқмасин деб кўчани ёғочдан ясаганлар. Кўчанинг ўртасида майда қайроқтош терилган 15 газлик яна бир кўча чиқарилган; бундан отлиқлар ва аскарлар юрадилар. Кўча сувларининг оқиб тушиши учун ҳар 15 газлик жойда оғзи темир панжаралар билан қопланган чуқурлар қилинган. Ҳар бир газ ерда ғўла чўяндан ясалган фонусдонлар қўйилган бўлиб, унда тун бўйи газ лампаси ёндириб қўйилади.

Бу ошёналик иморатларнинг ҳаммасининг таги дўкон, сарой, раста ва бозорлардан иборат. Уларда турли-туман Европа молларини сотадилар. Агар бир дўкондан ўн минг тиллалик мол олсанг, ундан ҳеч нарса олинмагандек бўлиб туради. Тушдан сўнгги соат учдан бошлаб тун ярмигача бу ернинг бозори қизиқ, кўчалар ҳайит кунларидек кишилар билан тўлади.

Шарқдан ғарбга чўзилган бу узун растанинг ерлари ғоятда тозалигидан чиннидек ялтираб туради. Агар қор ёғиб қолса, дарҳол маҳбуслар келтирилиб, уни тозалайдилар. Миниби юриладиган ва араваларга қўшилган отларнинг сони қанчалик кўп бўлмасин, тозаловчиларнинг тайёр турганликларидан ҳеч жойда уларнинг тезаклари кўринмайди. Гул чеҳра паризодларининг этакларига нам юқмасин деб йўлакларни лиф супургилари билан доим супуриб турадилар.

Бу растада кишилар бир-бирларига қарши қелиб тўқинишмай-дилар. Арава ва пиёдаларнинг йўллари алоҳида-алоҳидадир. Ҳар ким ўзига белгиланган йўлдан юради. Бу шаҳарда қичқириб сўзлашиш ёки бировни узоқдан чақириш айб ҳисобланади. Бирон киши кўчанинг нариги томонидаги танишини чақирмоқчи бўлса, жўча бошидаги қоровуллар орқали уни тўхтатади.

Мен бу сафарга ибрат олиш учун чиққанлигимдан, ҳар бир нарсага диққат билан қарар эдим. Менинг кўзимга халқ ғамгин бўлиб кўринар эди. Менинг билишимча, бундай ҳол кишилар ўртасидаги ҳасаддан келиб чиқар эди. Чунончи, Иваннинг хотини ўн минг тиллалик уст-бош кийиб олти отли аравада юради-ю, Васьканинг хотини ҳар жиҳатдан ундан тубанроқ яшайди. Ёки бировнинг бойлиги ҳаддан ташқари зиёда, айш-ишрат асбоблари ҳам муҳайё, лекин эри келишмаган. Ёки ҳар иккаласи ҳам келишгану, уларда маишат асбоблари йўқдир. Ана шундай тафовутли кишилар бир-бирларига ҳасад қиладилар. Турмуш тўғрисида бир-бирлари билан рақобатда бўладилар; бир-бирларидан ошириш қасдида ҳар куни от-арава, кийим-кечакларини тузатиш оврагарчилиги билаи бандлар. Ҳеч бирлари ўз турмушларига рози бўлмайдилар. Шу қадар зеб-зийнат қилиб, ўзларига оро бериб турсалар ҳам, ғам-ғуссанинг кўплигидан юзлари сарғайиб, еган-ичганлари юзага чиқмайди. Бир-бирларига қилган рашк ҳасадларнинг кўплигидан доим қайғу-ҳасратда бўладилар. Базмхона, ўйинхонадаги аҳвол ҳам шунга қиёсдир...

Аммо шуниси аниқки, мол топиш, дунё тўплаш билан роҳат кўриш мумкин эмасдир. Агар дунёда мол тўплаб бой бўлишни роҳат деб билувчилар бор бўлса, улар ҳайвонлар даражасига

тушган одамлардир. Дунёда заҳматсиз роҳат, ташвишсиз неъмат топилиши мумкин эмас. Бой кишиларнинг кўрган роҳатлари эса охурига солинган кунжарани кўриб қувонган хўкизнинг роҳатига ўхшайди. Деҳқон хўкизига кунжара бериб қувонтиради-ю, эрта саҳардан унинг бўйнига бўйинтуруқ солиб, калтаклаб қўш ҳайдайди. Хўкиз эса оғилдаги кунжарани кўраркан, ўшанга маҳлиё бўлиб қувонганидан саҳарда қўшга қўшилиши, гаврон калтак ейиши унинг эсига ҳам келмайди.

А. Ҳамроев ва А. Шокиров таржимаси

Мирзо Турсунзода (1911 йилда туғилган)

Тоҷик адабиётининг атоқли арбоби, машҳур шоир ва драматург Мирзо Турсунзода Тоҷикистоннинг Шаҳринав районида қарашли Қоратоғ қишлоғида дурадгор оиласида дунёга келди. Дастлаб у қишлоқ мактабида ўқиди. Сўнг Душанба ва Тошкентда ўқиб, олий маълумот олди.

Турсунзоданинг ижоди 1929—1930 йиллардан бошланди. Истеъдодли лирик шоир шу вақтгача ўнлаб шеърӣ тўпламларини, «Хазон ва баҳор» (1937), «Ватан ўғли» (1942), «Ҳасан аравакаш» (1960), «Жонгинам» (1961) каби дostonларини нашр эттирди.

Драматург М. Турсунзода «Восе кўзғолони» (1939) (шоир Деҳотӣ билан ҳамкорликда ёзилган), «Тоҳир ва Зухра» (1944), «Келин» (1947) либреттоларини яратиб, тоҷик халқининг ўтмиши ва ҳозирги кунини реалистик тасвирлади, халқлар дўстлигини куйлади.

Мирзо Турсунзода Тоҷикистон ёзувчилар союзининг раиси вазифасида ишлаган. У Тоҷикистон Фанлар академиясининг ҳақиқӣ аъзоси. Ўзининг «Ҳиндистон қиссаси» шеърӣ туркуми учун Давлат мукофоти, «Осиё овози» ва «Ҳасан аравакаш» асарлари учун Ленин мукофоти сазовор бўлди.

Турсунзоданинг шеър ва дostonлари ўзбек тилига таржима қилиниб, бир неча марта нашр эттирилди.

ОЗОД ШАРҚДАН МЕН

Дўстим, нега ҳолинг бунча паришон,
Сўзларинг айтилмай қолдим пинҳон?
Нега, нега сўлғин нигоҳ ташлайсан,
Менга ҳасад билан қарайсан баъзан,
Туғилган ўлканда, шаҳрингда зотан
Менга ўхшашларни кўрмаганмисан?
Чуқур қарашингда қандай маъно бор,
Не учун хаёлинг бунча беқарор?
Доно боқининг маъноси, балки
Билмоқдир: не экан сен ва мен фарқи?
Не учун мен ғолиб ва бошим баланд?
Нега сен бечора қайғуларга банд?
Не учун менга ёр доим саодат?
Сенга фақат хаёл суришдир одат?
Нега мен учаман қушдай осмонда?
Сен азоб чекасан қора зиндонда?
Нигоҳинг маъноси кенгликда китоб,
Тингла!
Жавобини қайтарай шу топ:
Сен ҳам мен сингари, одамсен,
Одам.
Бу жиҳат мандан ҳеч эмасдирсан кам.
Сен ҳам улуғ Шарқнинг ҳақиқӣ ўғли,
Қадим эл фарзанди эканинг тўғри!
Сенинг ўлканда ҳам ҳар саҳар ювош
Уфқдан жилмайиб чиқади қуёш.

Сенинг ўлкангда ҳам баҳор кулади,
Табиат жамоли нурга тўлади.
У баҳор қуёши сочса-да зиё,
Умидлар дарахти кўкармас асло;
Ундан меҳнат аҳли кўрмайди роҳат,
Золимлар чўнтаги тўлади фақат.
Бу хилда яшашлик сен учун офат,
Келгиндилар эса топади роҳат.
Менинг диёримда ўзгача баҳор —
Баҳорки, эр-аёл яшар бахтиёр.
Табиат яшнаб, гул очилишидан,
Кўкатдан турли ҳид сочилишидан,
Дарё, сойлар тўлиб мавжланишидан,
Қушларнинг сайраши авж олишидан
Гўзалроқ баҳор бор — меҳнат баҳори,
Элим қозонган шон-шавкат баҳори.
Боғлару чаманлар гуллар муттасил,
Пахтамик, ғалламик берар мўл ҳосил,
Фаровон бўлади элнинг ҳаёти,
Баландроқ куйланар меҳнат баёти.
Баҳор —
Бу трактор гулдуросидир,
Меҳнат аҳллари шод садосидир,
Бахтиёр болалар босган қадамдир,
Мўхташам мактабу китоб, қаламдир.
Шундадир сен билан менинг фарқимч!
Шундай фарқ қилади икки Шарқимиз!
Асрлар давоми сенга ортиб ғам,
Шарқингни топтарлар мисоли гилам.
Дўст ниқобин кийиб, босиб ерингни,
Шилиб оладилар қотган терингни.
Сен эса тириклик — рўзғор ғамин еб,
Баҳордаги қордай кетасан эриб.
Куну тун ваҳшийдай очкўз текинхўр
Ерингдан дон йиғиб, қилади ҳузур.
Нью-Йорклик, лондонлик золимлар мудом
Халқингга қилади ажални «инъом».
Шу сабаб кўзингда тинмайди ёшинг,
Баланд кўтарилмас ғам босган бошинг.
Менинг Шарқим эса эгмасдан бўйин,
Топди балолардан қутулиш йўлин.
Халқлар бир-бирига меҳрибон бўлди,
Бир Ватан қўйнида жонажон бўлди.
Бу ерда бир улўф оила қурдик,
Хавфу хатарлардан буткул қутулдик.
Бу ерда инсоннинг қадри баланддир,
Ҳар нарса муаттар, гўзалдир, қанддир.
Ғам, кулфат, азобни унутди халқим,
Саодат боғига йўл тутди халқим.

Шундадир сен билан менинг фарқимиз,
Шундай фарқ қилади икки Шарқимиз!
Менинг оталарим ойлар ва йиллар
Ватан деб оғир жанг қилган эдилар.
Улар курашдилар, бўлсин деб ҳаёт,
Бўлсин деб саодат, иқбол ва нажот.
Сен энди кирибсан бу улуғ йўлга,
Озодлик байроғин олибсан қўлга.
Узоқ сабр қилдинг, чидадинг, оғир,
Энди сабр косанг тўлибди охир.
Кураш майдонига чиққан қаҳрамон!
Бил, дўстим, мен сенга шерик, ёнма-ён.
Ишингга тилайман муваффақият,
Куну тун мен сени ўйлайман фақат.
Шундадир сен билан менинг фарқимиз!
Шундай фарқ қилади икки Шарқимиз!
1950

Аширмат таржимаси

ОСИЁ ОВОЗИ

Осиё гапирар, тингланг овозин!
Жўшқин дарё мавжин, ҳайқириқ созин!
Осиё уйғонди, ухламас, уйғоқ,
Бўлди ростлик, дўстлик у билан ўртоқ.
Ҳофиз шеърин эсланг —
Шарқ фарёдини,
Чеккан ноласини, оҳу додини:
«Шаби торику бими мавжу гирдобе чунин ҳоил,
Кужо донанд ҳоли мо сабукборони соҳилҳо».*
Қоронғи кечадан, тўлқиндан асло
Шикоят қилмагай энди Осиё.
Дўстлари қўл бериб аҳду вафога,
Бошини кўтармакда юксак фазога.
Одамни таҳқирлаш замони ўтди,
Тунда тасбеҳ санаш замони ўтди.
Осиёда бири биридан жудо —
Эмаслар халқлар — қўшнилари асло.
Мевадан мевага бўлгандек пайванд,
Қўшнидан қўшни ҳам олур янги панд.
Эшитилмас эди Чиннинг садоси,
Хинди қон ютарди, бўғиқ нидоси.
Индонезиянинг халқи эди оч,
Бир сиқим гуручга, балиққа муҳтож.
Энди жабру ситам тубдан йўқолур,
Денгизлар сувида занжир занг олур.
Бирма янги боғдек яшнаб кўқарар,
Сарандебда ишчи овози янграр.

Осиё!

Онамсан, меҳрибонимсан,
Меҳринг дилимда-ю, жонажонимсан.
Осиёни кездим, менгадир аён
Авлодининг юзи гул каби хандон.
Ўтмиш нишонаси кўзларга манҳус,
Нолирди панжара ичида маҳбус.
Кўрғазмани кўрдим мен Ханкуда ҳам,
Ёдимдадир Чинда деҳқон чеккан ғам.
Кўз олдимда турар мазлумлар ҳали,
Даҳшатли, ҳайбатли хоқон ҳайкали.
Кўрғазмада кўрдим неча бечора,
Юз йиллик эски тўн йиртиқ, юз пора.
Деҳқон юрагини юлиб олганлар,
Бош тортганни зиндон ичра солганлар.
Дошда қайнатганлар ўн яшар қизни,
Кўп кўрдим ўтмишдан бу янглиғ изни.
Бу қизча ҳали ҳам тирикдир, тирик,
Тонгни кутиб олур доим шафақдек.
У Осиё нури, у Чин садоси,
Оламга ёйилур унинг нидоси:
«Ватан оби ҳаёт ичмиш, тирикман,
Бахт сари бормакда саботли Ватан.
Ҳосил кўплигидан эгилган бошоқ
Яйрашда, яшнашда мен билан ўртоқ.
Ёр-дўстларим билан бирга сайрайман,
Чин янги ерида сайраб яйрайман.
Осиё куйиман, бу улкан қитъа,
Балчиқдан қоматин ростлаган қитъа.
Жафокаш, меҳнаткаш куйчисидирман,
Биргаман денгизчи, кўриқчи билан.
Осиё, Африка бўлиб бир сўзлик,
Уз юзига очди иқболдан эшик».
Осиё сўзлар Нил тўлғонуvidан,
Биллур қатрасидан, муздек суvidан.
Нил узоқ ерлардан Мисрга келар,
Чўл қумлари унга ёлвориб турар.
Йирик хатлар билан Нилнинг мақтовин
Чанқоқлар ёзмишлар, қилишиб таҳсин:
«Нил агар саршор бошад лабзанад, жўшад, дамад,
Ризқи фаллоҳон фаровон, баҳрашон ояд мадад.
Нил агар хоҳад, Ба ҳар кас медиҳад жоху жалол»^{**}.
Миср эли-чун Нилсиз турмоқ эрур амри маҳол!
Тўйларда, мотамда ундаги эллар
Меҳрибон дарёси билан сўзлашар.
Бола орқалаган оналар келиб,
Унга сиғинишар саломлар бериб,
Боламиз Нил каби изчил бўлсин деб,
Жўшқин, азиз бўлсин, соф дил бўлсин деб.

Чанқоқларга ёрдамлашиб Ассун,
Сув етказиб берар чўлларга Нилдан.
Аттаҳриб деганда араблар тили,
Истиқбол завқидан қувонур дили.
Утмиш оғирлигин улуғлар ёзиб,
Бизга қолдирганлар гавҳардек тизиб:
«Садъий бираву ҳайма ба гулзори дигар зан,
К-ин меваи боғи ту ба торож расидаст».^{***}
Уз меваси билан Шарқ энди обод,
Чодирин қуради ўз боғида шод.
Шарқ энди боғини ғоратдан сақлар,
Гармселдан, турли офатдан сақлар.
Тун пардасин ёриб чиққандек куюш,
Энди сир пардасини очар Арслонтош.
Парда кўтарилгач, чақнади яшин,
Сувайшда халқ этди
«Ҳаёт!»—деб шовқин.
Шунинг-чун Осиё садоси баланд,
Шунинг-чун узилди занжир ва каманд.
Шунинг-чун Деҳлига ташлади одим
Осиё юртларидан жуда кўп ходим.
Шунинг-чун Ҳиндистон хотин-қизи ҳам
Пешана қизартди, ёқди машъал, шам.
Шунинг-чун майдондан ўтишди қувноқ
Гўдаклар, қўлларда гул ва ўйинчоқ.
Шарқнинг,
Нилнинг,
Гангнинг тингладим сасин,
Юмшоқ ер, чидамли тошлар нафасин;
Шу онда қишлоғим ёдимга тушди.
Зилол сув, ирмоғим ёдимга тушди.
Юксалган тоғлари тушди ёдимга,
Қайнар булоқлари тушди ёдимга.
Суви кийикдан ҳам чаққонроқ юрар,
Тунда унда юлдуз кўриниб турар.
Зулфин силкитмоқда мажнунтол қатор,
Электр ёғдусин сочмоқда Ҳисор.
Бахмалдек, ипақдек зироати бор,
Чексиз саодати, фароғати бор.
Отам кўрмаганди бу саодатни,
Фарзандим кўрмақда бу фароғатни.
Юртим дарёчаси тўлқинлаб оқар,
Кўксига кўк акси юлдузлар тақар.
Москва радиоси куйлаган чоғда
Болалар қувнашиб ўйнар қирғоқда.
Бу кичкина дарё жўшқин ва ғаяр,
Осиё наҳрларин садоси-ла жўр.
Бахт яратгувчилар билан ҳамовоз,
Иқбол ижодчиси биландир ҳамсоз.

Зўравонлар ғолиб бўлиши мумкин,
Ёт ерларга соҳиб бўлиши мумкин.
Наҳанг балиқларни чангаллай олур,
Ирмоқлар денгизга тушиб йўқолур,
Лекин иродани ҳеч қуч бўғолмас,
Эрксеварлар йўлин ҳеч ким тўсолмас!
Эрк!
Деб янграмоқда Осиё саси,
Қайна, эй Осиё халқин нафаси!

М. Муинзода таржимаси

* *Мазмуни:* Тун қоронғи, тўлқин хавфи, гирдоб тўсиғи кўз олдимизда. Қирғоқдаги юки енгил кишилар бизнинг аҳволимизни қаёқдан билсинлар.

** *Мазмуни:* Нил суви кўпайганда лиммо-лим бўлади, жўшқинланиб тошади, Деҳқонлар ризқи ошади, улар учун ёрдам бўлади. Нил агар хоҳласа ҳар кимга уй-жой ва давлат беради.

*** *Мазмуни:* Саъдий, сен бориб чодирингни бошқа гулзорга қур, чунки бу боғнинг мезаси талон-торожга учради.

- ТУРКМАН АДАБИЁТИ -

Махтумқули (1730-ХVIII асрнинг 80-йиллари)

Туркман классик адабиётининг отаси, забардаст лирик шоир ва мутафаккир Махтумқули Фироғий Туркманистоннинг Қорақала деган жойида шоир Давлатмамед Озодий оиласида туғилди. Аввал қишлоқ мактабида, кейинчалик Хива мадрасаларида таҳсил олди. Шу йилларда у туркман, ўзбек ва форс-тожик классиклари ижодини тинмай мутолаа қилди.

Махтумқулининг ижоди классикларга эргашиб, лирик шеърлар ёзишдан бошланди. Шарқ классик поэзиясини, айниқса Алишер Навоий ижодини яхши ўрганган шоир секин-аста ўзи ҳам ўйноқи, равон ғазаллар ижод қилишга киришди.

Махтумқули поэзиясида дидактика кучли. Унинг шеърларида ахлоқ ва одоб тўғрисида баён этилган фикрлар, шубҳасиз, ўз замонаси учун прогрессив аҳамиятга эга эди.

Махтумқули ғазаллари ўзбек халқи орасида кўпдан бери кенг тарқалган. Халқ унинг қўшиқларини ҳавас билан севиб айтади.

Махтумқулининг шеърлар тўплами ўзбек тилида бир неча марта нашр этирилди.

РАЙГОН АЙЛАДИ

Қайғу-ғамда азиз умрим сўлдириб,
Шум фалак азобим райгон айлади;
Ёзган китобларим селга олдириб,
Кўзларим йўлида гирён айлади.

Ғафлатда у душман олди элимни,
Тарқатди ҳар ёнга дўсту тенгимни,
Беш йил бўйи ёзган китоб-шеъримни
Қизилбошлар олиб, вайрон айлади.

Бир нечамиз қўли боғли қул бўлиб,
Нечалар пиёда сарғайиб-сўлиб,
Кимни бериб, унинг баҳосин олиб,
Ҳар кимга белгили баҳо айлади.

Шум фалак азобин менга билдирди,
Йиғламоқдан гул юзларим сўлдирди,
Қўл ёзма китобим селга олдириб,
Душманнимни Жайхун дарё айлади.

Нечалар дунёда бўлди бир киши,
Нечанинг томоғин тўйдирмас оши,
Нечанинг мотамдан қутулмас боши,
Кеча-кундуз вовайлато айлади.

Куйдирар шум фалак жабру жафоси,
Инонманг, ёлғондир аҳду вафоси,
Махтумқули, йўқ бу сўзнинг хатоси,

Фалак алиф қаддим дуто айлади.

КЕРАКМАС

Фалак, менга мол берарсан, ул ганжи-кон керакмас,
Гўзал ёрим кўрмасам гар, фоний жаҳон керакмас.

Боққа кириб найлайн мен қулф урган анбарин,
Булбулим есир қилибсан, гўзал райҳон керакмас.

Эл-юртим хору зордир, келсин давлат лашкаринг,
Динни ҳадар айлабсан-ку, ажаб қуръон керакмас.

Бизнинг элнинг шоҳ, гадоси, фалак, сенга юк бўлар,
Ҳар ким ўзига султондир, хону султон керакмас.

Бу заминни ларзон қилиб, осмон, жунбуш айладинг,
Охири замон сари сурдинг, моҳитобон керакмас.

Мажлис қилар бўлди бу кун элу юртнинг барчаси,
Келмагин сен, бас, бош қўшиб, бизга меҳмон керакмас.

Қилғил умримизни зиёд, даркор эмас бошқаси,
Бу ажойиб чоғларимда ажал паймон керакмас.

Чарх устида бино қилиб, бизларни сен жойладинг,
Қойил бўлай бу жойингга, аммо гардон керакмас.

Ҳар кимга сен бахш этибсан яхши-ёмон бир гулни,
Ул гуллардан бошқа бизга соҳибижон керакмас.

Махтумқули, сен сўзлагил, дейди мардлар мажлиси,
Сен бахшисен бу мажлисда, бошқа дoston керакмас.

БЎЛМАС

Ҳар аҳмоққа айтма дарду сўзингни,
Ҳасрат ўти жисминг ёққанча бўлмас.
Ғусса билан дона-дона кўзингдан
Аччиқ ёшларингни тўкканча бўлмас.

Қаноатда, иззатда тут ўзингни,
Тамаъ қилиб, сарғайтирма юзингни,
Ҳар номардга ҳайф айлама сўзингни,
Сўзингинг биносин йиққанча бўлмас.

Мағрур бўлиб кезма умринг гулига,

Дуч бўларсан бир кун хазон елига,
Юз йил яшаб тушсанг ажал қўлига,
Чапингдан ўнгингга боққанча бўлмас.

Кўнгли қора билан бўлманглар улфат,
Юқар ундан турли-туман касофат,
Кўмирга ҳар неча айласанг иззат,
Манглайга қораси юққанча бўлмас.

Махтумқули ҳаргиз топмади омон,
Емон тилнинг заҳри тиғлардан ёмон,
Ёмон тил ёнида заҳри кўп илон,—
Чақса-да, бир чивин чаққанча бўлмас.

БЎЛАРСАН

Баланд тоғлар, буюкликда гердайма,
Хумчада сув бўлган зардек бўларсан.
Теран дарё, ҳайбатингга кеккайма,
Вақтинг етса, қуриб ердек бўларсан.

Тогларнинг арслони, бобир, фаланги,
Охири тенг бўлар фил, пашша жанги,
Жайхун дарёси-ю, Нилнинг наҳанги,
Қулоқдан урилган хардек бўларсан.

Қиёматдан бир сўз дедим боёқда,
Акс зарб бор бевақт урилган таёқда,
Золимлар хор бўлар, қолар оёқда,
Ғариб, сен йиғлама, шердек бўларсан!

Яхши бедов минган, хўб гўзал қучган —
Бирга элтган борми боқига кўчган?
Ҳақиқий номарддир имонсиз кечган,
Имон билан борсанг нордек бўларсан.

Яхшилар ёнинда юргил сен ўзинг,
Дур бўлсин доимо сўзлаган сўзинг,
Олимларни уқсанг, очилар кўзинг,
Жоҳилни тингласанг, кўрдек бўларсан.

Луқмондек ҳар ишнинг чорасин билсанг,
Рустамдек девларга фармонлар берсанг,
Искандардек ернинг юзини олсанг,
Яксон бўлиб, барибир ердек бўларсан.

Махтумқули, қараб сўзла дошингни,
Жойин билиб тортгил, бўлса ошингни,

Комил топсанг, қўй йўлида бошингни,
Эр кетида юрсанг эрдек бўларсан.

БОРМИ?

Жаҳонгашта девоналар,
Мен каби ҳеч ёнган борми?
Ишқ қурбони, парвоналар,
У оловдан қонган борми?

Бирон эшиқдан ўтмаган,
Мақсадига ҳеч етмаган,
Ақлу ҳуши фикр этмаган,
Алам ичра тўлган борми?

Боди сабо келар бўлди,
Ҳар жойда бир қолар бўлди,
Қиё назар солар бўлди,
Адолатли султон борми?

Ҳув дегил, уммон сузарсан,
Даштдан қўлингни узарсан,
Барча сувларни кечарсан,
Бир ишратли макон борми?

Забони ширин асалли,
Худди тўлган ой жамолли,
Ойдаи юзи ҳинду холли,
Муносиб бир жонон борми?

Сабо дейман мен пинҳонда,
Ёқди мени, куйди жон-да,
Кезибсан фоний жаҳонда,
Излайман, Менглихон борми?

Сайр этар бўлдинг қошида,
Қамарида, қуёшида,
У қариган тоғ бошида
Ёмғур билан туман борми?

Оёқни лойга ботирган,
Олов узра бир ўтирган,
Бу фалакни бошлаб урган
Фонийда бир мардон борми?

Сайр этарсан кун-ойларни,
Не ажойиб саройларни,
Кўрарсан ҳар бир жойларни,

У жойларда қуръон борми?

Бир хулқи бордир сўзида,
Ҳикоят бордиркўзида,
Менгли ёрнинг гул юзида
Бизга қарши камон борми?

Махтумқули, сўзладинг оз,
Дард зиҳирин қилдинг баёз,
Қўл ичида майлисида ғоз,
Бизлар учун ватан борми?

Ж. Шарипов таржималари

- ҚОЗОҚ АДАБИЁТИ -

Абай Қунонбоев (1845—1904)

Қозоқ классик адабиётининг асосчиларидан бири, буюк шоир ва маърифатпарвар Абай (Иброҳим) Қўнонбоев Қозоғистоннинг Семипалатинск уездига қарашли Чингизтов районида чорвадор оиласида туғилди. Ёшлиқ чоғларида мадрасада ўқиди. Кейинчалик рус мактабига қатнаб, рус тили ва адабиётини ўрганди. Абай, бир томондан, Шарқ адабиётининг буюк вакиллари Фирдавсий, Навоий, Низомий ижоди билан, иккинчи томондан, А. С. Пушкин, Л. Н. Толстой, М. Е. Салтиков-Шчедрин асарлари билан қизиқиб, ўз билимини оширди.

Абай ижоди ёшлиқ чоғларидан шеър ёзиш ва ўлан айтишдан бошланди. Унинг жуда кўп ўланлари халқ орасида машҳур.

Ўз даврининг илғор ғояли зиёлиси бўлган Абай маърифатпарварлик ҳаракатига бошчилик қилди. У халқни саводхон қилиш ва руслардан ўрнак олишга даъват этди.

Абай биринчи қозоқ композиторидир. У ўз шеърларига халқ куйлари асосида куй басталаган. Абай А. С. Пушкиннинг «Евгений Онегин» асаридан парчаларни қозоқ тилига таржима қилди.

Ўзбек тилида Абайнинг «Ўланлар» (1945) ва «Абай Қўнонбоев» деган ном остида айрим асарлари таржима қилиб босилган.

ЎЛАН

Ўлан — сўзнинг пошшоси, сўз сараси,
Қийиндан қийилтирар эр доноси,
Тилга енгил, юракка илиқ тегиб,
Теп-текис, силлиқ келсин айланаси.

Сараланмай булғанса сўз ораси,
Бу — оқиннинг билимсиз-бечораси.
Ҳам оқин, ҳам тингловчи кўпи нодон,
Сўз танимас бул юртнинг бир пораси.

Сўз боши аввал ҳадис, оят бўлур,
Шираси ҳам маъноси ғоят бўлур.
Пайғамбар ҳ-ам сўзини ўлан қилган;
Ўлан айтай, шоядки кўнглим тўлур.

Ўландай хутба ўқиб кекса мулло,
Ўлан айтиб йиғлаган валиюлло,
Ҳамма ҳам чамасича ўлан ўқир,
Ўлан билан ёзилган калимулло.

Ўланга ишқимиз бор қадим чоқдин,
Лекин қандай наф бўлар мақтанмоқдин!
Ичи зар, сирти кумуш сўз яхшисин —
Келиштирар ким ҳам бор мўл қозоқдин?..

Сўзни чертиб сўзласанг ҳар ким сийлар,
Мақол қўшиб сўзларкан кекса бийлар.
Оқинлари беақл, нодон экан,
Бекор сўзни теридай нуқул ийлар.

Қўлида ҳам қўбизи, ҳам дўмбира,
Ҳаммага махтов ўқир, қўймас сира.
Ўлан айтиб хайр тилар элни кезиб,
Сўз қадрин ерга урар, бўлиб хира.

Мол учун сўзни безар, виждон сотар,
Мол учун бўйин эгар, молдай ётар.
Мол учун ҳам алдайди, ҳам аврайди,
Э худо, шу оқинлар қачон қотар?

Бойларни махтай бериб сўз қолмабди,
Ўлан айтиб, мол йиғиб, бой бўлмабди.
Ўланнинг қадри кетди эл ичида,
Қадрини кеткизганлар йўқолмабди...

Кекса бийдек мақолга бурмагайман,
Ё оқиндек хайр тилаб юрмагайман.
Сўзим — ўзга, тингловчи, сен ҳам тузал,
Беҳуда гапдан суҳбат қурмагайман.

Эл чопган ботирлардан сўйлаб берсам,
Ошиқлар, маъшуклардан куйлаб берсам,
Анчайин ҳангома деб тинглардингиз,
Сўзларнинг сарасини сўйлаб берсам...

Аммо ақл чақирилмаган меҳмон эмиш,
Ақли борга бундай умр зиндон эмиш...
Кечиринг, нодонларга тегиб ўтсам,
Бу элда тўғри айтган ёмон эмиш...

Тўғри сўзлик ўланим, ўзинг кўркам!
Майли, татимаса ҳам сўйла бардам...
Бу юрт сўз ошиғимас, мол ошиғи,
Розиман, мингдан бири тушунса ҳам...

Ўзи билан ёвлашган юртим, тингла!
Ўзи билан довлашган юртим, тингла!
Дардингга даво бўлсин ўланларим,
Бир-бирини овлашган юртим, тингла!

Наҳот сенда қолмаган номус ва ор?
Наҳот номус ва инсоф эмас даркор?
Теран ўй, теран илм йўлинг очсин,
Ёлғон ўлан ва сўздан олам безор...

1887

КЎКЛАМ

Кўклам келса, қолмайди қишнинг изи,
Қулп урар кўкаламзор ернинг юзи;
Жон киради борлиққа, табиатга,
Она янглиғ жилмаяр куннинг кўзи.

Кулишар, ўлан айтар йигит-яланг,
Утовда ўтиролмас қари-қартанг;
Жон-жонивор, одамизод яйраб кетар,
Қушларнинг қўшиғидан ҳаво жаранг.
Қирдаги, сойдаги эл аралашар,
Қўй қўзилаб, оёққа ўралашар,
Қиш бўйи бир-бирини кўрмаганлар
Қучоқлашар, ўйнашар, ҳол сўрашар.

Туя бўзлар, от кишнар, қўра шов-шув,
Капалаклар гул излаб учар дув-дув.
Етти рангли гиламдай яшил тусда —
Сулув қиздай буралиб оқади сув.

Кўл ёқалаб учишар ўрдак ҳам ғоз,
Уя излаб югурар бола шоввоз;
Учар бтни эгарлаб кўлга тушсанг,
Чақмоқдай тез ов олар бўз довулбоз.

Қанжиғада ўлжаси — овчи қайтар,
Сулув қизлар нозланиб, салом айтар.
Қуш гўштига мос тушар нордон қимиз,
Баданингни балқитар, жимирлатар.

Кўкламдай кийинишар келинчаклар,
Чеккасида гунафша, бойчечаклар,
Қирда тўрғай сайраса, сойда булбул,
Гул билан тўлиб кетар — тул этаклар.

Дехқонлар қўш қўшади, экар экин,
Ҳафта ўтмай кўқарар экин-тикин,
Савдогарлар мол юклаб, туя қўмлаб,
Олис-олис йўллардан келар секин.

Оламга безак берган қодир мавлон,
Ер — она, қуёш — ота, нури жаҳон,
Онадай эмиздирар кўксидан ер,
Отадай меҳр тўқар ёруғ осмон.

Булут ўтса ариллаб оқади сой,
Кечаси чаман юлдуз ва тўлин ой,
Не қилсин қоронғида ярқирамай,
Қуёш чиқар чоғида ҳолига вой.

Қуёш — ошиқ ерни кўп севар эмиш,
Ер ишқида ўртаниб, куяр эмиш,
Ошиқ йигит уфқдан кўринганда,
Юлдуз ва ой севгини қўяр эмиш.

Ошиқ — қуёш тун бўйи кутар эмиш.
Висол пайтин пойлаб кўз тутар эмиш,
Саҳардан оғуш очиб севганини,
Муҳаббат оловида ўртар эмиш...

Қиш бўйи ер — қуёшни излар муштоқ,
Кута бериб сочлари бўлармиш оқ;
Кўклам ва ёз васлига қониб тоза,
Гул очилиб, тўлишармиш, етмай қучоқ.

Қуёшга тўғри боққан — кўр бўлади,
Қуёш кулса оламга нур тўлади.
Не билай, ўзим кўрдим, қуёш ҳар кеч —
Олтин чодирига кириб дам олади.
1890

Миртемир таржималари

НАСИҲАТЛАР

ЎТТИЗИНЧИ СЎЗ

Бизда бир мақтанчоқлик деган ярамас нарса бор. Асли шу нарсанинг нима кераги бор ўзи? Зотан, бу — ор-номуссизлик, нодонлик, ўйсиз-хаёлсизлик ҳамда на ботирлик ва на одамгарчиликдан хабари йўқликнинг аломатидир! Тағин, безрайиб туриб: «Э, бор худоё! Кимдан ким ортиқ экан шунчалик! Бировнинг насибасини биров топиб берармиди ҳеч? Кимнинг боши кимнинг эгари қошида юрибди... Биров менинг қозонимни қайнатиб берибдими, ё мен бировнинг қўлига қараб қолибманми?»—деб керилади. Баъзан эса дағдаға қилиб: «Ҳаммага бир ўлим!.. Вой онасини фалон қилай! Бундаи юргандан кўра ўлганим ортиқ! Жуда нари борса — ҳайдаб юборар, отиб юборар! Қаерга борсам ҳам бир ўлим!»—деб кекирдагини чўзадиганлар кўп-ку.

Мана, ўзларингиз кўриб юрибсизлар: ҳозир ҳеч бўйига қараб тўн бичадиган, айтган гапида қатъий турадиган қозоқ борми дунёда? Йўқ, мен ҳали ўлимга бардош бера оладиган қозоқни ҳам ёки, аксинча: мен ўлимга бардош бера олмайман, деб очиқ гапирадиган қозоқни ҳам кўрганим йўқ... Борди-ю, ақлсиз бўлса-да, шундай журъатли қозоқ топилса, у кишини ҳайратга солган бўлур эди! Афсуски, йўқ. Бунинг ўрнига шундайлар борки, зўр келганда сичқоннинг инини минг танга қилиб, қочиб кирарга тешик топ-май қолади. Хўш, бундай кишиларни нима деб атаймиз? Эй худо! Ўз жонига ортиқча хотамлик қиладиган, мол-дунёни писанд қилмайдиган бечораларнинг аҳволига қаранг. «Уялмас юзга тол-мас жаф беради»,— деб шуни

айтишар эканлар-да... Бундай кишилар ҳам уятсиз, орсиз кишиларнинг бири-да.

ЎТТИЗ БИРИНЧИ СЎЗ

Киши эшитган нарсасини унутмаслик учун тўртта шарт бор: аввало, бунинг учун зеҳнли бўлмоқ керак; иккинчидан, бир нарсани кўрганда ё эшитганда — унга чин юракдан ихлос қўйиб, фаҳм-фаросат билан уқиб олмоқлик лозим; учинчидан, эшитганларини ичида бир неча марта такрорлаб, кўнгилга жо қилмоқ керак; тўртинчидан, кўнгилга бошқа нарсаларни мутлақо келтирмаслик ва келса ҳам унга заррача эътибор бермаслик керак. Масалан: беғамлик, бепарволик, ўйин-кулги ёки қайғу-ҳасратга берилмаслик ва бошқа нарсага ихлос қўймаслик керак. Акс ҳолда, бу тўрт нарса ақл билан илмга путур етказадиган омиллардир.

ЎТТИЗ ИККИНЧИ СЎЗ

Илм ўрганишни талаб қилган киши, аввало, уни билиши керак. Бунинг бир неча шартлари бор. Буларни билмай туриб ўрганилган илм юқмайди.

Аввало, ўрганилаётган илм-хунарни охир бир кун келиб бирон кори-ҳолимга яраб қолар, деб ўрганмасдан, ҳаётда уни турмушга тадбиқ қилиш мақсадида ўрганмоқ керак. Чунки илмни фақат билиб қўйиш учунгина ўргансанг ва шу билан қаноат ҳосил қилсанг, бундай илмнинг кимга кераги бор? Киши ўзининг билмаган нарсасини билиб ўрганса — бундан қанчалик ҳузур-ҳаловат топишини асти қўяверинг! Агар сен илмга астойдил меҳр қўйиб ўргансанг, сенда, яна кўпроқ билсам экан, деган муҳаббат пайдо бўлади. Шундагина сен кўзинг кўрган ҳар бир нарсани кўнглингга маҳкам тугиб, уқиб оладиган бўласан.

Агар борди-ю, кўнглинг бошқа нарсада бўлиб, ўқиб ўрганаётган илмингни шунга сабаб қилиб кўрсатсанг, яъни уни ана шу кўнглингдаги нарса учунгина ўрганаётган бўлсанг, унда илмга деган меҳринг гўё ўгай онанинг меҳри каби бўлади. Агарда чин ният билан ўрганаётган бўлсанг, унда илмга деган меҳринг худди ўз онангинг меҳридай илиқ ва самимий бўлади. Сен илмга чиндан ҳам ихлос қўйсанг, у ҳам сенга меҳр қўяди ва сен уни тезроқ қўлингга киритасан. Агар сен унга чала меҳр қўйсанг, ўрганган ил-минг ҳам чала-чулпа бўлади.

Иккинчидан, илмни ўрганганда яхши ният билан ўрганиш керак. Аммо биров билан баҳс бойлашмоқ, талашишмоқ учун ўрганиш керак эмас. Баҳс, аввало, кўнглидаги ишончли мустаҳкамлаш учун бўлса — бу зарар эмас, лекин ҳаддан ошиб кетса — кишини тузатишдан кўра ҳам кўпроқ бузиб қўйиши мумкин. Бунинг сабаби: баҳс қилувчилар кўпроқ ҳақиқатни аниқлаш учун эмас, балки бир-бирларини енгмоқ учун ҳаракат қилишади. Бундай баҳс хусуматни кучайтириб, одамгарчиликни йўқотишгача олиб боради. Бундай ҳолда асосий мақсад илм ўрганиш бўлмай, одамнинг юзини ёлғон сўзга бурадиган бўлиб қолади. Бундай мақсад фақат бузуқ кишилардагина бўлади. Тўғри йўлдан кетаётган юзта одамни адаштирган киши, эгри йўлдан кетаётган битта нотавонни тўғри йўлга солган кишидан сатқай кетсин! Баҳс — бу ҳам аслида илм ўрганишнинг бир йўли. Бироқ унга ортиқча ҳирс қўйиш ярамайди. Чунки баҳсга ортиқча ҳирс қўйишдан мағрурлик, мақтанчоқлик, хусумат, ёлғончилик, ҳатто арзимаган нарсдан жанжал чиқариш ва бировга мушт кўтариш каби ёмон фазилатлар туғилади.

Учинчидан, агар ҳар бир ҳаракатинг туфайли ҳақиқатга эри-ша оладиган бўлсанг, ўлсанг ҳам бу йўлдан қайтма, маҳкам тур! Ахир, ўзинг шубҳа қилган нарсага ўзгалар қандай қилиб ишонч билдирсин? Ўзинг ҳурмат қилмаган нарсани ўзгалар нега ҳурмат қилсин?

Тўртинчидан, илмни кўпроқ ўрганиш учун одамда яна икки нарса бўлиши лозим: бири — мулоҳаза юритиш, иккинчиси эса — муҳофаза қилишлиқдир. Бу икки хусусиятни борган сари кучайтира бориш керак. Бу нарса кучаймай туриб илм ўрганиш қийин.

Бешинчидан, шу насиҳатларнинг ўн тўққизинчи сўзида ёзилган ақл касали деган тўрт нарса бор, шундан эҳтиёт бўлиш керак. Шуларнинг орасида беғамлик, бепарволик деган нарса бор,

зинҳор-зинҳор шу нарсадан эҳтиёт бўл! Чунки бу, биринчидан — худонинг, иккинчидан — халқнинг, учинчидан — давлатнинг, тўртинчидан — ибратнинг, бешинчидан — ақлинг, ор-номуснинг душманидир; ор-номус бўлган ерда булар бўлмайди.

Олтинчидан, сенда илмни, ақлни бир меъёردа сақлайдиган феъл-атвор, хулқ деган нарса бор. Сен шу нарсани эҳтиёт сақла! Кўрган нарсанга қизиқаверсанг: ё бировнинг ўринли, ё бировнинг ўринсиз гапига ишониб кетсанг, ёки тўғри келган нарсаларга кўнгил қўяверсанг — феъл-атворингнинг бузилиб кетиши ҳеч гап эмас. Феъл-атворинг бузилганидан кейин эса ўқиб илм ўрганганингдан ҳеч фойда йўқ. Кўкрагингда унга ўрин бўлмагандан кейин, уни қаерда сақлайсан? Аксинча, киройи илминг бўлгандан кейин, уни эҳтиёт қиладиган фаҳм-фаросатинг, ақли-ҳушинг, ор-номусингни қўлдан бермайдиган феъл-атворинг ва ғайратинг бўлса — нур устига аъло нур! Лекин бу эҳтиёткорлигинг, шубҳасиз, ақл учун, ор-номус учун қилинган бўлсин!

Н. Фозилов таржималари

Собит Муқанов (1900 йилда туғилган)

Атоқли қозоқ ёзувчиси Собит Муқанов Кустанай областига қарашли Пресно-Горковск районида батрак оиласида дунёга келди. 17 ёшигача кишилар эшигида батраклик — подачилик қилди. Сўнг саводини чиқариб, биринчи қозоқ газета-журналлари редакцияларида ишлади. У Олмаотадаги олий ўқув юртида адабиётдан дарс берди, дарсликлар ёзди.

Собит Муқанов ўнлаб шеърини тўпламлар, «Наврўз куни» (1937), «Оқ айиқ» (1938) дostonларини эълон қилди.

С. Муқановнинг ҳикоя, повесть ва романлари қозоқ прозасини тараққий эттиришда катта аҳамиятга эга. Унинг қишлоқ хўжалигини коллективлаштириш воқеаларини акс эттирувчи «Темиртас» (1935), «Бой ўғли» (1931) романлари, «Бўтакўз» (1938) номли йирик тарихий асари ўттизинчи йиллар қозоқ адабиётида салмоқли ўрин тутди.

Улуғ Ватан урушидан сўнгги йилларда Собит Муқанов «Ҳаёт мактаби» (1952), «Сирдарё» (1947) романларини ва «Полвон чўлоқ» (1947) повестини яратди.

Собит Муқанов Қозоғистон Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси, йирик жамоат арбобидир. У 1936—1951 йилларда Қозоғистон ёзувчилар союзини бошқарди. Собит Муқановнинг «Бўтакўз», «Ҳаёт мактаби» романлари ўзбек тилига таржима қилинган.

ЎРМОНДА ЁЗ

Димоғни ёради оғочлар иси,
Томирлар яйради, яйради кўнгил.
Ўт-ўлан, ёғочу япроқлар туси
Кўзларни олади товланиб минг хил.

Ўрмонга ёғилди эртанги зиё,
Таъзимга тутинди дарахтлар бирга.
Ёш титроқ япроқлар оралаб гўё
Олтиндан тангалар тўкилди ерга.

Зағчалар қағ-қағи, чумчуқлар чурқи
Урмонни тўлдирди, нақадар хушҳол.
Қулоқ тут бир нафас, азиз ўқувчи,
Не созлар тинглайсан ва бўласан лол.

Ҳар ерда ўрмалар қурту кумурсқа,
Ортмоқлаб боради насибасини..
Чиққандай шодиёна ажиб юмушга,
Инсондай билади нашидасини.

Ёз келди ярқираб, сепини ёйди,
Қай томон қарасанг очилар баҳринг.
Шундай соз кунларда кўнгил улғайди,
Шундай бахт юртида кенг, эркин бағринг.

Туроб Тўла таржимаси

- ҚИРҒИЗ АДАБИЁТИ -

Тўхтағул Сотилғанов (1864—1933)

Қирғиз халқининг улуғ оқини ва бастакори Тўхтағул Сотилған ўғли 1864 йилда дунёга келди. Ёшлик чоғларидан бошлаб қўбиз чертиб, халқ қўшиқ ва достонларини айтишни машқ қилган Тўхтағул секин-аста ўзи ҳам жир айтадиган, оригинал куйлар басталайдиган бўлди.

Халқпарварлик фаолияти учун Тўхтағул тухмат билан қамоққа олинди, Сибирга сургун қилинди. Олти йилдан кейингина Круго — Бойқол темир йўли қурилишига ишга юборилди. У рус муҳожирлари ёрдамида сургундан қочиб, кўп дарбадарликдан сўнг, 1910 йилда ўз юртига қайтиб келди. Бироқ яна қамоққа олинди. Бу сафар уни юртдошлари кафилга оладилар.

Тўхтағул Сибирда ўз бошидан кечирган мудҳиш воқеаларни «Тутқуннинг жири», «Қувғинда», «Эшмамбет билан учрашув» жирларида жуда яхши тасвирлаб берди.

Уста санъаткор янги мазмунни ифодаловчи янги шеърининг формалар яратди. Шунинг учун унинг ижоди қирғиз прогрессив адабиёти тараққиётида чуқур из қолдирди.

Тўхтағул Сотилғанов 1933 йилда вафот этди. 1964 йилда Тўхтағулнинг «Соғиниб келдим» тўплами ўзбек тилида босилиб чиқди.

ҚОБОН

Аҳмад, Дикон — алдамчи,
Отахон, Мингбой — ёлғончи.
Эгамберди, Бахтиёр —
Таловчига ёрдамчи.

Қўл тўплади беш қобон
Юрт талаш-чун бехато.
Қўрадаги қўй тугул
Қумалоқ бермас Етти ота.

Етти отада Тош баранг
Тош барангга ботмаган.
Чопиб, талаб, еб юриб,
Фуқародан айрилган
Рисқулбекдан беш қобон.

Каримбой билан Мирзахон,
Келсанг ёрар қорнингни.
Тўрт минг уйли Етти ота
Тўкмай қўймас қонингни.

Едирмак тугул Етти ота
Оралатмас Аримни.
Солиқ солиб эл единг,
Чирқиратиб ёрлини.

Якка отин сен единг,
Яқин кўрдинг бойларни.

Жам камбағал бирлашди,
Тополмассан ҳийлангни.

Етим-есир, ҳолсизни
СавалаДинг, беш тўнғиз.
Одам ўрнида йўқсулни
Санамадинг, беш тўнғиз.
Еб-ичишдан бошқани
Тан олмадинг, беш тўнғиз.

Ўнта отга туширдинг
Ўразали қарини,
Юрт ҳақин еб ўтказдинг
Умрингнинг ярмини.

Кўролмадинг камбағал
Яхши от минганин,
Аҳмад, Дикон, Отахон,
Гўрковлигинг бул сенинг.

Тентиратдинг сен, талаб
Бўрамбойнинг Сарисин.
Кунда юлдинг айблаб
Юрт топганин барисин.

Тортиб олдинг, беш чўчка,
Тўялининг чалишин.
Тўхтатди анча бечора
Тўй ва ошга боришин.
Етим билан есирнинг
Тан олмадинг кўз ёшин.

Қасд билан Мингбой, Отахон
Мени ҳам йиқиб туярсиз.
Тўқам кўр, деб бўйнимга
Тўққиз айб қўярсиз.

Жаҳлингиз чиқса, қутуриб
Уй-жойимни таларсиз.
Қонхўрлигинг авж олса,
Ўлдириб, қоним яларсиз.

Тирноғи заҳар бёш қобон,
Ялинмайман ҳеч қачон.
Майли, ўлдир, дунёга
Қайтиб келмас чиқса жон.

ЭШОН ХАЛФА

Черта қолсам торларин
Сайраб кетар қўбизим.
Айтиб дилда борларин
Жўр бўлади ҳар сўзим.
Қулоқ солгин сўзимга,
Кўпни кўрган бўлисим,
Тикка айтай ўзингга
Эл қонини сўришинг.
Сизникидир уй тури,
Элни талаш касбйнгиз.
Халқимизнинг сиз шўри,
Тиёлмайсиз нафсингиз.
Эл оралаб юрувчи
Эшон ўсал, дер эди.
Элни алдаб емаса,
Эшон касал, дер эди.
Эшон билан энчилаш
Халфа бўлар, дер эди.
Орқасига осилган
Халта бўлар, дер эди.
Бало келса бойларга,
Орқа бўлар, дер эди.
Орамизда изғиган
Алдамчи бор, дер эди.
Тўғри сўзни билмаган
Ёлғончи бор, дер эди.
Қуръон очиб авровчи
Муллеси бор, дер эди.
Имом бўлиб товловчи
Тўймаси бор, дер эди.
Эшонларнинг беҳиштда
Чўнг эшиги бор, дерди.
Минг тешиги бор, дерди.
Ун қорадан бир қора
Закоти бор, дер эди.
Сира қўймай олувчи
Одати бор, дер эди.
Гўё жаннатни кўрган
Етуги бор, дер эди.
Ҳар балони сурувчи
Тетиги бор, дер эди.
Бунинг бари эл-юртни
Талаш йўли эмасми?
Етим-есир, йўқсулни
Товлаш йўли эмасми?
Охират деб ҳар ерда
Бақирганлар сизмасми?
Пайғамбарга бош эг, деб

Чақирганлар сизмасми?
Авом халққа қалп айтиб,
Сотилганлар сизмасми?
«Фалокатлар қайда», деб
Отилганлар сизмасми?
Эл сиғинган худонинг
Элчилари сизларми?
Кўпни кўрган билгичдай
Тилчилари сизларми?
Куни-туни изғийсиз
Излаб ёғлиқ таомни.
Ҳеч кўрмайсиз кўз солиб
Меҳнаткаш халқ авомни.
Сизни излаб келади
Оқ саллали одамлар.
Эшон, халфа ва беги —
Бари бирга қадамлар.
Оқ элачак ўрайди,
Маълум, бизнинг хотинлар,
Овулдан келган оқ салла,
Қайдан бўлар зотинглар?
Шариатдан сўзлашга,
Айтинг, кўпми чамангиз?
Ажратиш қийин, бош гаранг,
Хотинчалиш ҳаммангиз.
Ҳаммангизнинг ишингиз
Элни талаб ейишдир.
Ёлғон сўзни кўпиртиб
Мен донишманд, дейишдир.
Оппоқ салла ўрашган,
Юрт ҳолини билмайсиз.
Адолатни куйласам,
Кўзингизга илмайсиз.
Оқин бўлиб ёшлиқдан,
Отга миниб чиққанман.
Отган ўқдай ҳар сўзни
Айтиб кўпни йиққанман.
Келган сўзни қайтармай,
Номин айтиб куйлайман.
Қўшиқ кони ўзимда,
Қимиздай ачиб сўйлайман.
Айтсам олтин сўзимни,
Яшаради одамзод.
Айтинг, қани қўшиқдан
Лаззатланмас, қайси зот?
О, бўлис!
Қилма менга чирингни,
Билмайсан ҳеч сиримни.
Халфа, мулла, эшонлар,

Билиб юргин сийингни.
О, бўлис!
Емаги йўқ, ичмаги —
Камбағални биласиз.
Солиқ солиб аямай,
Терисини шиласиз.
Зўрлик қилиб, қўрқитиб,
Якка сигрин оласиз,
Минг найрангни ишлатиб,
Не-не жафо соласиз.
Келди эшон меҳмонинг,
Кутиб турган одаминг,
Юлиб-юлқиб талангиз,
Келгани шу омадинг.
Охиратнинг борлигин
Гўё кўрган, билишар,
Алдамчининг солиғин
Ҳолсираган фуқаро
Ноилождан беришар.

Ғ. Шоди таржималари

Аали Тўқумбоев (1904 йилда туғилган)

Атоқли қирғиз ёзувчиси, Қирғизистон халқ шоири, республика Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси Аали Тўқумбоев Қирғизистоннинг Чон Кемин овулида туғилди. Аввал эски мактабларда ўқиди. Кейинчалик, 1927 йилда Ўрта Осиё коммунистлар университетини битирди.

А. Тўқумбоев ижоди 1924 йилдан бошланди. Қирғиз ёзма адабиётининг туғилиши ва шаклланиши унинг номи билан чамбарчас боғланган. Ўз ижодининг дастлабки боскичида Чалқар (Ари), Болка (Болға) тахаллуслари билан ҳажвий шеърлар ёзди.

Ўттизинчи йилларда А. Тўқумбоев «Меҳнат гуллари» (1932), «Атака» (1932), «Биринчи шеърлар» (1933), «Тутқун Марат» (1935) дostonларини ёзди.

А. Тўқумбоев қирғиз адабиётида роман, повесть, дoston, баллада ва фалсафий лириканинг энг яхши намуналарини яратди. Унинг «Яраланган қалб» повести шулар жумласидандир.

Уруш йилларида А. Тўқумбоев «Жангчиман», «Қасос оламиз», «Олға» шеърларини, «Манас ватандоши» (1941), «Йигирма саккизлар ҳақида» (1944), «Оқ йўл» (1944) дostonларини яратди, кўпгина публицистик мақолалар ёзди.

Драматург А. Тўқумбоевнинг «Урмоқ ҳокими» (1942), «Қасос» (1943) номли асарларида ватанпарварлик ғоялари тараннум этилди.

А. Тўқумбоев танқидчи ва таржимон сифатида ҳам қирғиз адабиёти тараққиётига катта ҳисса қўшди.

АЛИШЕР НАВОИЙ

Беш юз йил! Назар солиб кўр-чи ерни,
Шу йиллар ўзгартибди талай элни.
Ва лекин у ўзгарта олгани йўқ
Бобомиз — улўф шоир Алишерни.

Алишернинг шухрати ошар доим,
Шеърият тожи шуъла сочар доим.
Озодлик қўшиқлари йиллар оша,
Эрк тонгин нур пардасин очар доим.

Алишер ўлмас шоир бир умрга,
Биз билан доим куйлаб юрар бирга.
Беш юз йил сайраб келган толмас булбул,
Жўш уриб, тинмай ўтар тилдан-тилга.

Алишер, сенинг тилинг — менинг тилим,
Алишер, сенинг дилинг — менинг дилим.
Кел, бирга жўр бўлайлик, орзуларинг
Очилди чаман бўлиб мана бугун.
1948

Гуркираб, минг тўлғаниб,
Ушқирасан, Оқ бувра.
Узоқларга йўл олиб,

Жўш урасан, Оқ бувра.

Ботирларга бош уриб,
Боғланасан, Оқ бувра.
Меҳнат деса тўш уриб,
Товланасан, Оқ бувра.

«Оқ олтинли» маконга
Шошиб, елдинг, Оқ бувра.
Ором бериб деҳқонга,
Тошиб келдинг, Оқ бувра.

Экинларни суғориб,
Боғ яратдинг, Оқ бувра.
Ботмон-ботмон буғдойдан
Тоғ яратдинг, Оқ бувра.
1948

ТЕНТАК НОРИН

Тентак Норин
Сузиб жарин,
Сойлардаги
Сувнинг барин
Тортиб ётар ўзига,
Жимжит оқиб
Баъзида сой
Қаймоқ қўшган
Какаодай
Кўринади кўзингга.
Сойлар елиб,
Шошиб келиб,
Қучоқларин
Очиб келиб
Кураш тушиб ётишар.
Минг юлмалаб,
Минг юлмалаб,
Ачомлашиб,
Лабларда лаб,
Кўкка кўпик отишар.
Парвоз этсанг,
Кўкка етсанг,
Самолётда
Учиб ўтсанг,
Қоялардан кўп нари
Тоғ бошида,
Ёнбошида,
Юксаклар.

Булут бўлиб
Учар шунда
Жўшқин Норин буғлари.
Сакраб, чўчиб,
Кайфи учиб,
Самолётга
Кўзи тушиб
Хуркиб қарар кийиклар.
Кийик ва тоғ,
Бир ёнда боғ,
Кўринади
Яқин-узоқ,
Пасту баланд — бийиклар.
Кўнглим чоғ,
Кўкда қалқиб,
Тўймай боқдим
Уйла болқиб
Қўшиқ қилдим Норинни.
«Менга қара,
Тортмай наъра,
Қўшиқ тўқи
Менга сара,
Аямайман боримни»,—
Дедим унга,
У ҳам шунга
Амал қилиб,
Сапчиб кунга,
Шодлик билан тошарди.
Олға шошиб,
Чўлни босиб,
Далаларга
Гуллар сочиб
Қирғоғидан ошарди.
Тентак Норин
Сузиб жарин,
Сойлардаги
Сувнинг барин
Қўшиб олға чопади.
Ундан ўзиб
Қўлин чўзиб,
Халқим унинг
Йўлин тўсиб,
Янгиликлар топади.
1948

С. Қолбек таржималари

Чингиз Айтматов (1928 йилда туғилган)

Истеъдодли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов Қирғизистоннинг Киров районида қарашли Шекер қишлоғида дунёга келди. Қишлоқ хўжалиги институтини битирган Чингиз республика районларида бир неча йил зоотехник бўлиб ишладн.

Ч. Айтматовнинг ижоди 1952 йилда ҳикоя ва очерк ёзишдан бошланди.

«Юзма-юз» (1957), «Жамила» (1958), «Биринчи муаллим» (1960), «Сарвқомат дилбарим» (1961), «Бўтакўз» ва «Сомон йўли» (1963) повестлари авторга катта шухрат ва обрў келтирди.

Чингиз Айтматов 1963 йилда «Тоғлар ва даштлар қиссаси» номи билан босилиб чиққан повестлари учун Ленин мукофоти лауреати унвонига сазовор бўлди.

Чингиз Айтматов ўз асарларини ҳам қирғиз, ҳам рус тилларида ёзади. У рус тилидан қирғиз тилига, қирғиз тилидан рус тилига таржима қилиш жараёнида ўз бадний маҳоратини тобора мукамаллаштириб бормоқда.

Чингиз Айтматовнинг деярли ҳамма йирик асарлари ўзбек тилига таржима қилинган. Жумладан, «Сарвқомат дилбарим» ва «Сомон йўли» («Момо ер») повестлари асосида яратилган сахна асарлари ўзбек театрлари сахнасида муваффақият билан қўйилган.

СОМОН ЙЎЛИ

— Тўлғоной, бояқиш Тўлғонойим, муштипар бошингга тушган ғам-аламлар, сумбул сочларингга кумуш қиров тушириб кетган ўша кунлар эмасмиди? Эсизгина ўрим-ўрим сочлар! Сен бу ерга келганда ҳар гал ҳам бонгқача қиёфада келардинг. Ғам тошлари оғирлашган сайин ҳамма қийинчиликларга бардош бериб, бағри-дилинг ўртаниб, жимгина келиб, жимгина кетсанг ҳам, бошингга қандай мушкул кунлар тушганидан тўла огоҳ эдим.

— Ҳа, Она-ерим, гапирганда иложим қанча. Ёлғиз менгина эмас, урушнинг касри тегмаган битта ҳам оила, биронта ҳам одам қолмаган эди-ку.

Худди ўша кезларда бригадирлик қилиб, элнинг аччиқ-чучугини бирга тотиб, кўпчиликни эплаб, кўз-қулоқ бўлиб юрганимдан ҳанузгача фаҳрланаман, ҳозир ҳам ўша кезларни мамнуният билан эслайман. Акс ҳолда, эҳтимол, мен аллақачон букчайиб, ҳолдан тойиб, аллақачон уруш тўполонлари остида оёқ ости бўлиб кетар эдим. Қиличини яланғочлаб келган ёвга қарши зарба беришнинг ягона йўли курашда, меҳнатда эмасми, ахир?! Мана, қадрдон далам, иш орасида ора-сира чопа келиб, яна жимгина от жиловини қайта буриб, индамасдан чопиб кетишимнинг боиси ҳам шунда. Қосимдан хат келган кун эсингдами, меҳрибоним?

— Бўлмасам-чи, Тўлғоной. Сен ўшанда адирда ерга гўнг солиб юрган келининг билан кичик ўғлинг олдига суюнчи олгани келган эдинг-а, Тўлғоной!

— Суюнчи олмай бўладими! Сурункасига икки ой давомида дом-дараксиз кетган Қосимимдан соғ-саломатман деб хабар кел-са-ю, мен қувонмай ким қувонсин! Москва остоналарида бўлган кескин жангларга икки бор қирғиз, иккаласидан ҳам соғ-саломат чиқдим, немисларнинг шашти қайтиб тўхтаб қолди, бизнинг полкимиз ҳозир дам оляпти дебди. Ўшанда келиним Алиманинг қувонганини айтмайсанми! Қосимнинг жангга қирғиз кириб кўп қатори немис билан жанг қилгани аниқ экан. Менинг болаларимдек йигитлар элни кўриқламаса, ким кўриқлайди. Ишқилиб боши омон бўлиб, душманни енгиб, зафар қучиб қайтса бўлгани. Бошқа ҳамма қийинчиликларга бардош берамиз, майли, ит азобини тортсак ҳам эртароқ енгсак бўлгани! Худойим, эртароқ енгсак эди, деб илтижо қилардим. Бу фақат менингина хоҳишим эмас, балки кўпнинг тилаги, улуғ тилак бўлгани учун ҳам ҳаммасига кўнар экансан. Уйда ёлғиз қолган кенжам, Жайноғим, ўн саккизга етар-етмас аскарга кетганда: «Майли, бошга тушгани кўз кўрар!»—деб ўзимни-ўзим юпатдим.

Қишнинг охирларига бориб Жайноқнинг ўз тенгқурлари қатори военкоматга чақира

бошлаганда, уларни шунчаки бир аскар сифатида машқ қилдириб юрган бўлса керак, деб ўйлардим. Уни аскарга олади деган хаёл ҳам кўнглимдан ўтмаган эди. Икки марта районга бориб, ўн кун чамаси ўйнаб келди, кейинги боришда эса орадан бир кун ўтиб, эртасигаёқ Жайноқ уйга қайтиб келди. «Нима, сенга жавоб беришдими, тезда қайтиб келиб қолдинг?» деб сўрасам: «Йўқ, эна, эртага яна районга қайтиб кетаман. Военкомат бир кун уйда бўлишга рухсат берди»,— деди. Мен бўлсам ўшанда ҳам пайқамабман. Жайноқ ўша куни узоқ сафарга отланаётгандай, жуда кўп ишларни битириб қўйди. Ишдан бирров қайтиб келсам, қўранинг ичини супуриб, олам-жаҳон ўтинни ёриб қўйибди. Молхонани тозалаб, томнинг устидаги пичанни қайта ёйиб қуриштириб, отаси от боғлаб юрадиган охурнинг бузилган жойларини чаплаётган экан. «Вой, уни нима қиласан, болам, ёзда шу-валар», — десам, «Вақт борида битириб қўйган яхши, эна. Кейин қўл тегмайди»,— деди. Сўнг билсам, у бекорга уннаб юрмаган экан. Жайноғим ўз ихтиёри билан, комсомол чақириғига жавобан, урушга жўнаб кетаётган экан. Буни биз Жайноқ жўнаб кетгандан кейингина билиб (қолдик — станциядан аравакаш овулдоши орқали хат бериб юборибди. Вой бечора болам тушмагурей, тўғриси айтиб хайр-хўшлашиб кетсанг. йиғлаб-сиқтасам ҳам бир амаллаб тушунар эдим-ку. Алиман иккаламизга йўллаган хатида «хайрлашмай кетганим учун мени кечиринглар, сизларни бир йўла билишсин дедим, аскарга ўз ихтиёрим билан кетшга лозим топдим», деб ёзибди. Менинг бу аҳдимга рози бўлмас деб ўйладими умрингдан барака топкур ё айтишга оғзи бормадими, қайдам. Билишимча, Жайноқ урушга ишқибозлик билан кетгани йўқ, балки унга нафрат билан қарагани сабабли, урушнинг элга келтирган зиён-заҳматини қалбдан ҳис қилгани, жонидан ўтгани учун қўлига қурол олиб жангга кирди. Отаси, икки акаси элу халқ деб жанг майдонида қон кечириб юрганда, унинг жони уларникидан азизмиди, у ҳам ор-номусли йигит-ку. Ҳа, Жайноқ худди шунинг учун, урушни ёмон кўргани учун кетганига кўзим етган эди. Ёлғиз Жайноқ фронтга боргани билан душманни қийратиб юбормайди, албатта, бироқ бундай дейиш ҳам тўғри эмас: Жайноққа ўхшаганлар ўнлаб қўшилади, юзлаб, минглаб қўшилади, шундай қилиб, куч тўпланади, шундай қилиб, қўл пайдо бўлади, шундай қилиб, тоғ ҳосил бўлади! Жайноғим, кенжатоғим, қувончиғим, ҳазил-кашим, куйчим, суқсур болам! Сен нима учун айтмай кетганингни билмади дейсанми? Мени сен болалик қилиб, урушнинг нима эканини, ўлимнинг нима эканини тушунмай кетаверди, деб ўйлади дейсанми? Қувноқ табиатингни кўрган ҳар қандай одам ҳам сенинг инсонга бўлган чексиз меҳр-муҳаббатингни тушунавермас эди. Ана шу инсонпарварлигинг туфайли уруш машаққатларини чекаётган аёлларнинг мушкул аҳволига тек қараб туролмасдинг. Бу дунёда одамдан яхшилик қолади. Оқибат, уруш кечириб, ал-лақачон номнишонсиз қурбон бўлдинг. Қирқ тўртинчи йилнинг қайси бир қоронғу тунида партизанларга ёрдамлашиш учун самолётдан парашютда сакрабсан-у, «парашют десантидан, немисларнинг ичкариги қисмига ёриб кириб, уч бор жанг қилиб келдик», деб хабар қилганинг бўйи домдараксиз кетдинг. Душман билан курашиб, бирон ерда ўққа учдингми, ё тўқайзорлар орасида адашиб қолиб кетдингми, ёки душманга асир тушдингми, билолмадим. Ҳайтовур омон бўлганинда ҳозиргача бирон хабар келарди-ку, болам. Сен жуда эрта хазон бўлдинг, Жайноғим, кенжатоғим, ёш кетганингдан эл дийдорингга ҳам тўймаган эди. Ҳозир мен сени эслаганимда бизни хафа бўлмасин, деб айтмай кетганинг доим кўз ўнгимга келади...

Э, энди нимасини айтайин, уруш касофат қанча-қанча одамларнинг ёстиғини қуриштириб, тилаб олган Жайноғим омон бўлганда қандай одам бўлар эди! Бўйи бастингдан, қилиқларингдан айланайин, болам, қайдасан, қайдасан? Ун гулингдан бир гулинг очилмасдан, қаерларга бориб тиғга учдинг? Эй фалак, оҳ, жон ато қилган ер, боламини бир зумгина, кўз очиб-юмгунча тирилтириб, дийдорини биргина кўрсатиб қўйсанг!..

— Тўлғоной, сабр қил, ўзингни бос. Ундай қилма, ўзингга раҳм қил... Юрагингнинг ҳар бир тепишини ғанимат бил. Бурчингни унутдингми?

— Йўқ, сирдош далам, унутганим йўқ. Унутмаганим учун ҳузурингга келиб турибман-да. Шу инсоний бурч бўлмаса, ҳанузгача тирик юрган бўлармидим, жоним қилтиллаб, юрагим

аллақачон ғалвир бўлган-ку. Эсингдами, она ер, ўша мудҳиш кунлар?

Бойчечак очилган кўклам кунлари далага эндигина қўш чиқарган кезлар эди. Кун тегмаган камарларда қурт-қумурсқалар ҳали қарахт ухлаб ётган бўлса ҳам, майин шабада эсиб, ер селгиб, кун сайин майсалар ниш уриб, ёз ташвиши бошланган эди. Оҳ, ёзни қўмсаб, доннинг сепилишини орзиқиб кутаётган деҳқон далам!

...Овулга кираверишда, кўча бўйлаб келаётганимизда, уйимиз ёнида ғала-ғовур бўлиб турган оломонни кўрганда ҳам юрагим шув этмабди. Қариялардан бири менга ялт этиб қарадию, чўчигандай: «Отдан туш, Тўлғоной»,— деди. Мен ҳайратланиб қараб турган бўлсам керак, у киши отидан туша солиб, мени қўлтиғимдан олди: «Туш, Тўлғоной, тушишинг керак!»—деб такрорлади. Тилим калимага келмай, бутун вужудим жунжикиб, отдан тушдим. Бир вақт қарасам, нариги ёқдан Алимани эргаштириб, уч-тўрт аёл қелаётган экан, Алимани ўша куни ариқ тозалашда ишлаётган эди. Унинг кўтариб келаётган кетмонини бир аёл елкасидан шартта олди. Шундагина ҳаммасини тушундим: «Бу нима қилганларинг, вой шўрим!»—деб кўчани бошимга кўтардим. Шу маҳал Ойша қўшнимнинг уйдан аёллар чиқа солиб қўлларимни маҳкам ушлашди: «Бардам бўл, Тўлғоной, Сувонқул билан Қосимдан жудо бўлдик!»—деганда, Алиманинг «Эна, энажонимей!»—деб чинқирганида тўпланиб турган одамларнинг ҳаммаси: «Жигаримей! Жигаримей!»—деб ўкириб йиғлайверишди. Оҳ, лаънати уруш, мақсадинг шумиди? О, қора кун, кўргилик шумиди? Менгина эмас, кўча-кўй, уйлар, дов-дарахтлар чайқалиб-депсиниб, ер-кўкни бузган чинқириқ-ўкирикдан қулоғим тиниб, гаранг одамдай, ҳеч нарсани эшитмай, аллақандай бир мудҳиш сукунат ичида, гўё тушдагидек, кишиларнинг юзини булут қоплаб олган сингари, ё ўлик, ё тирик эканлигимни сезмай, орқамга қайрилган қўлларимни бўшатиб олишга ҳаракат қилардим. Ёнимда ким борлиги, эшик ёнида дод-вой солаётган одамлар кимлар экани билан ишим йўқ, менинг биргина аниқ кўриб турганим — Алимани. Бетини, кўйлагини юлиб, сочлари тўзғиган келиним ҳам зор қақшаб, чинқириб, икки ёқдан осилганларга бўйин бермай, у ҳам мен томон талпинарди.

Ажойиб азаматлар, тоғ нураса бўлмасмиди, қўл қуриса бўлмасмиди! Сувонқул билан Қосимим, ота-бола иккови ҳам қандай деҳқон эди! Дунёнинг таянчи шунга ўхшаш заҳматкашлар эмаем.и: элни тўйғизганлар ҳам ўшалар, ёв келганда қўлга қурол олиб, мамлакатни кўриқлаб, қон тўкканлар ҳам ўшалар. Агар уруш бўлмаганда, Сувонқул билан Қосимим қанчадан-қанча одамларга ризқ-рўз бериб, мушкулини осон қилиб, қанча экин экиб, қанча хирмон кўта^риб, қанча ишни бажарган бўларди. Узлари ҳам эл меҳнатидан баҳраманд бўлиб, дунёнинг роҳатини кўрар эдилар. Уйлаб қара-санг, қизиқ, айланайин она-ер, уруш бошланар экан-у, у урушда одамзоднинг энг асил, қўли гул азаматлари ўз ишини ташлаб, би-рининг қонини бири тўкиб, бирини бири ўлдиришга сафарбар бўлишар экан. Мен бунга кўникмайман ва умрбод кўниколмайман. Табиат томонидан яратилган энг олий мавжудод — Одамзод, дунёни ўзига бўйсундирган ким — одамзодми, шундай экан, кишилар бир-бирига бунчалик зиён келтирмай, тинч-тотув яшаса бўлмайдимиз?! Сирдош далам, жавоб бер, айт жавобингни!

— Қийин савол бердинг-ку, Тўлғоной. Мен билганимдан бери, одам одам бўлиб яратилгандан бери урушгани-урушган. Баъзан урушда мутлақо қирилиб, ном-нишонсиз кетган эллар ҳам бўлган, кули кўкка совурилиб, тирик жон қолмай вайрон қилинган шаҳарлар ҳам бўлган. Неча асрлар одамзод изига зор бўлиб, бўм-бўш ётган вақтларим ҳам бўлган. Ҳар гал уруш чиққанда гап уққан-ларга, урушмасаларинг-чи, қон тўккунча ақл ишлатсаларинг бўлмайдимиз, дейман. Ҳозир ҳам айтадиган сўзим шу: «Э одамлар, дунёнинг тўрт бурчагида яшаётган одамлар, сизларга нима керак — ерми? Мана мен ерман, мен барча одам боласига етаман, менга талашишларингнинг кераги йўқ, менга иноқлик керак! Меҳнат керак! Шудгорга битта дон ташласаларинг, юз дона қилиб бераман, хивчин санчсаларинг, чинор қилиб бераман, боғ қилсаларинг, мева туғиб бераман, мол ёйсаларинг, пичан бўлиб бераман, уй қурсаларинг, девор бўлиб бераман, уруғ-аймоқларинг кўпайса, ҳаммаларингга жой бўлиб бераман! Мен тугамайман, мен тораймайман, мен конман, мен ҳаммаларингга баравар етаман! Сен, Тўлғоной,

одам боласи тинч яшай оладими, йўқми, дейсан. Узинг ўйлаб кўр-чи, бу менга эмас, сизларга боғлиқ, одам боласининг ўзига, сизларнинг иноқликларингга, хоҳишларингга, ақл-идроқларингга боғлиқ... Мени уруш заҳматини тортмайди, дейсанми. Майдонда қурбон бўлган меҳнаткашларимнинг, сенинг Сувонқулингга, Қосимингга, Жайноғингга ўхшаган деҳқонларимнинг меҳнатини соғинаман, кўмсайман. Шудгор оби-тобида қилинмай, экин вақтида суғорилмай, хирмон вақтида кўтарилмай турганда, мен уларни: «Қелинлар, кучини билагига тўплаган деҳқонларим, келинлар, болаларим, тезроқ туриб келинлар, қувраб кетяпман!»—деб чақираман. Афсус, кетмонни кўтариб, Сувонқул келса қани, афсус, комбайнини ҳайдаб, Қосим буғдой ўримига кирса қани, афсус, хирмонга қизил алвон тортиб, Жайноқ аравасини қувиб келса қани!..

— Ўлганларнинг кетидан ўлиб кетмас экансан. Бригадир эканман, белимни маҳкам боғлаб, яна отланиб чиқдим, ғамхўр далам.

— Тўлғоной, сен келганда иккаламиз кўпни кўрган оналар сингари бағримиз тутаяқиб, жимгина кўришдик, тўғрими?

— Ҳа, шундай қилмаоак бўлармиди. Мен йиғи-сиғи қилаверсам, келиним ҳаётдан баттарроқ безмайдими? Билиб турдинг-у, куёвигга шунчалик куйган жувонни умримда кўрган эмасман. Мен ҳам эримдан, ҳам ўғлимдан жудо бўлиб, кўргилигим ундан оз эмас эди, шундай бўлса ҳам менинг йўригим бошқа. Алиман билан Қосим бўлса эндигина қўшилиб, ёшликнинг энг ширин пайтида, севгининг энг қайноқ кезида, болта билан қия чопилган каби иккиси икки томонга қулаб йиқилди. Ўлган-ку ўлди кетди, аммо Алиманнинг тирик юришини демаса, тушунган кишига, у ҳам ўлган билан баробар эди. Албатта, ҳали Алиман ёш, кейинчалик бора-бора балки ўз тенгини топар. Алиманга ўхшаш бева қолган кўпгина келинлар урушдан кейин турмушга чиқиб кетишди. Кўпчилиги бахти очилиб, ҳозирги кунда бола-чақали она бўлиб қолишган. Ўшалар тўғри қилди. Бироқ ҳамма бирдай эмас экан-да, баъзи бировлар бурунгисини тез унутиб, жон жароҳати битгач, тезда янги йўлга тушиб олишади. Шўрлик Алиманнинг тақдири ундай бўлмади. У бошига тушган бахтсизликка кўника олмай, биринчи бахтини ҳеч унута олмайди. Бунда менинг ҳам катта айбим бор. Ҳа, шунга қолганда бўшлик қилдим. Бўшлик деб ҳам бўлмайди, келинимни аяб юриб, унинг ички сирига аралаша олмай қўйганимни нима десам экан, бўшликми, ё ундан ҳам ёмон гуноҳми.

Қирқ учинчи йил, қишнинг ўрталари эдими ёки кўкламнинг бошлари эдими, ҳайтовур, совуқ бўлиб турган эди. Туннинг қайси маҳали эди, эсимда йўқ, эл текис ухлаб ётганда аллаким деразани синдиргудай бўлиб: «Тўлғоной! Бригадир! Тур тезроқ! Уйғон!»—деб қичқирди. Ҳушимиз кетиб, Алиман иккимиз сакраб турдик. «Эна! Эна!»—деди Алиман қандайдир бир қувончли ҳодисани сезгандай товуш билан. Эвоҳ, боумид инсон, доим хаёлдан кетмас нарса, шу маҳалда, менинг қалбимда ҳам: аскарга кетганлардан бири келиб қолмадимикин деган ваҳимали ва ширин бир ҳис уйғонган эди. «Сен кимсан? Сен кимсан?» дея деразага югурдим. «Эшикка чиқ, Тўлғоной! Бўл эртароқ! Саройдан от ўғирланди!»—деди келган киши. Алиман чироқни ёққунча этигимни қия солиб кўчага чопиб чиқдим. От саройига раислар ҳам етиб келган экан. Саман йўрға билан бирга (уни биз колхозга топшириб юборган эдик) аравага қўшадиган уч от йўқ. Бригадамизнинг кўкламги ер ҳайдашига мўлжалланган ажойиб отлар эди. От-боқар отларга тунги емиш солайин, деб пичанхонага кетганда ўғир-лаб кетишибди. Келса сарой қоронғи, чироқ ўчган, шамол ўчирган бўлса керак, деб шошмай ёқиб қараса, уч отнинг ўрни бўш. У пайтларда учта ишчи отни йўқотиш колхоз учун ҳозирги пайтда ўнта тракторни йўқотгандай гап эди. Қолаверса, бу ҳодиса фронтдаги солдатларнинг ҳар биридан бир бурдадан нонини тортиб олган билан барабар эмасмиди...

Овулдан тўп-тўп бўлишиб чиқиб, турли томонга қараб қидиришиб кетдик. Бир вақт адашиб кетибман. Колхознинг зотдор айғир отини миниб олган эдим, жонивор, қамчи теккизмай олиб учиб, катта йўлдан ўтиб, тоғ тарафга йўл олганимни биламан, орқамдан ҳам одамлар келаётган эди, бошқа томонга уриб кетишганми, улардан узоқлашиб кетганимни анчадан кейин

билиб қолдим...

Отларни ким ва қандай қилиб ўғирлади экан? Шундай пайтда элнинг уволидан ҳазар қилмаган одамлар кимлар экан? Ўғрилар жарликдаги тўқайзорда бекиниб ётишган бўлмасин, деб сойга тушиб қарадим, ҳеч нарса кўринмасди, фақат бир тулки лип этиб тўқайзор ичидан чиқа қочди-да, ой нурида кўкимтир товланиб, жарлик бўйлаб қумуш думини судраб физиллаб кета бошлади.

Овулга қайтдим. Жарлик бўйлаб келар эканман, Жекшенқул деган кимса аскардан қочиб келган эмиш, ёнида иккита ўртоғи ҳам бор, Сарик-ёйикдаги қозоқлардан эмиш, деган миш-миш гаплар ёдимга тушди. Аммо, мен бу миш-мишларга унча ишонмаган эдим. Одамлар урушда ўт кечиб, жанг қилиб юрган бўлса-ю, қандай қилиб булар бунда шум бошини олиб қочиб, бекиниб юрсин? Бу қан-дай пасткашлик: «Сен ўлсанг ўлавер, мен қолсам бўлгани, деганими? Шу ҳам инсонгарчиликми?—деб ўйлаб келардим. - Овулда ҳар кимнинг сири, одати аниқ маълум. Унда бу қадар пасткашлик-ка борадиган ҳеч ким йўқ эди. Бир йўла уч йилқини ош қилиб юбориш ҳазил гапми! Уғри четдан келган. Боягидай четлаб, ўзини олиб қочиб, тоғ-тошни оралаб юрганларгина бу ишни уддалай олиши мумкин, деган қарорга келдим. Жекшенқулларнинг аскардан қочиб юргани чин бўлса, ҳойнаҳой ўшаларнинг ишидир бу, деган гумонга бордим... Бу иш кўкламда содир бўлган эди.

Тўғрисини айтсам, колхознинг кундалик ташвишлари билан овбра бўлиб, бу воқеа ёддан ҳам кўтарилган экан. Уч от бир плугнинг кучи, лекин илож қанча, ғунон-сунонларни эплаб қўлга ўргатиб, бригаданинг плугларини бир амаллаб ишга солдик. Шундан кейин қўш ишлари ҳам шу даражада қизиқ кетдики, ўғри у ёқда турсин, худони ҳам унутиб юборадиган кунлар келди. Ҳаётимдаги энг машаққатли кўклам ўшанда бўлган эди. Эл нима қилсин, эл ишласак дейди, лекия очликдан силласи қуриб кетмон кўтара олмайдиганлар ҳам бўлди. Илгаригидай куч-қувват йўқ, бир кунлик иш ҳафтага чўзилиб кетарди. Бунинг устига колхозда уруғлик ҳам етишмасди. Хампанинг бор-йўғини сидириб, ҳар бир донни битталаб териб олиб, бригада планини базўр бажардик.

Ўша кунларда халқнинг аҳволини кўриб жуда кайфим учди. Меҳнат кунига ҳеч нарса олмаса, ейишга нони бўлмаса, нима, элни қириб юборамизми? Келгуси кўкламда бундан беш баттар очарчиликка дучор бўламиз-ку. Йўқ, бу ҳолда яшаш мумкин эмас, қаидай қилиб бўлса ҳам бир йўлини топиш керак, деган қарорга келдим. Тоғ этагида бекор ётган қўриқ ерлар бор эди, ўшани ҳайдатиб, уруғ септирмоқчи бўлдим. Раисга маслаҳат солдим, райкомгача бордим, тушунтирдим: буни биз пландан ташқари, ўз кучимиз билан, элнинг меҳнат ҳақиға мўлжаллаб экамиз, дедим.

Хуллас, охири рози бўлишди. Бироқ гап бошқа ёқда — сепишга уруғ йўқ эди. Колхознинг хампасида дон дегандан иримига қолмаган-ку, уни қаердан оламан. Бошим қотиб, охири элни йиғиб маслаҳат солдим, ҳамма гапни, бор мақсадимни айтдим: «Қани, халойиқ, кенгашиб кесган бармоқ оғримас деганлар. Нима қиламиз? Келгуси кўкламда ҳам шундай гезариб ўтираммизми ё бир ҳаракатимизни қиламмизми? Мана бу экилганлардан умид қилмайлик, яширишнинг нима кераги бор, унинг бари, уруғлигидан бошқаси, фронтники, урушда юрган аскарнинг ризқи. Агар уруғлик топсак, пландан ташқари ер ҳайдаб экин экиш ниятимиз бор. Унинг ҳосилини меҳнат ҳақиға, қари-қартанг, етим-есирларга бўлиб бераммиз. Менга ишонсаларинг, ҳамма жавобгарликни ўз бўйнимга оламан. Гапнинг пўсткаллеси шуки, еб ўтирган, тишларингда сақлаб юрган дон-дунларингни беринглар. Ерга сепайлик. Майли ҳозир емасак-емайлик, сабр қилайлик, сут-қатик ичиб бўлса-да, бир амаллаб пишиқчиликкача етиб оларммиз. Ўзларинг учун, бола-чақаларинг учун мардлик кўрсатинглар, айланайлар, йўқ деманглар, чайнаб турганларинг бўлса ҳам беринглар, вақт ўтмасдан уруғни сепиб олайлик». Одамлар йиғилишда хўп дейишгани билан ишга ўтганда қийин бўлди. Айниқса кўп болали оналар худди ўлмай туриб қўлидан ҳеч нарса бермайдигандай ғижиниб, урушни ҳам, турмушни ҳам, колхозни ҳам қарғаб-сиқтаб, яшириб юрган буғдойи борми, арпаси борми, бор бисотини

аямай топширишди. Арава билан кўчама-кўча юриб, бировга яхши, бировга ёмон гапириб, ҳатто баъзан айтишиб ҳам қолиб, олди ярим пуд буғдой, кети бир пиёладан сули берса ҳам қайтармай йиғиб юрдим. Майли, бир сиқим дон ҳам фойда, кузда ўша бир сиқим дондан бир пуд ҳосил олсак, ҳозиргининг ўрнини қоплайди-ку деган ўйдаман. Акс ҳолда, бунчалик қилмаган бўлардим, албатта. Шундай бўлса ҳам, ўшанда нима учун бунчалик қаттиққўллик қилган эканман-а? Ҳаммани бир кўзда кўриб, ҳеч кимни ҳам аяганим йўқ. Баъзи бирларини кўлидан тортиб олган-дай бўлдим. Бечора кўшним Айшанинг ўшандаги ҳолатини сира унутмайман. Күёвидан эрта айрилиб (Жамонбой урушдан бурун қазо қилган эди), ғам чекиб юриб, Айша касалманд бўлиб қолгак эди. Сал тузалганда колхозда меҳнат қилиб, тпптггпяп ишлаб, ёлғиз ўғли Бектошни эплаб жатта қилди. «Эл қатори берадиганингни бергин, Айша»,— деган эдим,—«Бори-будимиз шу»,— деб тўр-вачани кўрсатди.—«Шуни бўлса ҳам бергин. Уруғликка ер тайёр, сепмоқчимиз»,— десам, Айша ялиниб-ёлворди: «Узинг кўриб турибсан-ку, мен бундай нимжон бўлсам, охиратли кўшнимсан-ку...» Кўнгилчанлигим тутиб бўшашиб кетдим, бироқ шу заҳотиёқ кўнгилчанликни йиғиштириб қўйдим.— Мен ҳозир кўшнинг эмасман!— деб қаттиқ гапирдим: «Мен бригадирман, кўпчилик номидан шу донингни олиб кетаман!»—дедим-да, ўрнимдан туриб, тўрвачани кўлимга олдим. Айша индамай, тескари қаради... Олти-етти кило буғдой экан. Тўрваси билан олиб кетаверайин дедим-у, яна кўнглим бўлмай, ярмини катта товоққа тўқдим: «Менга қара, Айша, фақат ярмини олдим, хафа бўлмагин!»—дедим. Айша мен томон қараганда кўзидан оқаётган ёш томчилари бетига сизилиб тушаётган экан. Ушанда ташлаб кетаверсам бўлмайдим. Бундай бўлишини ким билибди, тўрвачани ушлаган бўйимча уйдан чопиб чиқдим. Одамни бундай қийнагандан кўра, э, қуриб кетсин! Нега, нега шундай қилдим экан. Ҳозир эсласам, ўша қилмишларимни сира кечиролмайман.

— Йўқ, Тўлғоной, сенинг бунда ҳеч қандай гуноҳинг йўқ. Сен элга яхшилик қилайин деган эдинг, ўринли иш бўлган эди. — Ҳа, айланайин деҳқон далам, сен барига гувоҳсан: ниятим холис эди. Агар ўшанда овулдагилар ёпирилиб, уриб ўлдиришса ҳам рози эдим. Биласан-ку, иккита катта қоп уруғлик дон тўпланди. Уни биз ғалвирда элаб, тозалаб, дала бошига ўзим чиқариб қўйдим. Уша кунни сабр қилсам ҳам бўлар экан. Ҳайдаладиган бир оз ер қолган эди. Мен эртаси барвақт туриб, уруғни ерга ўзим сочсам, деб ўйлаган эдим. Уруғ тайёр, ер тайёр, деярли ҳамма иш кўнгилдагидек бораётган эди. Кечга томон уйга келиб нимагадир уймаланиб юриб, тиниб-тинчимадим. Кундузи Бектош билан яна бир болага бороналарни аравага солиб, далага олиб бориб ташланглар, деб тайинлаган эдим. «Бола, боланинг иши чала» деганларидай, улар айтганимни кўнгилдагидай бажардим, йўқми, деб ишонолмай Алиманга айтдим: «Мен кўшчилар томонга бориб келайин, тезда келаман»,— деб отланиб жўнаб кетдим. Овулдан ўтавериб, отни йўрттириб хайдадим. Қош қорайиб, ҳам-ма ёқни зулмат қоплаб олаётган эди, кўшнинг бошига етмай шудгорда омовга кўшилган хўкизлар ўз ҳолича юрибди, ёнида ҳеч ким йўқ. Нега шу маҳалгача хўкизларни кўшдан чиқармади экан деб кўшчи боладан аччиқландим. У жувонмарг қаерларда юриб-ди экан, деганимча бўлмай, йўл бўйида моллари билан ағдарилиб ётган аравани кўриб юрагим қинидан чиқиб кетди. Араванинг ёнида ҳеч ким йўқ. «Ҳой болалар! Қаёқда юрибсизлар, қаердасизлар? Ким бор бунда?»—деб қичқирдим. Қимирлаган жон йўқ, ҳеч ким жавоб бермади. Бу нимаси, булар соғга ўхшамайди-ку, деб олачивда чопиб бордим. Отдлн сакраб тушиб, гугурт чақиб кириб келсам, Бектош, ўртоғи, кўшчи бола учаласи қўллари боғланган ҳолда ерда ётишиб, кийимлари титилиб, бош-кўзлари қонга беланиб, оғизларига латта тиқилган. Бектошнинг оғзидан латтасини юлиб олиб:—«Уруғ қани?»—дедим. «Олиб кетишди! Уриб олиб кетишди!»—деб ўғрилар кетган томонни боши билан ирғаб кўрсата бошлади. Уша ерда қандай бўлганини билмайман, отга ирғиб миниб қувишга тушдим. Умрим бино бўлиб бунақа от чоптирмаган бўлсам керак. Кўп ўтмай, олдинда ўғриларнинг қораси кўриниб, отларнинг тақалари тошга урилиб эшитила бошлади. Улар учта экан. Отга қопларни ўнгариб, тоққа бетлаб уриб кетишяпти.—«Тўхта! Уруғликни ташланглар!

Ташланглар уруғликни! Ташла, дейман!»—деб қамчи босиб кела бошладим. Орамиз тобора қисқараверди. Улар қопларни ортиб олгани учун қаттиқ чопиб кетиша олмади, лекин уруғни ҳам ташлашмади. Қайси биридир ўртада йўрға миниб бораётибди. Илгариги синчковлигим эмасми, орқасидан танидим, юришидан, орқа ола туёғидан танидим — бизнинг саман йўрға экан. Қишда отларни ўғирлаб кетганлар ҳам шулар эмасмикин? «Тўхта! Мен танидим сенларни, мен, танидим сени, Жекшенқул! Сен Жекшенқулсан! Энди қўлимдан қутулмайсан, тўхта!»—деб ҳайқириб келаётсам, чиндан ҳам у Жекшенқул экан, йўрғанинг бошини бура солиб, қоронғида отдан лип этиб тушди. Милтиқнинг оғзидан ярақлаб чиққан ўт кўзларимни қамаштириб юборди, гумбурлаб кетган товушдан отим мункиб кетиб, устидан дўппидай учиб тушдим. Йиқилаётиб, бу отилган милтиқ эканлигини, ўқ елкамга текканини сездим. Ундан бошқаси менга қоронғу эди.

Бир вақт ҳушимга келиб кўзимни очсам, теварак-атрофим жим-житлик, чалқанча тушиб ётган эканман, бутун вужудим ўзимники эмасдай зирқираб оғрирди, қимирлашга дармоним йўқ. Ёнгинамда ўқ еган от гоҳ пишқириб, гоҳ тепиниб, оёқ силкиб, жон талвасасида ётибди. У шу аҳволда бир оз пишқириб, қийналиб ётди-да, кейин қимирламай чўзилиб қолди. У билан бирга бутун ҳаёт тўхтаб қолгандай туюлди. Сукунатли тун қўйнида ёлғиз бир ўзим...

Мен анчагача шу аҳволда ётдим. Бир вақт кимдир бировнинг оёқ товуши эшитилди. «Тўлғон опа! Тўлғон опа-а-а!»—деган боланинг йиғламсираган товушини танидим.— Бектош. Излаб юрган бўлса керак. Бошимни аранг кўтариб: «Бектош, бери кел»,— деб чақирдим. Асил одамда, отасининг боласи, ёнимга етиб келиб: «Тўлғон опа, соғ-саломатмисиз, Тўлғон опа?»— деб бошимда йиғлай бошлади. «Соғ-саломатман, белим сал турғазмай турибди, тузалиб қолса керак»,— десам, «Бу ҳеч нима эмас, соғайиб кетасиз, Тўлғон опа»,— деб жуда сўқшди, нариги ёқда излаб юрган ўртоқларига: «Болалар, бери келингллар. Тўлғон опам бу ерда эканлар, омон-эсон эканлар!»—деб қичқирди. «Энди опангга нима деб жавоб берамиз?»,— десам, Бектош бир оз индамай туриб: «Жавобини мен ўзим бераман, Тўлғон опа. Элнинг барига жавобини ўзимиз берамиз, Тўлғон опа. Ҳеч нима эмас»,— деди-ю, бола-да, ўшанда ўн тўрт-ўн беш ёшлик чоғлари, изза бўлганига чидай олмай йиғлаб юборди. У муштларини қисиб, жойидан ирғиб турди ва тоғ томонга қараб қўл силтаб гапирди: «Биз барибир ўлмаймиз. Кўрасанлар-ку, мен ҳам улғайиб етиларман, бу қилмишларингни ҳеч қачон унутмайман!»—деди. Унинг шу мардона сўзи учун кўнглим юмшаб йиғладим. Шундай қилсам: «Йиғламанг, Тўлғон опа, мен ҳам сизнинг болангизман, мен ҳам улғаяман, Қосим акамнинг ўрнини билдирмайман»,— деб қўлтиғимдан суяб, ўрнимдан турғизди.

Болалар мени аравага солиб, уйга келтириб қўйишди. Икки-уч кун оғриб, кўрпа-ёстиқ қилиб ётдим. Овулдагиларнинг биронтаси қолмай, кўнгил сўраб келиб-кетиб туришди. Элга раҳмат, розиман, ўшанда ҳеч ким ҳеч нима дегани йўқ менга. Шундай бўлса ҳам, ниятим амалга ошмай қолганидан қаттиқ койиндим. Ҳайдаб қўйилган шудгорнинг тоби қочиб кетиб, уруғ сепилмай, ўғриларга ем бўлиб кетганини эслаганим сари юрагим ачишиб юрди.

— Гапинг тўғри, Тўлғоной. Сенгина эмас, мен ҳам сездим буни. Ўша — экилмай қолган шудгор менинг танимда битмай қолган ярадай бўлиб, ўрни кўп вақтгача билиниб юрди. Шудгорга уруғ сепилмаса, менинг энг катта жароҳатим шу, Тўлғоной. Урушнинг айби билан қанча уруғ сепилмай, қанча одамларнинг умри хазон бўлди. Менинг энг ёмон кўрганим уруш бошлаганлар, улар уруғ ҳам сепишмайди.

— Тўғри айтасан, уруш билан деҳқончилик бир-бирига зид,

— Урушган одам экин экмайди.

Эшик олдидаги баҳайбат кекса олма ўша йили қийғос гуллаб, яна кучга тўлиб яшаргандай, шамол текканда бутуқларидан оп-поқ гуллар тўкилиб ётди. Олма гуллаган кезде ҳаво ҳам зумрад бўлоқдай тиниқ ва мусаффо эди. Олисдаги йилтиллаган қорли тоғ чўққилари ҳам кўриниб турарди. Шундай ўтирганимда кўчадан почтачи Темир чол кириб келди. «Ҳорма, Тўлғоной»,— деб анчагача сўзлай олмай, шошилиб ўзича негадир шумшайиб, енгил йўталиб,

«шамоллаб қолибман-ку, қурғур», деб сўзланиб, менга хат бор эканлигини айтиб, сумкасини ахтариб, хатни берди. Унинг бу секин имиллашидан диққат бўлиб: «Тезроқ айтмайсанми зориқтирмай!—Кимдан экан?»—десам, «Майсалбекдан чоғи»,— деди. Суюниб, юрагим ҳовлиққанидан, ҳамиша Майсалбекнинг хатлари учбурчак бўларди, бу сафар босма билан босилган тўртбурчак, сирти қалин атлас қоғоз эканига ҳам эътибор бермабман. Шу пайт ярадор оёғини судраб, оқсоқланиб, қўлтиқ-таёқ билан Бектурсин келиб қолди. У қўшнимиз эди, зерикканда бизни келиб гурунглашиб кетарди.—«Хат келган шекилли, ҳо, Майсалбекдан-ку»,— деб сабрсизлик билан кўришди.— «Қўлинг нега қалтирайди? Берироқ ўтириб ўқиб бери»,— дедим. Шундай десам, кийгизнинг четига ўтираётиб, «вой оёғим» деб оғриқсиниб, ранги кўкариб терлаб кетди ўзи ҳам. Хатни қўли қалтираб аранг очди-да, ўқий бошлади. Оҳ, шўрлик болам, шўр-лик хат...

— «Онажон, оқ сутингдан айланайин, онажоним,— деб бошлабди хатини.— Мен сенинг қандай одам эканлигингни билмасам, бу хатни ёзмас эдим. Сенинг оқилалигингга, ғайратшижоатингга, куч-қудратингга ишониб шуларни ёзгандим. Шундай бўлса ҳам, нима деб тушунтиришга, нима деб айтишга сўз тополмай, оқ қоғозни қора қилиб ўтирган чоғим.

Охир оқибат қилган ишимни тўғри деб топарсан, мен бунга ўзимга ишонгандек ишонаман. Ҳа, она, сўзсиз мени ҳақ дерсан. Шундай бўлса-да, тушунсанг ҳам, юрагингнинг бир четида менга айтилмаган бир саволинг қолар: «Болам, қандай қилиб ўз умрингни ўзинг хазон қилдинг? Одамга бир мартагина насиб бўладиган бу ёруғ дунё билан ўзинг видолашиб кетавердингми? Мен сени нимага тўғиб, нимага ўстирдим? Ҳа, она, сен онасан. Сенинг бу саволингга тарих кейин жавоб берар. Бу энди менинг айтганларим, урушни биз тилаб олганимиз йўқ, бу кўпнинг бошига келган мушкул иш, буткул инсон боласига болта урган зулм бўлди. Биз у билан курашмай қололмаймиз, унинг учун қон тўкиб, унинг учун жон бериб, уни бутунлай даф қилишга сафарбармиз. Шундай қилмасак, бизнинг одам деган номимиз ўчади.

Мана энди мактабда ўқувчи ёшларга менинг биринчи ва энг охириги сабоғим шу, уларга бериб кетган билимим ҳам шу. Бунга мен ҳаётдан олган ҳамма билимимни, борлиқ дилимни қўшдим.

Бир соатдан кейин мен Ватаним топширган ишга бориб, қайтиб келмайман, душман тўдасига бориб, уни қийратиб, ўзим ҳам йўқ бўламан. Ватан учун, халқ учун, ғалаба учун, дунёдаги барча эзгуликлар учун...

Бу менинг сўнги хатим, сўнги қалам тебратишим, сўнги сўзим. Она, минг бир икки марта она десам ҳам қадрингга ета олармидим, тушунгин: бу жўнгина ўлиб бериш эмас, бу осонгина жондан кечиш эмас, бу умр суришнинг энг тенгсиз тури. Балки қулоққа қайта-қайта уқилса ҳам, бу яшаш учун бўлган ўлим. Мен ҳозир шуни ўз ихтиёрим билан танладим. Менинг ҳеч қандай тап тортадиган ерим йўқ. Ватаним бу ишни менга ишониб топширгани учун фаҳоланаман.

Мени йўқлама, она. Мени нишона қолдириб кетмади, дема. Дунёда бундан кейин уруш бўлмаса, янги кўз очган боланинг ингалагани — ўша мен, бўй етган қизларнинг жавдираган кўзла-ри — ўша мен, ниҳоллардан кўкарган куртак — ўша мен, далада униб чиққан экин — ўша мен, муаллимнинг болаларга биринчи ўргатган «а» ҳарфи—ўша мен, ўшанинг бари мен, ўшанинг бари мени мен деб билиб юргин, она!

Йиғлама, она, ҳеч ким йиғламасин. Бундай ўлим учун ҳеч ким йиғламасин. Алвидо, мангуликка хайр, алвидо!.. Алвидо, чўққиларингдан айланайин, Олатов!

Сенинг муаллим ўғлинг — лейтенант Майсалбек Сувонқулов.

Фронт. 1943 й. 9 март. Тунги соат 12».

Михланган бошимни зўрға кўтариб қарасам, ҳовлида эл тўпланиб турибди. Бари бирдай индамай, бошларини қўйи солиб, аза тутиб туришган экан, ҳеч ким товуш чиқариб йиғлагани йўқ. Майсалбек ҳеч ким йиғламасин деган-ку. Аёллар мени қўлтиғимдан суяб базўр турғизишди. Гуллаган олмага шамол тегиб, бутуқларидан учган оппоқ гуллари юз-кўзимга

урилиб, юмшоққина қўл теккандай силаб ўтарди. Уша гуллаган олманинг нариги ёғи овулниг устки томони, олисдаги тоғнинг тепаси, учи-чеки йўқ — милтиллаган мусаффо осмон. Дунёнинг бунчалик кенг эканини кўриб, оламнинг бунчалик тор эканини сезганимда, ҳамма ёқни бузиб, бўзлаб, ҳайқириб йиғлагим келди. Бироқ, бунга эрк бермай, лабларимни маҳкам тишлаб турдим. Алиман боядан бери, қандай турганини билмайман, мен уйда турганимда икки қўлини ёзиб, кўр кишидек мени кўзлаб тимирскиланиб келаверди-да, бирданига юзларини қўли билан беркитиб, тескари бурилиб кетди.

Мана шундай қилиб, ўртанча ўғлим Майсалбекдан ҳам ажралдим. Ташлаб кетган қалпоғи қолди.

— Менда эса Майсалбекнинг тупроғи деган ном қолди, Тўлғоной. Халққа қилган иши, донғи қолди.

— Ҳа, Майсалбекнинг номи ўчгани йўқ. Ботир деган номини ардоқлаб, қишлоғимиз «Майсалбек» номидаги колхоз бўлди. Фронтдагилар Майсалбекнинг ёзиб кетган хатига ўзларининг хатларини қўшиб, сельсоветга юборишган экан. У хатда Майсалбекнинг жангчи ўртоқлари унинг кўрсатган мардлиги ҳақида ёзиб, баримизнинг кўнглимизни кўтариб, сизнинг ўғлингизни, жигарбандингизни ҳеч қачон унутмаймиз, Ватанимиз у билан фаҳоланади, дейишибди. Кейин билсам, Майсалбегим разведкачи экан. Бизнинг аскарлар ҳужумга ўтиш олдидан немисларнинг пистирмада тўплаган қурол-яроғ, ўқ-дорилари бир кечада ўт олиб, атрофдаги тўқайлар ёпирилиб ёниб, фронтдаги жангчиларимизга катта йўл очилибди. Шу ишни қилган менинг ўғлим Майсалбек бўлибди. Мен ҳам унинг бу ишидан фаҳоланаман. Одам боласига энг аввало обрў керак. Урушда кўрсатилган ботирликнинг зўр жасорат эканлигига шубҳам йўқ. Бунинг учун бош эгиб, ўғлимга таъзим қиламан. Лекин тирик юрганига нима етсин, бу мен учун армон бўлиб қолди...

Асил Рашидов таржимаси

- ҚОРАҚАЛПОҚ АДАБИЁТИ -

Бердақ (1827—1900)

Бердимурод Қарғабой ўғли Бердақ Қорақалпоғистоннинг ҳозирги Мўйноқ районида балиқчи оиласида туғилди. Бердақ аввал овул мактабида, кейин мадрасада таҳсил олди. Лекин мадрасада ўқишни охирига етказолмай, уни ташлаб кетишга мажбур бўлди.

Бердақнинг ижоди 18—19 ёшларидан дўмбира чертиб шеър айтишдан бошланди. 25 ёшида у истеъдодли шоир сифатида халқ орасида танилди.

Бердақ «Шажара», «Хоразм», «Амонгелди», «Айдосбий» ва «Аҳмоқ подшо» дostonларининг ҳам авторидир.

1961 йилда Бердақнинг шеърлар тўплами ўзбек тилида босилиб чиқди.

ХАЛҚ УЧУН

Йигит бўлсанг арслон каби туғилган,
Ҳамиша сен хизмат этгил халқ учун,
Йигит бўлсанг арслон каби туғилган,
Ўзим демай, ғамхўрлик қил халқ учун.

Бердимурод, ўйлаб айтгил сўзингни,
Кўтарма, лоф уриб, фақат ўзингни,
Қизартмагай биров сенинг юзингни,
Қўлдан келса, хизмат айла халқ учун.

Етарсан муродга, гар хизмат этсанг,
Элинг йўллаганда ҳар қаён кетсанг,
Ҳар қачон душманнинг бошига етсанг,
Куч аямай, хизмат айла халқ учун.

Йигит киши одам дилин эритар,
Айтган сўзин болдан ширинроқ айтар,
Бир айтган сўзидан қайтмасдан кетар,
Айнимасдан хизмат этар халқ учун.

Золимлар тингламас фақирнинг зорин,
Улар ўйлар ўз фойдасин, ўз корин,
Ҳеч қачон золимлар қўлдаги борин
Эп кўрмаслар, бор бўлса-да, халқ учун.

Йигит деган яхши билимдон бўлур,
Билим, ҳунар йигит учун шон бўлур,
Ақлсизлар иши кўп ёман бўлур,
Аҳмоқлар ҳеч хизмат этмас халқ учун.

Хизмат қил-у, юрма тағин дод этиб,
Душманни йиғлатгин, дўстни шод этиб,

Ота-ю онани доим ёд этиб,
Хизмат айла ота-она ҳаққи-чун.

Йигит кирмас фосиқларнинг сўзига,
Асло тушмас манманликнинг изига,
Файрат бериб ўлганича ўзига,
Хизмат этар мудом қондош халқ учун...

Бўри ҳеч вақт ўз дардини билдирмас,
Яхши одам дунганини кулдирмас,
Қўлдан келса унга даврон сурдирмас,
Эр йигитнинг жони қурбон халқ учун.

Сен, эй кўнглим, ўйла, осийлик этма,
Манманлик айлаб ноҳаққа кетма,
Душманларга асло сиригини айтма,
Яхши бўлур ишинг чандон халқ учун.

Ёш йигитга номус керак, ор керак,
Бўйи хипча, гўзал, нозли ёр керак,
Узоқ йўлга кетса, қатор нор керак,
Яхши йигит хизмат этар халқ учун-

Берайин бўлажак ишларни сўйлаб,
Асло иш қилмангиз ёмонлик ўйлаб,
Юз ўлчаб, бир кесинг, ишни соз айлаб,
Бор кучингни сарф айлагил халқ учун.

Эй йигит, ишингда хомлик бўлмасин,
Ғуҷаласа гулинг, ҳаргиз сўлмасин,
Билак кучли бўлиб, қўлинг толмасин,
Бор кучингни сарф айлагил халқ учун.

Дўстлик билан ҳар бир ишда шай турсанг,
Жон аямай эл-юрт учун иш қилсанг,
Қайғуланмай, улуғ ишга қўл урсанг,
Шунда менинг кўнглим ўсар халқ учун.

Мард йигитни агар севса элати,
Кундан-куяга ортар унинг қуввати,
Ортида қолади йигитнинг оти,
Шунинг учун хизмат этар халқ учун.

Бу замонда жабру жафо чекарман,
Қора кўздан қонли ёшлар тўкарман,
Золимларнинг зулмин кўриб сўкарман,
Куйганликдан жон қийналур халқ учун.

Бўлмади ҳеч ерда манзил-маконим,

Заҳру заққум бўлди ичган-еганим.
Айтсам-да, бўлмади менинг деганим,
Куйганликдан жон қийналур халқ учун.

Бердимурод, ҳақиқатни изладинг,
Мудом элга тўғри йўлни кўзладинг,
Ёвузлардан қўрқмай, ҳақни сўзладинг,
Жон-танингни бердинг доим халқ учун.

Қувват бергай сўзим нозик белларга,
Мадад бергай тоза ғунча гулларга,
Бахт келармикин бизнияг элларга?
Ўлгунча айтарман сўзни халқ учун.

Йигитлар, айтайин, тингланг зоримни,
Мен баён этайин арзу хрлимни,
Ғам-ғуссалар олар бўлди жонимни,
Бердимурод айтар дардин халқ учун.

Ажал етиб ўлсам шу кунда ўзим,
Кетимда қолади ўлмайин оўзим,
Тирикликда кўрди кўпларни кўзим,
Фарқин билган хизмат этар халқ учун.

Бердимурод, ўйлаб сўзингни кўргил,
Юрган сўқмоқлардан изингни кўргил,
Қайғу чекмай ғарибларга қўл бергил,
Шунда ишинг бўлур фақир халқ учун.

Кўп йиғлама, ўз бағрингни доғлама,
Созни чертиб, элдан ўзга чоғлама,
Душмандан хавф этиб, йўлинг боғлама,
Умр бўйи хизмат айла халқ учун.

Яхши бўлсанг муродингга етарсан,
Неча манзил, хавфли жойдан ўтарсан,
Ёмон бўлсанг, оҳу фиғон этарсан,
Ёмонни учратсанг даф қил халқ учун.

Ёмон одам билмас сўзинг фарқини,
Қадрин билмас оға-ини, халқининг,
Кўтармоқчи бўлар ўзин донғини;
Ёмонни учратсанг даф қил халқ учун.

Яхши одам сўз маъносин англайди,
Ёмон одам бузуқ сўзни тинглайди,
Нодон одам асло сўзга кирмайди,
Менинг кўнглим вайрон бўлар халқ учун.

Яхши одам ёқар ширин жонингга,
Ёмон одам бўяр қизил қонингга,
Қўл чўзади яна еган нонингга,
Ёмондан нафратлан ҳамон халқ учун.

Оғалар, бўлди-ку бағрим юз пора,
Бу дунёда қайғу ошар тобора,
Эл кезаман чинлик излаб, овора,
Тинмай хизмат қилсам дейман халқ учун.

Яхши йигитларнинг феъли тор бўлмас,
Яхшиларга ёмон ишлар кор бўлмас,
Беодоблик ишлар ёдига келмас,
Шу сабабли кўнглинг тўлар халқ учун.

Рост айт, Бердимурод, сўзлама ёлғон,
Бу дунё — узоқ йўл, отангдан қолган,
Юрар бу замонда фақат ақл олган,
Яхшилар хизматин қилар халқ учун.

Одам айтур одамга хуш сўзларин,
Маълум этмас ноҳақларга изларин,
Кўрганини айтур менинг кўзларим,
То ўлгунча хизмат этай халқ учун.

Ақллилар билур сўзнинг фарқини,
Хафа қилмас ундай киши халқини,
Билур ақл билан узоқчақинни,
Шундай одам ишлар доим халқ учун.

Ҳақ ишни ёд этиб бу Бердимурод,
Тавсиф этиб, оз эмасдир, ёзди хат.
Айтиб неча сўзни, қилиб эҳтиёт,
Унинг фарқин ўйлаганлар халқ учун.

Шоир эдим, кўзим кўрганин ёздим,
Кўнглимнинг билганин, сезганин ёздим,
Замон жафосидан сарғайдим, оздим,
Келурму деб яхши кунлар халқ учуя.

Отим Бердимурод, мен халқнинг ўғли,
Саҳрода сайровчи, сайроқ булбули,
Ун гулидан очилмади бир гули,
Муродига етолмади халқ учун.

СОЛИҚ

Бултургидан бу йил ёмон,

Қандай бўлди бу шум замон.
Қамбағаллар қолмай омон,
Ўн тилладан келди солиқ.

Буни солди Нурымбет«жон».
Буйруқ берди оталик, хон,
Халқ бўлсин деб хонавайрон,
Ўн тилладан келди солиқ.

Менга ҳеч гап, эшагим бор,
Сотиб берарман бир бозор,
Аттанг, шўрли оч Эрназар,
Унга қийин бўлди солиқ.

У фақирнинг нарсаси йўқ,
Кошки қорни бўлсайди тўқ,
Ҳаттоки бир товуғи йўқ,
Довдиратди уни солиқ.

Уйида бор етим боллар,
Томоқ, нон деб зор йиғларлар,
Юрак-бағрини тигларлар,
Жуда қийин бўлди солиқ.

Анов ётган Палим лаққи,
Халойиқда борми ҳаққи?
Берар эдим унга заққи,
Дармонни қуритди солиқ.

Анов юргандир Элмурод,
Остида ёмон ола от,
Унга недир бу салтанат,
Киши хуни бўлди солиқ.

Ундиради оч халқдан,
Етимлар йиғлар хорлиқдан
Бой омон қолди солиқдан,
Тухмат тўлов бўлди солиқ.

У ўтирган Қулимбет бой,
Тайёр олдида оппоқ мой.
Оч халқ юрар тополмай жой,
Тухмат бўлди ушбу солиқ.

Анов мачит ёруғланган,
Меҳробида чироқ ёнган
Қуръон очиб, халқни сўрган
Эшонларга йўқдир солиқ.

Оқ наmatли улкан ўтов
Ўз олдига бўлиб атов,
Эрман охун турар анов,
Уларга ҳам йўқдир солиқ.

Анов юрган Пирим чўлоқ,
Улгундай мумсик ва ялоқ,
Солиқ йиғишга шай шу чоқ,
Бизлар учун қийин солиқ.

ЁЗ КЕЛУРМИ!

Довул турди, туман юрди,
Фуқарога ёз келурми?
Қўшнимнинг қамишин сурди,
Фуқарога ёз келурми?

Жон ачитар қора совуқ,
Ёз келмасдай бўлди ёвуқ,
Умр бўйи шундай хўрлик,
Фуқарога ёз келурми?

Ёвғоним йўқ, ичай десам,
От-улов йўқ, тушай десам,
Тўшагим йўқ, тўшай десам,
Шўрлик элга ёз келурми?

Юрган ерим Айрича отов,
Қўлу оёғимда бўғов,
Қачон бизда тугалар дов,
Шўрлик элга ёз келурми?

Олдимизда тақир саҳро,
Орқамизда теран дарё,
Оғир меҳнат бўлди бало,
Бизга ахир ёз келурми?

Чўзилай десам уйим йўқ,
Эгнимда илиқ кийим йўқ,
На мол, на дон, на буюм бор,
Биз шўрликка ёз келурми?

Ҳақ қайда, ҳақиқат қайда?
Шундай азоб ҳамма жойда,
Тўқлардан йўқ қиттак фойда,
Яшнаб, яйраб ёз келурми?

Қаранглар асли зотимга,

Додимга, аҳволимга,
Юпун, фақир элатимга
Яшнаб, яйраб ёз келурми?

БЎЛГАН ЭМАС

Дунё яралгандан бери
Подшоҳ одил бўлган эмас,
Шаирлар қалам олганда
Хатга тўғри солган эмас.

Инақу бекнинг боллари,
Ҳар нега етди қўллари,
Очиқ, кенг эди йўллари,
Ҳеч вақт ҳориб, толган эмас.

Бўлмади қилган ниятим,
Хўр бўлди халқим, ҳимматим,
Йиғлай-йиғлай ўтдик етим,
Йиғламас вақт бўлган эмас...

Бизнинг халқнинг бийлари,
Создир жаҳонда уйлари,
Доим тарала куйлари,
Тўғри жавоб айтган эмас.

Менинг бу айтган чин сўзим,
Сўзим эмас, менинг ўзим,
Юмилганча мк«и кўзим,
Ҳеч вақт ёшсиз бўлган эмас.

Бировлар жуда зор бўлди,
Бировлар жуда хор бўлди.
Лочинга қурган тўр бўлди,
Тўрни ҳеч ким узган эмас.

Қарағай эмас, сўкит бўлдим,
Қари эмас, йигит бўлдим,
Тоғдан учган бургут бўлдим,
Қўнар ерим бўлган эмас.

Гул бўлдим, яйрамадим,
Оқил бўлиб, ўйламадим,
Булбул бўлиб сайрамадим,
Ҳодиса кам бўлган эмас.

Қурғоқ кунда ёғин бўлдим,
Бўрон бўлдим, чақин бўлдим,

Палак ёзган қовун бўлдим,
Беташвиш кун бўлган эмас.

Золимларнинг жабри ўтди,
Йиғлай-йиғлай эсим кетди,
Нега мунча шўрлик етди,
Ёруғ куним бўлган эмас.

Қанчалар оч, қанчалар тўқ,
Тўқ одамлар қайғуси йўқ,
Очларнинг ҳеч уйқуси йўқ,
Уни тўқлар билган эмас.

Қорақалпоқ ,— халқ бўлгандан,
Халқ атоғин олган кундан,
Ҳақ таоло йўл солгандан —
Бир тенгликни олган эмас.

Эшонларда мурувват йўқ,
Бой-бийларда адолат йўқ,
Фуқарода саодат йўқ,
Халқ ўйнаб-кулган эмас.

Эй ёронлар, сиртим бутун,
Бағрим ёниб бўлди тутун.
Золим ошириб ўз ҳаддин,
Асло раҳм қилган эмас.

Бу дунё дунё бўлмади,
Эркимизга ҳеч қўймади,
Душманнинг гули сўлмади,
Тилагим ҳеч бўлган эмас.

Бу дунёнинг дарди ёмон,
Қувон, бошинг қолса омон,
Тушди бошга охир замон,
Инон, дўстлар, ёлғон эмас.

Кундан-кунга бўлди баттар,
Ҳар ким ўз ғамин тортар,
Қора туман қачон кетар?
Сўнган чироқ ёнган эмас.

Дунёга келдим, не кўрдим,
Қайғу-ҳасратларда юрдим,
Адо бўлмас дилда дардим,
Ҳеч ким назар солган эмас.

Бердимурод — менинг ўзим,

Кунхўжани кўрди кўзим,
Ожиниёздан уққан сўзим,
Улар ҳам шод бўлган эмас.

Миртемир таржималари

- ТАТАР АДАБИЁТИ -

Абдулла Тўқай (1886-1913)

Атоқли татар шоири Абдулла Муҳаммадғорифович Тўқаев — Абдулла Тўқай Қозон губернасига қарашли Қушлауч қишлоғида туғилди. Абдулла Тўқай Уральск шаҳридаги мадрасада ўқиди.

Абдулла Тўқай ижодининг илк даврида яратилган «Озодлик ҳақида» (1905), «Текинхўрларга» (1906), «Давлат думаси» (1906) шеърларида халқ манфаатини куйлаш, озодлик учун курашга даъват этиш ғояси кучлидир.

Абдулла Тўқайнинг асарлари кўп тилларга таржима қилинган.

ТЕКИНХЎРЛАР

Текинхўр, оқсуяк зотлар, қорин солган насоратлар,
Демас тўйдим, очофатлар, ажаб ҳай-ҳай, ажаб ҳай-ҳай!

Ва ҳар қайси губернатор, кекирмоқ бирла кўп мағрур,
Тўйиб бўлгач улар базўр, ичу тоши фақат мой-мой!

Бир айланиб келар мурдор, сўнг чўзилиб ётар беор,
Ташқарига қатнаб бедор, шудир ҳимматлари, бай-бай!

Халқ ўлса ҳам парвойи йўқ, бўлса басдир қурсоғи тўқ,
Оғизлари қурдим қудуқ, нимангки бор: «Дай сюда, дай-дай!»

Битиргай еб, қараб турсак, агар бирпас қўйиб берсак,
Аё қурсоқ ва ё курсоқ, жаҳонни қопларин, вой-вой!

Буларнинг ҳар бири Қофдир ва ё Кавказга ўхшабдир,
Булардан не омон қобдир? Гапир, эй Минглибой бобой!

Бўларди яхши, қарши чора кўрсак бу қоринларга,
Тутиб ёрмоқ керакдир, бў ғанимат дамни ўткармай!

Ёрайлик бу қоринни, чунки бизнинг бахтимиз шунда,
Шулар ютган умид-иқболимизни асти қизғанмай.

Етар энди, етар энди, «давайте» бошлайик ишни,
Шимармоқ вақти келди енгни, бўлмас энди кўзғалмай!

Ҳужум вақти эшонларга, текинхўр каллахумларга,
Битир, қир, парчалаб ташла, югур, урра ва «билбанзай»!

Пайғамбар динин ўрнин қоплаган мечкай маразлардан,—
Қутулмоқ лозим энди, қайдадир исломимиз, ҳай-ҳай!

Изи ҳам қолмади диннинг, тамом мажусилар босди,
Сезиб турган мусулмонга чидаш мумкинми жон куймай?!

Сўриб ётган текинхўрга қадалдим мисли ханжар мен,
Буларнинг маслаги бизни талаш-ку битта ҳам қўймай.

Етар, Абдулла, энди ёза кўрма, бунда сургун бор,
Осарлар дорга, тил тийгин бутунлай энди қўзғалмай!

Йўқ, асло тўхтамай ёзғум, улардан мутлақо қўрқмай,
Нечундир бу юрак куйлар ажалдан асти сесканмай!

Чивиндек жисми жоним, майли, бу йўлда ҳалок ўлса,
Менинг чин маслагим шулдир, бутунлай социаллардай!

Бу мазҳаб бебаҳо мазҳаб, қутулмоқ йўли шул йўлдир,
Бунинг ҳомийлари ўлгунча боргай шунда алданмай!

Туроб Тўла таржимаси

БИР ТАТАР ШОИРИНИНГ ДЕГАНИ

Мен куйлайман, турган ерим тор бўлса ҳам,
Қўрқмайман севган халқим татар бўлса ҳам.
Кўкрак кериб турадирман, менга миллат
Бу кун милтиқдан ўқлар отар бўлса ҳам.

Унга, сўлга оғмай олға мен бораман,
Йўлда бир сад кўрсам тепиб ағдараман;
Қўлда қалам бўла туриб ёш шоирга,
Маълумдирки, кўрқиш билан ҳурқиш ҳаром.

Душманларнинг зўридан биз ҳеч қўрқмаймиз,
Ботирликда Али, Рустамларга тенгмиз.
Шоир умри қайғу-ҳасрат кўрса кўрар,—
Тўлқинланмай туролмайди улкан денгиз.

Куйлайман яхшиликни кеча-кундуз мен,
Севаман эзгу ишни ва ширин сўз мен.
Ёмонликни сўкаман, мақтай олмайман,
Ёмонликни кўрганда, жуда ёвуз мен.

Ёмонликлар жаҳлимни кўп кўпиртади,
Таёқ билан гўё қорнимга туртади.
«Нега бундай? Ярамас», деб вайсатишиб,
«Тьфу, чортлар! Аҳмоқлар!» деб тукиртади.

Агар ноҳақ отса ўқни менга томон,
Бир оғиз сўз қилмайман унга ҳеч қачон.

Янглиш отдинг, қайтиб олгин ўқингни деб,
Ўқ ботса ҳам дўстликни қиламан баён.

Дил заҳар бўлганидан шеърим ҳам заҳар,
Пишган десам хом чиқар у баъзи сафар.
Булбул каби қалбимни сайратай десам,
Мушуксимон кўнгилсиз у миёвлаб кетар.

Ранг-баранг кўринади мақталган нарса,
Нордон мева бўлади кўпинча сара.
Мен ҳозир аччиқ-чучук ёзсам ҳам, аммо
Яхши ният бор унда, синчиклаб қара!

Пушкин, Лермонтовдан ўрнак оламан,
Аста-секин юқорилаб мен бораман,
Тоғ бошига чиқиб мен қичқирай десам,
Юксакликдан йиларман деб мен қўрқаман.

Манзил яқин, юра бергач йўл қисқарар,
Аллақайда ётган ҳиссиёт қўзғалар.
Мен букирмас, тузалишга қабр керакмас,
Тангри файзи кўнглимга изин солар.
1907

Рамз Бобожон таржимаси

ШОИР

Йиллар ўтиб, умр кечиб бел букилса,
Қариб қолсам, дармон кетса, тиш тўкилса.
Кўнглим менинг ёш қолғуси, ҳеч қартаймас,
Иродам ҳеч синмас, асло ҳолдан тоймас.

Кўкрагимда шеър оташи сўнмас ҳеч ҳам,
Қарисам-да кўтаргайман тоғни бардам.
Кўнглим кундуз каби ёруғ, кўкламдай ёш,
Қиш ва қор йўқ, шоир кўнгли — мангу кўклам.

Қарисам-да ҳеч қаридай бўлмагайман,
Ақлим кетиб, асло алжиб қолмагайман.
Худо билар, ўтирмасман ўт ёнида,
Шеърларимдан ўт олгайман, толмагайман.

Куйлай-куйлай ўларман мен ўлганда ҳам,
Куйлагайман азроилни кўрганда ҳам.
«Биз кетармиз, сиз қоларсиз!» деб куйларман,
Жасадимни тупроқ билан кўмганда ҳам.
1908

НАСИХАТ

Эҳтиёжин арз этиб келса тиланчи қопқанга,
Қаттиқ сўзлар бирла сен инсонлигини топтама.
Сенга ўхшаш ул «тиланчилар»да оллонинг қули,
Қўл чўзар бечора бахтсизлик ва очлик орқали.

Юрмангиз бир ёқли деб сиз бу вафосиз дунёни;
У икки ёқли: унинг бор ҳам қора, ҳам кун ёғи.
Филдиракдай айланар бойлик ва шухрат, мартаба,—
Сен бугун бой, балки, шайтондан ҳам йўқсул эртага!

Бўлса—бергин, бўлмаса аста гапиргин йўқлигинг,—
Билмай қолма: оқ соқолли чол Хизир — Ильёслигин!

М. Бобоев таржимаси

БЎРОН

Тинчгина турган ҳавони қоплади бирдан туман,
Қор учиб, қор сепкилаб, қорга кўмилди ҳар томон.
Қор урар юзга раҳмсиз кўз очиб бўлмас сира,
Ҳар қора нарса бўри ёки қароқчига ўхшар, қара!

Қорни енггандек тушар ерга тиниқ ой ёғдуси,
Гоҳ сариқ, гоҳо кумуш: қўрққан каби ойнаинг юзи.
Кун бўйи ётган эди ўлган илондек йўл тинч,
Чиқди қайдан бу бўрон — йўлдан адашсанг қўрқинч.

Не бало! Қоф тоғидан жинлар тўзиб солган йиғи?
Ё тешилганми худонинг тенги йўқ зўр ёстиғи?
Қор бўлиб ерда учарми ушбу ёстиқ парлари?
Изғишиб парлар йиғарми ёки Қоф тоғ жинлари?

Мен не ғамда, қор орасидан термулиб ул ой кулар,
Мен ғариб заҳматда, гўё — чорбоғиндан бой кулар!
1912

Шухрат таржимаси

БОЛАЛАРГА

Қўрқма зинҳор, бор деб айтса, жин, ажина, шурали,
Барчаси йўқ гап, буларни кўрмаган ҳеч ким ҳали.
Жин — фалон деб гап сотишлик эскилардан қолган у,
Сўзлаши яхши, кўнгилли, шоирона ёлғон у.

Аслида — алвасти бўлган саҳролар, сайҳон ҳам йўқ,
Шурали сақлаб турувчи қоп-қора ўрмон ҳам йўқ.
Сен ҳали ўс ҳам ўқи кўп, шунда англарсан барин,
Маърифат нури очар кўп нарсалар ёлғонлигин.

Шукрулло таржимаси

ОНА ТИЛИ

Эй азиз тил, эй гўзал тил, ота-онамнинг тили,
Дунёда кўп нарса билдим сен она тил орқали.
Авалло, бу тил билан онам бешиқда куйлаган,
Сўнг узун тунлар бўйи бувим ҳикоят сўйлаган.

Эй она тил, ҳар замон бўлдинг мададкорим менинг,
Сен туфайли англатарман шодлигим, зорим менинг.
1912

Миртемир таржимаси

КИТЪА

Кучларимни мен қора кунларга сақлай олмадим,
Кунларимнинг ҳеч бирини ҳам, чунки оқлай олмадим.

Учради йўлда тўсиқ, итдан кўпайди душманим,
Чунки золимларни, устунларни ёқлай олмадим.

Олмадим ўч, битди куч, синди қилич, шул бўлди иш:
Кирланиб битдим ўзим, дунёни поклай олмадим.
1913

М. Бобоев таржимаси

Муса Жалил (1906—1944)

Татар халқининг забардаст шоири Муса Мустафиевич Жалилов (Муса Жалил) Оренбург губернасига қарашли Мустафо қишлоғида камбағал деҳқон оиласида туғилди. Дастлаб Оренбургдаги Хусайния мадрасасида таҳсил олди. У 1931 йилда Москва Давлат университетининг адабиёт факультетини битиргач, татар тилида босиладиган «Кичкина», «Октябрь боласи» журналлари редакцияларида муҳаррирлик вазифасида ишлади. Улуғ Ватан уруши арафасида Татаристон ёзувчилар союзининг масъул котиби вазифасида ишлади. Урушда қаттиқ яраланган Муса асирга олиниб, 1944 йилда фашистлар томонидан Берлиндаги Шпандав турмасида қатл этилди.

Муса Жалилнинг ижоди 1919 йилдан бошланди.

Унинг кўп тилларга таржима қилинган «Моабит дафтари» шеърлар тўплами 1957 йилда Ленин мукофоти билан тақдирланди. Муса Жалилнинг «Моабит дафтари» тўплами ўзбек тилига таржима қилиниб, алоҳида китоб шаклида нашр этирилди.

ЭРК

Ўзим хоҳлаб юра олмагач,
Йўқ оёғим, демак, йўқ қўлим.
Қандайин фарқ, эрким бўлмагач,
Бор бўлганим ёки йўқлигим.

Отам, онам йўқдир юртимда,
Айтингиз, мен етим эдимми?
Мен йўқотдим «д»(ушман) ерида
Отамдан ҳам яқин элимни.

Қулман бунда юртсиз ва эрксиз,
Эрксиз ҳамда элсиз—мен ўксиз:
Ота-онам гарчи бўлса-да,
Жойим бўлар эди бўсаға.

Бўлар эдим ҳамон мен етим,
Ва таланган итлар билан тенг.
Олтин эрким, озод турмушим,
Қайга учдинг учар қуш бўлиб?
Сўнги дамим нега учмади
Сенинг билан бирга қўшилиб?

Билармидим эркнинг қимматин
Тотган чоғда эркнинг баҳрини;
Оғир қуллик жабрини тортиб,
Энди билдим эркнинг қадрини!

Қувонтирса тақдир кўнглимни,
Етиштириб эркка — йўлдошга,
Бағишлардим қолган умримни
Эрк учун бу эзгу курашга.

1942

КЕЧИР, ЮРТИМ

Кечир мени, юртим, сенинг буюк
Номинг билан қурашиб жангда,
Шонли ўлим билан кўмолмадим
Бу танимни мен сўнгги дамда.

Йўқ, ўзимнинг кичик заррадай
Умрим учун сени сотмадим.
Волхов гувоҳ бўлар, жанг онтин
Сўнг дамгача доғсиз сақладим.

Мен қўрқмадим, бошга ёмғир каби
Тўп ўқлари ёққанида ҳам.
Йўқотмадим ўзни, ўлик билан
Тўлганда ҳам атроф-айланам.

Олдда-ортда ва ўнгу сўлда
Кесилса ҳам йўлим; кўкрагим—
Ўқ еб, қонга беланганда ҳам,
Бўш келмадим, ёшим тўкмадим.

Мен қаршимда кўрдим қоқ суяк —
Шум ўлимнинг қора кўлкасин.
Келгил, ўлим, қолган бу умрим
Тутқунликда тамом бўлмасин!

Мен эмасми ёрига ёзган:
«Хафа бўлма, жонгинам, бироқ,
Сўнгги қоним томсин, майлига,
Пок онтимга тўшмаяжак доғ!»

Мен эмасми, шеър ўти билан,
Юрак билан онт ичган жангда:
«Ўлимга мен нафратим билан
Жилмаярман энг сўнгги дамда».

«Чидам берар севгинг сўнгги жанг,
Шум ўлимнинг азобларига.
Юртим, сени севганлигимни
Қоним билан ёзарман ерга».

«Тинч ухлардим бутун ҳаётим
Бағишласам агар юрт учун!»
Мана шу онт мадори бўлди,
Ишон, юртим, қалбим тегишин.

Тақдир кулди, ўлим тегмасдан
Утиб кетди, қилмади журъат,
Нетай, ахир, сўнгги минутда
Пистолетим қилди хиёнат!

Чаён ўзин чақар сўнг дамда,
Бургут жардан тикка ташланар.
Мен ҳам бургут эдим-ку, ахир,
Бошим эгармидим бошқага!

Ишон, юртим, мен бургут эдим,
Сўнгги минут келганда, бирдан
Учар эдим мағрур қанот қоқиб,
Ташланардим баландликлардан.

Нетай, ахир, дўст пистолетим
Сўнгги сўздан тўсат бош тортди.
Кишан солди душман қўлига
Ва эркисизлик қаърига отди.

Қулликдаман ҳозир... ҳар куни
Кун чиқишин ғамгин кутаман.
Шеър бўлиб чиқар ўч ўти
Яраланган лочин юракдан.

Кун чиқар ёқ, дўстлар ушлаган
Байроқ каби, кунда қизарар.
Билсайдингиз, дўстлар, тутқун қалб
Кўкракдаги ярадан эмас,
Қонли ўчдан шунақа ёнар.

Умидим бор: бир август туни
Бошлаб борар нажотга, албат.
Енгар тубан бу асирликни
Қасос, юртга бўлган муҳаббат.

Умидим бор, дўстлар, сафингизда
Топар сўнгги кураш тилагин,
Яраланган, лекин қулликка
Бош эгмаган тоза юрагим.

1942

ШОДЛИКНИ ҚАРШИЛАБ

Қайғу, энди мендан тезроқ кет,
Кунинг битди, кўнглимни тарк эт.
Шунча меҳмон бўлдинг, етади,

Ўйлаганда эсим кетади.

Ойлар бўйи уйимда тўлиб,
Хунук, совуқ қоядай бўлиб,
Турдинг доим юрагим қоплаб,
Қоровулдай умрим қўриқлаб.

Қора либос кийдирдинг менга
Ва сўлғинлик солдинг бетимга.
Қайта тўлди шодликка дилим —
Қайтди элга ғолиб ботирим.

Қайтди жасур, мағрур тутиб бош,
Гўё кирди уйимга қуёш.
Қайғу учун ўрин йўқ бунда,
Қайғу ўзи-да қолди қайғуда.

Унутдим мен қайғу, хаёлни,
Улоқтирдим қора рўмолни.
Юзларимда тонг акс этади,
Қалбдан шодлик тошиб кетади.

Деразамни очдим қуёшга,
Қуёш бошқа бугун, кун бошқа;
Ҳамма жойда шодлик, эркинлик,
Жоним, барин ўзинг келтирдинг.

Уйим бугун тўлди гулларга,
Эй шодлик, бахт! Марҳамат тўрга!
Эй қайғу, сен йўқол, тезроқ кет.
Сенга жой йўқ, бу ерни Тарк эт.
1943

ДУСТИМГА

(А.А.)

Қайғурма, дўст, ёш ўламиз деб,
Биз умрни сотиб олмадик.
Ўзимизча яшаб ҳам унга
Қўймаймизми истаганда чек?

Белгиламас умр узунлигин
Кексалик ва яшаган йиллар.
Балки, ушбу, у ўлим бизларга
Битмас, мангу умр келтирар?

Мен онт ичдим жондан кечишга
Сақлайман деб юртим, элимни.

Юзта бўлса жонинг, ҳаммасин
Сен шу йўлга бермас эдингми?

Шодлантирар элнинг ҳар кунги
Ғалабасин доим эшитмоқ;
Қандай зўр куч чет юртда ўзни
Халқинг билан бирга ҳис этмоқ.

Ўз жонимни сақлаб соғ қолсам,
Ўлим менга тегмасдан ўтса;
Шу ҳам тирикликми,— «хоин» деб,
Халқ бетимга тупуриб кетса?!

Йўқ, керакмас менга бу «соғлиқ»,
Қалбим унга муҳтож ҳам эмас.
Инсонманми, эл ўғай қилса,—
Ер ҳам менга қултум сув бермас!

Йўқ, қайғурма, дўстим, умримиз
Халқ умрининг кичик гуллари;
Биз сўнсак ҳам, бизнинг учқундан
Ортиб борар унинг нурлари.

Ботирлик ва халққа садоқатни
Исбот этдик — бўлдик фидокор.
Бизнинг ёшлик шундай ҳислар билан
Бўлган эди кучли ва донгдор.

Қисқарса-да умр,
Ёшлигимиз —
Бекор ўтди дема мабодо!
Айтсин ёшлар: шундай яшасанг,
Шундай ўлсанг эди дунёда.
1943

ҚОТИЛГА

Тиз чўкмайман, қотил, қаршингда,
Тутқун қилсанг, қулдек эзсанг ҳам.
Улсам тикка туриб ўламан,
Болта билан бошим кессанг ҳам.

Сендайларнинг минганг ўрнига
Афсус, отдим юзтангни — бу кам.
Қайтиб боргач узр сўрайман
Мен халқимдан шунинг учун ҳам.
1943

ИШОНМА

Сенга мендан хабар берсалар,
«У йиқилди чарчаб»,— десалар,
Йўқ, ишонма, бағрим!
Бу сўзни —
Дўстлар айтмас, яқин кўрсалар.

Байроғимга қон билан ёзган
Онтим ундар олға боришга!
Ҳаққим борми ҳеч қоқилишга,
Ҳаққим борми чарчаб-ҳоришга?

Сенга мендан хабар берсалар,
«У Ватанин сотди»,— десалар,
Йўқ, ишонма, бағрим!
Бу сўзни —
Дўстлар айтмас, мени севсалар.

Юртдан кетдим юртни, сени деб,
Мен курашдим қонли ҳар дамда.
Юртни, сени қўлимдан берсам,
Нима қолар менга оламда?

Сенга мендан хабар берсалар,
«Муса ўлди энди»,— десалар,
Йўқ, ишонма, бағрим!
Бу сўзни —
Дўстлар айтмас, мени севсалар.

Тупроқ кўмар танни, кўмолмас
Ўтли қўшиқ тўлган кўнглимни,
«Ўлим» дейиш мумкинми ахир,
Енгиб ўлган бундай ўлимни?
1943

М. Бобоев таржималари

- БОШҚИРД АДАБИЁТИ -

Мажид Ғафурий (1880—1934)

Бошқирд ва татар халқларининг улкан шоири Габдулмажид Нурганиевич Ғафурий (Мажид Ғафурий) Сгерли-Тамак уездининг Елем-Каранова қишлоғида мактаб ўқитувчиси оиласида туғилди. У ёшлиқда ота-онасидан етим қолиб, қишлоқма-қишлоқ дарбадар юрди ва оғир меҳнат билан кун кечирди.

Шарқ классик поэзияси ва бошқирд фольклори асарларини кунт билан ўрганган Мажид Ғафурийнинг ижоди 1902 йилда татар тилида шеър ёзишдан бошланди. Ижодининг илк даврида яратган «Ёш умрим», «Миллатга муҳаббат» тўпламларига кирган, халқпарварлик руҳи билан суғорилган шеърлари Цензура томонидан тақиқланди.

У «Ишчи» (1921) достони, «Турмуш босқичлари» (1930) ва «Таҳқирланганлар» (1927) повестларида бошқирд ва татар халқларининг азоб-уқубатли ўтмишидан бадиий реалистик лавҳалар чизди.

ШОДЛИК ШЕЪРИ

Шодлик билан ишга кириш, қора қалам!
Мактуб ёзай табрик этиб халқни бу дам:
Кенг очилиб ҳурриятнинг эшиклари,
Шодликларим қаршисида мот бўлди ғам.

Миллатимни табрик этмоқ учун шайман,
Қувонч билан бу ишларга балли дейман
Юракдаги қайғуларим бўлди адо,
Кенг дунёга янги келган боладайман.

Эрк замони кулиб боқиб энди бизга,
Байрам кирди гўё бугун уйимизга.
Элларимни табрик этиб шеър ёзаман,
Уйларимиз туташди деб ўйимизга.

Ҳурриятнинг қуши туғди, дўстлар, бугун,
Пора-пора эди юрак, бўлди бутун.
Зулмат ўрнин эгаллади охир зиё,
Ўтмишларда қолиб кетди қоп-қора тун.

Бундай кунлар ҳаётингда бўлади кам,
Бундай кунлар қадрин билар эслик одам.
Кишанлардан халос бўлди билагимиз,
Қўзғалайлик, биродарлар, илдам-илдам.

Тутмас бугун заҳмат юки қўлимиздан,
Монеликлар қатрон бўлди йўлимиздан.
Эркинликнинг шабадаси қучар бизни
Олдан, ортдан, ўнгимиз-у сўлимиздан.

Тангри ўзи мадад берсин ишимизга,
Илғор қудрат қўшсин доим кучимизга.
Бундай онлар ҳа деганда келавермас,
Гўрт қўл билан ёпишайлик ишимизга.

Дардимизга ушбу кунда келди чора,
Бугун бўлди золимларнинг юзи қора.
Шу сабабдан бор овоз-ла табрик этиб,
Шеър ёзаман Абдулмажид — мен бечора.
1905

ГУЛЗОРДА

Чаманзорга кириб бир кун аста,
Хўп томоша қилдим гулларни.
Жилвасидан кўзлар қамашади,
Атри яйратади дилларни.

Гўзал қадду нафис рангларига
Ҳайратланиб, суқли қарадим.
— Эй чечаклар, сизга кимлар дўст-у,
Кимлар душман?— дея сўрадим.

Улар ногоҳ жонлангандай бўлиб,
Нур таратиб сокин кулишди.
Майингина эсган ел орқали
Менга шундай жавоб қилишди:

— Ким меҳнаткаш бўлса, ер ҳайдаса,
Ташна қолсақ, кимки сепса сув,
Кимнинг кўнгли гул каби пок бўлса,
Биз, гулларнинг, чин дўстимиз шу...

Кимки бахил, кўнгли қора бўлса,
Кимки қочса хайрли ишдан,
Кимки келиб бизни ноҳақ узса,
Шулар бизга азалий душман.

Гулларнинг бу жавобин эшитиб,
«Тўғри», дедим уларга дарров,
«Сизни узиб олиб, кўкрагига
Тақиш учун ҳақсиздир ялқов»...

Завқлангандай бу гўзал ҳаётдан
Ел изидан еллар оқади...
Ишчан йигит билан ишчан қизлар
Сизни ўз кўксига тақади...
1927

Х. Шарипов таржималари

ҲАЁТ ЙЎЛИДА

Бўлма маъюс!.. Ҳар кун ҳаёт курашига шайлан сен,
Бўл музаффар бу курашда ё шаҳидга айлан сен.

Ҳақиқатдир, бу дунёда йўқ чинакам шод киши,
Бу фалакнинг тирноғидан мутлақо озод киши...

«Кўп тиришдим, бўлмади!..» деб қайтган одам одамми?
Хўп тиришгин, бахтинг излаб ўтсин умринг ҳар дами.

«Ё ҳаёт!» деб зўр курашда ғайратингни ишга сол,
Шубҳасиз ғолиб бўларсан, дунёда йўқ ҳеч маҳол.

Одам эрсанг ўзни мазлум тутма асло, ҳеч қачон,
Бўйсунувчан бўлма асло, бўйсунувчандир қуён.

Чин жасораг қаршисида борми куч тиз чўкмаган?
Қўзғал яна, талпин яна, ҳали фурсат ўтмаган!

1913

У КИМ!

Душманам деб сен қилич санчиб йўқотган банда ким?
Кўкрагидан қон оқиб қаршингда ётган гавда ким?

Ўртангизда мол талашми, билармидинг кимлигин?
Йўқ, уни сен билмас эрдинг, учрашдингиз ушбу кун!

Хўп «бопладинг», найза тортдинг, кўз юмиб у бёрди жон...
Уйла: бундан аввал уни кўрганмидинг ҳеч қачон?

У ғарб ёқдан, сен шарқ ёқдан ушбу ерга келдингиз,
«Кимки эпчил, шу олдинроқ найза тортар», деб билдингиз.

Нечун шундай?— деб ўзингиз ўйламайсиз ҳеч қачон,
Қўлдан олиб эркингизни, берилгандир шу фармон...

Энди бир боқ ерда ётган ушбу жонсиз қурбонга,
На мудҳишлик! Қалби пора, беланмишдир у қонга.

Савол берай сенга ҳозир: ўлдириб ўч қондими?
Бир қурбондан кенг бу дунё кенгроқ бўлиб қолдими?

Гар қулликда юрсанг шундай дунё кенг бўлмас сенга,
Барча ишдан аввало сен ўз эркиннга бўл эга.

Уз қўлингда сақлай олсанг ҳурриятинг сен агар,
Найза санчмай ҳам сиғарсан: кенг бу дунё, биродар.
1915

Азиз Абдураззоқ таржималари

Мустай Карим (1919 йилда тугилган)

Мустай Карим Бошқирдистоннинг Чишмин райониға қарашли Кляшево қишлоғида туғилди. 1941 йилда Бошқирдистон Давлат педагогика институтининг адабиёт факультетини битирди.

Мустай Карим шу вақтга қадар «Отряд қўзғалди» (1938), «Баҳор товушлари» (1940), «Менинг тулпорим» (1943), «Шеърлар» (1944), «Қайтиш» (1947), «Танланган асарлар», «Европа — Осие» (1954) шеърлар тўпламларини китобхонга тақдим этди.

Мустай Каримнинг «Ойдин йўл» (1958), «Тош устида гуллар» (1949), «Мен россияликман» (1956), «Шеърлар ва дostonлар» каби шеърлар тўпламлари рус тилида босилиб чиққан.

ҚИЗ ҚЎШИҒИН ЭШИТИБ ҚОЛДИМ

Қуёш нури таралди аста
Булутлар оша.

Қаердадир бир қиз куйларди
Юраги тоша.

Йироқларда акс-садо берар
Акс-садо элда.

Ҳам жарангдор, ҳамда ширали—
Жонажон тилда.

Қизил этди беҳи юзини
Қуёш нурлари.

Қулоғимга чалинди қўшиқ —
Таниш сўзлари.

От ўйнатган чавандоз каби
Учқур бу қўшиқ.

Олисларга тарқалади тез
Мавжланиб, жўшиб...

Отим тўхтаб, йўл олди дарров
Яшил ўтлоққа.

Мен ҳам сокин, жим борар эдим
Она қирғоққа.

Атроф сокин. Ҳаво беғубор,
Севинчим чексиз.

Она юртим ҳақида куйлар
Йироқда бир қиз...

1945

БУ ҚЎШИҚНИ КУЙЛАГАН ОНАМ

Бу қўшиқни куйлаган онам,

Бошим узра алла айтган чоқ.
Бу қўшиқни куйлаган онам
Йўлга мени кузатиб қувноқ.

Бу қўшиқни куйлаган онам,
Энди ундан мен жуда йироқ.
Ўша қўшиқ ёдимда ҳар дам,
Ўша қўшиқ янграр баландроқ.

Учқундан яралар улкан аланга —
Барча билади.
Учқун-ку йўқолар, мен айтсам сенга
Лек кул қолади.

Томчига томчилар қўшилса агар,
Дарё бўлади.
Томчига томчилар қўшилмаса гар —
Тамом ўлади.

Одамлар жам бўлиб қадам ташласа,
Кўча тўлади.
Бир гул гар ягона бўлиб яшаса,
Эрта сўлади.

Йўлларда топилган шуҳрат кетидан
Қувмагил асло.
Шамолда сўнган шам каби ўчасан,
Қолмас ҳеч зиё.

Томчи ҳам яшолмас, асло кулмайди
Дарё бўлмаса.
Утлоқда қолдирган из ҳам бўлмайди
Дунё бўлмаса!

Бу қўшиқни куйлаган онам,
Бошим узра алла айтган чоқ.
Бу қўшиқни куйлаган онам
Олис йўлга кузатиб қувноқ...
1951

* * *

Ҳар қачон мулойим қараб қўясан —
Сен мени йўлларга кузатар чоғда.
Боқасан ненидир айтолмай қолиб,
Боқасан ненидир айтолмай доғда.

Сенинг боқишингда — ёниш ва умид,

Қалбингни куйдирган нарса муҳаббат.
Ёниш ҳам, ўт севги, умид ҳам бўлган,
Бу ҳислар ўлмайди, бўлади ҳар вақт!

Жуда ҳам истардим кетар олдимда
Айтсанг сен айтолмай қолган сўзингни.
Уша сўзларингга муштоқман — муштоқ,
Бошимга кўтарай, эркам, ўзингни!

Тўлқин таржималари